

Nr. 3-4

Väliseestlaste ajakiri

1978

Eesti asundused Venemaal

Praegu on raske kindlaks teha, millal eestlased kodumaalt välja rändama hakkasid. Suuremal hulgal võis see toimuda siis, kui Eestis talurahvas orjusest vabastati, mis sündis Eestimaa 1816. a. ja Liivimaa 1819. a. On raske oletada, et enne seda eesti talumehed Venemaale rändama pääsesid. Aga mingil kombel oli eestlasi siiski pääsenu Vene pealinna Peterburi. Seal pidi sel ajal eestlasi hulgaliselt elama, sest neil oli seal oma kogudus juba enne 1860. a., kui seal

õnnistati uus Jaani kirik. Õpetajaks oli selles koguduses eestlane Joh. Fr. Cornelius Laaland, alates a. 1849. Võib olla, et baltisakslasist mõisnikud sinna oma mõisadest eestlasi teenijaina ja käsitöölisina kaasa viisid. Pole võimata, et ka Eesti mõisnikel oli kombeks, nagu Venemaa mõisnikel, lasta Peterburi teenima voorimehi, käsitöölisi (teatud tasu eest); need võisid ehk hiljem endid ka vabaks osta ja nii jääda Peterburi vabade kodanikena. On ka raske hinnata, kui palju eestlasi Vene pealinna asus ja kui palju neist seal venestus. Ainult üksikud neist on teada, näiteks tuntud vene kirjanik Scheller-Mihailov.

Pärast talurahva vabastamist said eesti talumehed vabamalt liikuda ja Venemaal endale paremaid elupaiku otsima hakata. Seda vaatamata mõisnike poolt ette veeretatavatele raskustele.

Venemaal oli sel ajal palju tühimaid, kuhu asujaid põllumehi hädasti vajati, nagu Volgaäärsed kubermangud, Põhja-Kaukaasia ja Krimmi alad, kust esialgsed elanikud olid ära läinud kas sõdade või Vene valitsuse poliitika tagajärjel.

Katarina II ajal viidi Krimmist sunniviisil Aasovi mere äärsetesse steppidesse hulgaliselt kreeklasi ja armeenlasi, kes olid seni Krimmi põlisteks elanikeks. Samal ajal põgenes Vene valitsuse eest Krimmist tuhandeid tatarlasi Türgimaale. Lõuna-Ukrainast viis valitsus ära zaporoohlased-kasakad ja rändavad nogailaste hõimud. Lõuna-Venemaa -- toliaegne Novorossija -- jäi tühjaks.

Katarina II autasustas maadega vene suurnikke, kelle omandusse läksid Krimmi lõunaranniku maad, tekitades pahameelt tatarlaste seas ja põhjustades viimaste väljarändamist. Vene laevastikus teeninud kreeklasist asustati terved külad Krimmi rannikul. Nende ohvitseridest said mõisnikud, nõit. Kontugani omanik Revelioti. Rikkalikult jagati maid Krimmi lõunarannikul välismaalasile, prantslasist emigrantidele j.t., keda Vene sõjaväes hulgaliselt teenis.

Aga aadlikele maade jagamine ei toonud Lõuna-Venesse tarvilikke talupoegi -- põllumehi. Katsed Sise-Venemaalt talupoegi-pärisorje tuua, ei andnud tulemusi. Mõisnikud võtsid küll selleks kroonult maid, aga ei suutnud neid asustada ja lepingute kohaselt majandada. Sellest ajast an kuulsaks saanud nn. "surnud hinged" N. V. Gogoli romaanist. Kirjanik A. S. Pushkin, kes Gogolile "surnud hingede" idee andnud, oli Lõuna-Venemaal nähtavasti kohanud Tshitshikovi tüüpi tegelasi, kes ostsid üles "surnud hingi", s.o. revisjoni kirjadedest mahakandmata surnud talupoegade nimesid, et nii fiktiivselt näidata, nagu oleks nad siiski mõisad talupoegadega asustanud.

Reigi rootslased viidi Venesse 1782

Tühjadele maadele põllumeeste asustamiseks Saksamaalt kolonistide toomise algatas juba Katarina II 1763. a. Sama poliitikat jätkati ka Aleksander I ajal, kes pani Lõuna-Venemaa asustamisele kindla aluse.

Erakordselt sattusid sellesse sakslaste kolooniide piirkonda Eesti alalt Reigi rootslased, Hiiu maalt. Neid asustati kokku 888 hinge a. 1782 Dnepri kallastele, hilisemas Hersoni kubermangus, Berislavi linna lähedal. Nende seas onnud ka Kärblast pärit hiidlasi. On võimalik, et rootslaste seas oli ka eestlasi. Krimmi sõja ajal osutatud teenete eest sai keisrilt tänukirja 1858. a. eestipärase nimega asunik Ignas Kass Rootsi piirkonnast (autasustati ka Kornelius Leppa, mennoniitide külavanemat Muntau külast, Molotshna piirkonnast Tauria kub.).

Ka Krimmi sõja ajal viisid Vene võimud tatarlasi Krimmist välja, kahtlustades neid vaenlastele kaasa aitamises. Pärast seda sõda (1853–1856) hakkasid tatarlased Krimmi ja Põhja-Kaukaasia aladelt põgenema Türgimaale; 1866. a. arvestati, et Krimmist läks nii ära üle 231.000 tatarlase. Tühjaks jäid terved külad.

Ka Volga ääres oli palju tühimaid. See piirkond oli veel hiljuti Venemaale piirkonnaks, kus elasid paljud rändrahvaste hõimud, mis ei kujundanud endist paigalist elanikkonda. Veel 18. sajandil põgenesid siit kalmõkid Kesk-Aasia Hiina aladele, jättes maa tühjaks. Põhjus Vene kuberneride omavoli.

Võrumaalased

Eelnimetatud aladele vajas Venemaa põlluharijaid-asunikke. Sellepärast on tõenäoline teade, et Liivimaa kuberner Suvorov avaldas 1854. a. üleskutse või korralduse, millega lubati Liivi kubermangust igast vallast 1/25 valla talupoegi tühjale lõunapoolsele Venemaale välja rännata. Te-

gelikult olidki vist esimesiks väljarändajaiks Eesti alalt Väimela talupojad Võrumaalt, kes 1855. a. alustasid reisi tühjale maale, milleks nende teada pidi olema Saratovi kubermang Volga ääres. Imestama paneb, et see toimus kibedal Krimmi sõja ajal. Teiseks üllatab see, et pole teada mingit sarnast üleskutset või teadaannet ka Eestimaa kubernerilt. Venemaa tsaarivallitsuse üldise korra kohaselt pidi Liivimaa kuberner korraldus tulema keskvalitsuselt, Peterburist, ja pidi siis ka Eestimaa kubermanguvallitsusele teada olema.

Loomulikuks väljarändamise kohaks eesti talupoegadele võib pidada maa-alasid idapool Peipsit, s.o. Peterburi, Pihkva ja Novgorodi kubermange, mis Eestile kõige lähemal. Seal oligi rohkesti eesti asundusi, mida vaatleme omal kohal. Ajajooksul on eestlaste asundused Venemaal levinud neist kubermangudest edasi, ida poole, Euroopa-Venemaa põhjapoolsele aladele Tveri, Jaroslavi, Kostroma, Vjätka, Vologda ja Permi kubermangudesse; edasi Volga-äärsetest Simbirski ja Samara kubermangudest ikka ida poole Ufa ja Orenburgi kubermangudesse Uraalide jalamil ning sealt juba Siberisse kuni Vladivostokini välja. Sellest eesti asunduste laiaast vöötimest jäävad eraldi Sise-Venemaa asundused Kaluga, Orjoli ja Mogiljovi kubermangudes ning Lõuna-Venemaa asundused Krimmis ja Kaukasuses.

Krimmi asundused — Väljarändajad Harjumaalt

Suulisist perekonna traditsioonidest mäletan, nagu oleks Krimmi asumise idee saadud ajalehest “Perno Postimees”. Kodumaal olen selle ajalehe tolleaegseid numbreid sirvinud, kuid otseid teateid Krimmi kohta ei ole ma sealt leidnud, küll aga kirjutisi väljarännu vastu üldse. Eduard Vilde ütleb “Prohvet Maltsvetis”, et “Perno Postimees” arvustas ja mõnitas väljarändamist ning tõi kirjutisi selle vastu. Samal ajal

kui maltsvetlased Lasnamäel valget laeva ootasid, avaldas "Perno Postimees" juhtkirja Läänemaa mitteperemehelt (talusulaselt), kiites kodumaa olusid. Tolle aja ajakirjanike auks peab ütlemata, et leht tõi ära ka kellegi Harjumaa mehe vastuse, kes kirjutas, et häda, karjuv aine-line häda on see, mis ajab rahvast abi otsima Maltsvetilt kui ka teistelt uue asukoha taotlejailt.

Vilde kirjutab, kuidas 1860 kevadel ja suvel ärkas Tallinnamaa talurahva seas nagu tuulest püütud jutt, et kroonu jagavat kuskil Venemaal sinna asuda tahtjaile maad. Esialgul nimetati Saraatovi nime, siis Samaarat (nüüd Kuibõshev). Jutt pidi olema Liivimaalt sinna imbunud, sest mõne aasta eest oli Tartumaalt rahvast neisse Volga kubermangudesse rännanud. Tegelikult olid vist esimesiks väljarändajaks Eestist Võrumaa mehed Väimelast, kes mais 1855 läksid teele 9 perekonnaga ja kavatsesid asuda Saraatovi kubermangu, nagu eelpool mainitud. Nende väljarändamisele andnud tõuke Riia, s.o. Liivimaa kuberner Suvorovi üleskutse 1854. aastast, milles öeldi, et Liivi kubermangust võib igast vallast 1/20 valla talupoegi tühjale lõunapoolsele Venemaale välja rännata. Ka Samaara kubermangu soovis vene kroonu tõesti asunikke saada, andes seal maad põlisele rendile, külade või perekondade peale, 15 tiinu hinge kohta; rent oli 15 tiinu pealt 6–7 rubla aastas. Eestis oli siis rent viletsa maa eest karjamaaga läbisegi 4, 6 kuni 8 rubla. Ühe tiinu eest raharenti, teoorjus veel peale selle.

Teoorjus, mõisnike omavoli ja viletsad majanduslikud tingimused olid õieti neiks põhjusiks, mis sundisid eesti talumehi kodumaalt lahkuma ja võõrsil paremaid võimalusi otsima.

Maltsvet põgenes sakslaste eest

Mis puutub Maltsvetisse – tema õige nimi oli Juhan Leinberg – siis oli tema algul väljarändamise vastu, nagu ta oli olnud 1858. a. nn. abiteo rahutuste vastu. Ta sõitles Samaarasse asumise mõtet ja aitas jälle tuult puhuda sakste purjedesse. Et patused inimesed ise endale kergendust tahtsid nõutada – see käis Maltsveti õpetuse vastu. Kuid kui ta näeb, et väljarändamise tuhin ähvardab tema karja kaasa kiskuda, siis alles hakkab ta pooldama väljarändamist.

Vilde romaanist paistab, et Maltsvet väljarändamise liikumises kuigi aktiivset osa ei mänginud, kuigi oli esimeste maakuulajate seas, kes 1861. a. algul Krimmi läksid. Aga sinna läks Maltsvet nähtavasti kodumaiste sakste ja kirikisandate tagakiusamise eest paku. Seda tõendab ka seik, et ta kodumaalt lahkus salaja, rännates ilma loata, oma venna Tõnu Maltsa passiga. Nähtavasti samal põhjusel jäi ta ka Krimmi maha, kui teised maakuulajad kodumaale tagasi tulid. See oli 1861. a. kevadel, kui maltsvetlased Tallinna juures Lasnamäe all teda valge laevaga tulema ootasid ja kui neil veel üldse Krimmi asumise võimalused selged ei olnud. Ka

veel siis, kui Maltsveti usuvennad Krimmi jõudsid, s.o. 1862. aastal, hoidus prohvet neist esialgul eemale.

Kolga mehed — Krimmi minejad

Esimesed, kes kodumaalt Krimmi poole teele läksid, olid viis-kuus perekonda Kolga rannast, Kiiu v., Kuusalu kihelkonnast. Nende juhiks oli Maltsveti südamesõber ja usuilikumise peatugi, jõukas peremees "Lõpeveski" Aabram Nort, kelle jõukust hinnati kolme-nelja tuhande rublale ja kes peale mõldri ameti oli veel kaubitseja ja hobuseparisnik, – olles viimast ametist loobunud Maltsveti usku minnes. Teele asus see grupp väljarändajaid kohe pärast jaanipäeva 1861. Keeleoskajaks oli neil kaasas keegi Narva mees. Nende minekul polnud takistusi, sest kevadest saadik olid nad Jamburgi linna hingekirja võetud. Laevaga sõitsid nad Tallinnast Peterburgi ja sealt raudteele Moskvasse. Siin osteti hobused ja vankrid ning nii jõuti Harkovi kaudu umbes 6 nädala pärast, lõikusekuu algul, Krimmi. Nad asusid Simferopoli linnast versta 5 loode poole, Salgiri jõe ääres asetsevasse Kijat-Aktatshi külla. Aabram Nort kolme poja ja tütre ostis sinna väikese koha jõe kaldale, teised perekonnad (mõnede hiljem juurdetulnutega kokku 10 peret) võtsid kohaliku mõisa maid rendile, õieti kümnisele. Asulat kutsuti hiljem Aabrami külaks.

Algul pidi Aabram Nort Krimmi reisima koos Tiskre küla suurema grupiga, ei läbenud aga oodata, kuni Tiskre rahvas ettevalmistustega joonde saab, ning läks varemalt teele, lubades suuremat seltskonda oodata Moskvas, oli aga ka sealt paari päeva pärast edasi läinud.

Aabrami külast ei kujunenud püsivat eesti asundust. Väljarändajad asusid sealt mujale. Aabram Nort ise, kellel oli teistest Krimmi suguvendadest 10 korda rohkem kapitali, ei kodunenud Krimmis ega suutnud enda rahadega midagi ette võtta. Kiratsenud kuus aastat oma kohakesel, müüs ta selle 600 rubla eest Kustav Maltsale ja läks 1867. a. kodumaale tagasi, ostes Harjumaaale pärisoksa.

Nii kujunes, et esimese püsiva eesti asunduse rajajaiks Krimmis said Rannamõisa Tiskre külast väljarändajad, kes asusid teele ainult mõni päev pärast seda, kui Aabram Nort seltskond kodumaalt lahkus.

Tiskre rahvas läheb teele

E enne kui vaatleme lähemalt Tiskre rahva rännakut, peab nimetama, et Eestist väljapääsemiseks ja loa saamiseks Venemaale asumiseks käisid 1861. a. algul väljarändajate esindajad Peterburis tsaari palvel. Need olid Harjumaalt – Aabram Nort Kiiust, Hindrek Selbach Ranna v. (Rannamõisa järgi) ja Kustav Malts Orgmetša v. Järvamaalt koos tõlgiga, kelleks oli keegi väljateeninud "undervits" (allohvitser) Tõnisson. Sellel kokkusaamisel tsaar Aleksander II 16.

jaan. 1861 oli vast niipalju tagajärgi, et mees-tele enam kodumaalt lahkumiseks takistusi ei tehtud, kuigi Eestimaa kuberner ka pärast seda neile passe ei pikendanud. Sellest saadi üle nii, et Hindrek Selbach sõitis Ranna valla 15 perekonna passidega Jamburgisse ja võttis kõik need pered selle linna elanike nimekirja; sama tegi ka Aabram Nort enda, paari teise pere ja oma sulaste passidega. Jamburgi kreislinna kodanikena võisid nad nüüd igal ajal passid saada ja minna kuhu soovisid. Nii tuligi, et esimesteks Krimmi poole reisijateks said Kiiu ja Ranna valla mehed Harjumaalt.

Et väljarändamine oli siis juba laiemale leviku saanud, näitab asjaolu, et samal ajal Krimmi minejate saadikutega käisid 16. jaanuaril 1861. a. tsaari jutul veel ka Samaarasse rändajate saadikud kolm meest Eesti- ja kolm Liivimaalt. Need olid Orgmetsa v. Madis Männik ja Kurisoo metsavaht Aadu Mihailov ning Koigi-Kõrtsi Jaan Amblast; Liivimaa meestest nimetab Ed. Vilde ainult Joosep Viru nime Võrumaalt ja nendib, et nende seas oli üks hästi venekeelt oskav koolmeister. Nende Samaarasse ihkajate käsi käinud halvasti. Nende palvekiri sisaldanud kaebusi kohalike võimude (mõisnike) omavoli peale, see pärast lükatud see tsaari poolt tagasi. Mehed ise võetud Peterburis kinni, pandud raudu ja saadetud vangitapiga Tartu ja Tallinna. Järvamaa mehed said kodukohta jõudmise järel haagi-kohtunikult ihunuhtlust, Metsavahi Aadu juba teist korda.

Rändurite arv kasvab

Ranna v. väljarändajatega, kes pärinesid Tiskre, Kakumäe ja Fischmeisteri küladest, ühines veel perekondi siit ja seal. Oli rahvast Rae vallast, Almrest ja Vigalast (seega Läänemaalt), Kiiust (nimetatakse jõuka Juhan Kleinbergi nime), isegi Tallinna linnast. Üldse oli selles grupis 23 perekonda, neist Tiskrest ja ümbrusest 15 peret. Ka Maltsveti vennapoeg Kustav Malts

tuli nendega Krimmi. Et Kustav Malts oleks sellele seltskonnale nõuandjaks ja teejuhiks olnud, nagu Ed. Vilde "Prohvet Maltsvetis" ütleb, näib olema liialdus, sest teisel öeldakse samas teoses otsekohe, et Ranna vallarahva volimeheks ja asjatoimetajaks oli "Kaarle" Hindrek Selbach. Pealegi ei osanud Kustav Malts vene keelt, kuna väljarändajate seas olid vene keele oskajaiks "Härmu" Kotlep Tahvert, Kolga krahv Stenbocki end. kammerteener Hendrik Seiman ja väljateeninud soldat Mart Toomasson Tallinnast oma 20-aastase linnas koolitatud pojaga.

Tiskre väljarändajad läksid teele Tallinnast juuni viimastel päevadel 1861. Ilma eriliste raskuste ja takistusteta jõuti laeval Peterburi. Et nad nüüd Jamburgi kodanikud olid, oli lahkumine kodumaalt seaduslik ja kerge. Peterburis aga tuli neil tervelt 3 kuud oodata, enne kui nad edasi said. Ed. Vilde kirjeldab pikalt, kuidas nad taotlesid prii kroonuküüti ja ka teeraha, kuidas neid selle juures venelastest ja ka eestlastest petised, kelle hulka kuulus isegi keegi kindral Liprandi, ninapidi veavad ja neilt raha välja petavad.

On väga tõenäoline, et väljarändajad küüti ja teeraha püüdsid saada, sest nende jõukus ei võinud kuigi suur olla. Reisikulude kandmiseks oli abi tarvilik. Minu mälu on jäänud jutt sellest, et neil Peterburis oli vaja muretseda mingeid dokumente ja pabereid ametivõimudelt, ning et nende hankimine võttis ootamatult palju aega.

Vahepeal elati viletsais tingimuis Peterburi voorimajades, kus lõpuks Neeva toore vee tarvitamisest levis kõhutõbi, eriti laste seas. Lapsi suri ja neid oli tarvis matta. Siis pöörduti kohaligu luteriusu õpetaja poole, kelleks oli Joh. Fr. Cornelius Laaland – eestlane, Kambja kooliõpetaja poeg. Nähes väljarändajate häda kutsus õpetaja Laaland appi teise eestlase, doktor Philipp Jakob Karelli, kes oli keisri ihuarstiks. Laaland ja Karell on siis Peterburis kaasmaalasi aidanud nii haigeid abistades kui ka rändajaile

dokumentide muretsemisel, nii et lõpuks nad võisid septembri algul edasi rännata.

Tee läks edasi Nikolai raudteel Tveri linna, kus kaubeldi "Samoljot" laevaseltsilt ruum laevale, makstes 17 rbl. 10 kop. isiku pealt, kraami eest veel peale selle. Puudus oli nii suur, et nii mõnelgi tuli teeraha naabreilt laenata. Siiski jäid paar Läänemaalt pärinevat perekonda rahapuudusel Tveri maha. Volgal peatus laev suuremates linnades kaua – Kostromas, Nizhni-Novgorodis, Saraatovis, viimases 6 päeva, mille jooksul surid kaks last. Volgal seltsisid Tiskre rahvaga veel Ants Reinstein nelja pojaga Haljalast ja Madis Koort Rakvere v., kes olid teel Samaarasse, aga nüüd otsustasid ka Krimmi minna.

Kas või jala — aga edasi

Tsaritsõn oli linn, kus meie rändajad Volga vetelt maale tulid. Siit siirdusid nad maad mööda Doni jõe. Siin on kitsas seljandik kahe jõe vahel, kuhu juba Türgi sultan Selim II 400 aasta eest kavatses ja planeeris kanalit, mis ühendanuks Musta ja Aasovi mere Kaspia merega. Siit kulges piir Euroopa ja Aasia vahel ning sel ajal, kui rändurid sealt läbi tulid, oli ümbrus väga hõredalt asustatud. Kuid varemalt, aastat 100–150 tagasi, olid alad idapool Volgat ja lõunapoolt Doni jõe tühimaad – rändrahvastele karjamaaks.

Tsaritsõnist Doni jõeni läksid rändajad umbes 80 versta jala; ainult kraam, lapsed ja nõrgemad naised veeti vankreil. Doni jõe mööda sõideti jälle aurulaeval Taganrogini. Seal palgati kreeklase 2-mastiline soolalaev, nn. "barkas", mis viis meie rändajad Krimmi poolsaarele Kertshi linna. See oli siis esimeseks peatuskohaks "tõetatud maal". Aga siin peatuti ainult mõned päevad. Edasi sõideti aurulaeval Kertshist Feodoosiasse, Krimmi lõunarannikul.

Feodoosia oli igivanadest aegadest peale tähtis sadam ja kaubalinn. Kreeka kolonistid tulid siia Miletosest VII sajandil e. Kr. Siit varustati Kreeka emamaad viljaga. Keskajal oli linna nimeks Kaffa. Kokkuleppel tatari haanidega oli see genuaalaste kaubanduskeskuseks. Kuid seal oli ka tähtis orjaturg, kust osteti orje isegi Kairosse ja ostjaiks olid paavsti eribulla loal ka kristlased. Kaffa kaudu läks idamaile Marco Polo. Varsti pärast Konstantinoopoli vallutamist Kaffa ja kogu Krimm vallutati türklaste poolt a. 1475.

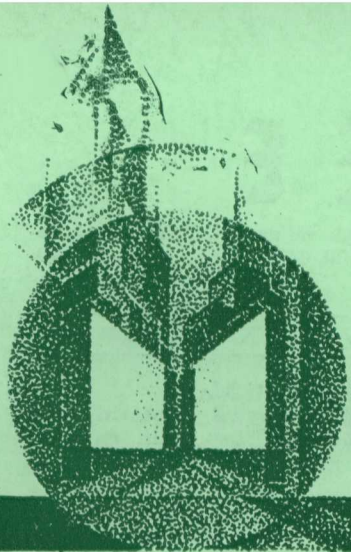
Türklaste ajal kutsuti linna tema tähtsuse pärast tihti Kutshuk-Stambul või Jarem-Stambul (s.o. Väike- või Pool-Stambul). Endiselt õitses siin kaubandus: 1663 oli Kaffa lahes korraga üle 400 kaubalaeva; linnas loetleti 4000 elamut ja üle 80.000 elaniku, 50 kirikut, arvukalt mosheesid, sünagooge ja teisi avalikke ehitusi. Krimmi langedes Vene kätte kadus kõik see toredus, kuigi linnale anti tagasi uhke Feodoosia nimi. Algas vanade genuaalaste ehituste hävitamine. Linna ümbruses tatarlaste ajal olnud ilusate rohtaedade hävitamiseks vajati kaks rügementi vene soldateid. Inglise reisija E. Clarke oli 19.

sajandi algul tunnistajaks, kuidas vene sõdurid lammutasid ilusaid mosheesid, tirisid maha minaretid, lammutasid purskkaevud ja vesivarustuse torud, et sealt kätte saada veidi tina. Kui peamine minarett maha tiriti, siis isegi kreeklased kohvikus vaatasid sellele vastikusega. Üks neist ütles äärmise põlastusega: "skifai" – sküüdid! Hävitati genuaalaste poolt 14. sajandil ehitatud piiskopikirik, mis türklaste ajal oli mosheeks; hävitati kuberner M. Kasnatshejevi algatusel veel 1833. a. ilusa idamaise arhitektuuriga türgi saun.

Kui meie väljarändajad siia jõudsid oli Feodoosias vaevalt 4500 elanikku. Linna müüridest polnud järel peagu midagi, kivid läksid sõjaväe kasarmute ehitamiseks.

Tiskre rahva viikingi-teekond ei lõppenud Feodoosias. Siin said nad kroonult niikauaks prii korteri (arvatavasti kasarmuis), kuni sünis asukoht leitakse. Feodoosiasst läksid 4 meest saadikutena Simferoopoli, nende seas venekeelt mõistjad Kotlep Tahvert ja Hendrik Seiman. Teel, Karasubasaaris said nad kokku Kustav Maltsaga, kes oli paar päeva varem Kertshist maad mööda Simferoopoli poole reisinud koos kolme asuja perega, palgates tatari voorimehe kaamelitega. Edasi mindi koos jala. Legend räägib, et Simferoopolis olid nad kohanud juhuslikult tänaval kedagi kindrali mundris meest, kes hakanud meie rändajatega sulaselges maakeeles rääkima ja oli lõpuks mehi ka kohalikes ametiasutustes aidanud.

Kuna enamik Tiskre rahvast olid kodumaal kalureiks, siis palusid nad Simferoopolis kroonumaade valitsuses juhutada neile, kui vähegi võimalik, mõni mere ääres asetsev koht asumiseks. Sellisena leitigi neile Krimmi läänerrannikul asetsev, mahajäetud tatari küla – Samruk, mille juurde kuulus 1150 tiinu maad. Kui asja kirjalik külg ametiasutuses korda aetud, läksid saadikud Feodoosiasse asujate perekondadele järele. Seal jõudis siis kogu seltskond I. novembriks 1861. a. Samrukki. (Järgneb)

Nr. 5-6

Väliseestlaste ajakiri

1978

Eesti asundused Venemaal

II

Väljaränd Järvamaalt

Kui 1860. a. levisid kuuldused, et Saratovis ja Samaaras kroonu poolt maad antakse asujatele, siis olid mõned mehed Järvamaalt, Madise kihelkonnast käinud salaja Tartus uurimas, kas ikka need teated tõele vastavad. Üks neist oli Männiku Aadu Orgmetsast, kes kinnitas, et jutud olevat õiged. Selle järele käis salk noori mehi Orgmetsast heinateo ajal Tallinnas kubernerilt väljarännu luba nõutamas. Aga tagajärjetult; nad saanud kubernerilt ainult noomida, et nad ilma loata ringi hulguvad. Nende tee Tallinna viis talveteed Madise kiriku kaudu üle Kilvandu soo Alaveresse välja, et sealt kaasa kutsuda teisi noori mehi, kes olid suures Kilvandu soos mitmest vallast heina tegemas. See soo on Harjumaal, Alavere ja Ravila valla piirides, 18 versta Orgmetsast ja umbes 12 versta Madise kirikust.

Sellest seigast nähtub, kuidas väljarändamise mõte toleaegsetes oludes võis kergesti ühest maakonnast teise rännata. Kubeneri eitava vastuse puhul otsustasid mehed asja seaduslikul teel ajada. Jaagupipäeva ajal, 25. juulil 1860, ütlesid paljud peremehed omad kohad mõisnikele üles ja hakkasid valmistama Samaarasse rändamise vastu.

Orgmetsa jõukaim peremees Männiku Aadu käinud vahepeal uuesti Tartus selgust otsimas, temaga ühes ka mõned teised, muuseas Kurisoo metsavaht Aadu. Viimane toonud kaasa "tähtsad venekeelsed kirjad" ja hakanud väljarännu huvilisi salaja kirja panema, võttes vaeva eest väikesest tasu. Sellest sai teada haagikohtunik von Grünwald Ahula mõisas, kes määras Aadule kui viimane salapäraseid kirju määratud ajaks kohtuniku kätte ei viinud, 50 vitsahoopi ja neile veel lisaks 50 vastuhaku eest peksuhoones, sest Aadu ei heitnud vabatahtlikult pingile. Peksu valukisaga kaotas Metsavahi Aadu mõneks ajaks hääle. Tartust saadetud teateid pidas ta nii tõepäraseks, et ta otsustas Samaaras ja Saraatovis antavaid maid vaatama minna. Kuidas tema käik 1861. a. Peterburgi algul õnnelt lõppes ja ta haagikohtunikult veel teist korda peksa sai, sellest kirjutas eelmine "Meie Tee".

Samaarasse rändajaid oli Orgmetsas Männiku peremehe, tema poja ja Metsavahi Aadu juhatusel 50–60 peret. Maltsvetiusulisi, kelle rännusihth oli siis veel selgumata, 85 peret.

Ed. Vilde kirjeldab, kuidas prohvet Maltsvet hakkas väljarändamist pooldama ja isegi juhtima. Mõni nädal pärast Järvamaal käimist, kus ta nähtavasti kuulis levinevat väljarännu tuhinast, kutsunud Maltsvet enda usulapsed kokku

19. mihklikuu päevaks 1860 Ranna valda, Tiskre külla, Harjumaal. Sellel kogunemisel kuulutas Miina Renning Maltsveti Jumala äravalituse suulaseks, kellele tehtud ülesanne viia tema rahvas ära siit neetud orjariigist lõunamaale, kus manna katab maad ja maa jookseb piima ning mett.

Vilde arvates olevat selle mõtte Miinale pähe pannud Maltsvet ise. Vaevalt usutav, et Miina Renning võis omada sellist mõju, et sundida Juhan Leinbergi (Maltsvet) rahvast väljarändamisele õhutama, veel vähem rahvast Maltsvetile järgima.

Mina elasin üleaedsena Miina Renningi (abi-elus Torbek) kõige lähemas naabruses, Samruki asunduses Krimmis, ja mäletan teda vanakese, raugana. Ta elas koos mehega omaette väikeses savikatusega majakeses. Midagi prohvetlikku tema välimuses ei olnud. Meelde on jäänud eriti tema sügaval asuvad rauga silmad, tumedate ja vesiste, punkate laugudega, kui teda viimati nägin ühel pühapäeval I maailmasõja ajal minu enda kodus. Räägiti küll, et tal olnud kunagi selgetnägija andi.

Loomulikult oli ta sügavalt ükslik, nagu kõik tema põlve asunikud. Eestis olles, see oli 1921. või 1922. a., jutustas minu vanaisa õde Vilhelmine Renning minu külaskäigul Kakumäele, kus ta "Vainu" talus suvitamas oli, et Miina Reningiga on juhtunud tema noores põlves õnnetus: ta kukkunud reha pulkade otsa ja selle tagajärjel piinanud teda vahetevahel langetõve sarnased hood. Võimalik, et ta mõne sellise hoo ajal võis jamsida ja rääkida ka rändamisest kaugele maale, mis oli tol ajal igapäevaseks kõneaineks igas Tiskre ranna kevas kaluriperes. Vilde kirjeldab Miinat madala kasvuga, tüheda kehaga, ruugepealise tüdrukuna, aastat 30 vana (1860. a.). Kahtlemata pidi Vilde Miina Reningit isiklikult nägema, kui ta Krimmis ja Samruki asunduses käis oma romaanile andmeid kogumas.

Kui väljarändamise liikumine juba 1860. a. suvel hoogu läks, siis tõenäoliselt hakkas Maltsvet seda pooldama alles sama aasta sügisel. Võim oli siis mõisnike käes ja need katsusid kohe väljarändamist pidurdada. Lääne-Harjumaal haagikohtunik andis käsu võtta Maltsvet kinni ja tuua kohtu ette vastust andma väljarändamisele kihutamise eest. Sellest kohtust õnnestus Maltsvetil aga eemale hoida. Oma usukaaslaste väljarändamise alguse määras ta 1861. a. kevadele.

85 said loa väljarännuks

Orgmetsa valla tulevased väljarändajad käisid mardipäeva 1860 Orgmetsa mõisas parun Magnus von Vitinghoffilt kohaotsimise loakirju saa-

mas, teiste seas Maltsveti vend Tõnu Malts ja vennapoeg Kustav Malts. Viimane sõitis saadud volikirjadega Tallinna kubeneri kantseleist passe saama. Need anti ainult kahe kuu peale – kuni 1. märtsini 1861. Kohalik haagikohtunik, kelle kaudu passid kätte saadeti, püüdis veel ka omalt poolt takistusi teha, kuid andis siiski 3. jaanuaril 1861 kohtuliku tunnistuse, millega 85 perekonnapead Kustav Maltsa volitasid endale riigi sisekubermangudest asukohta otsima, kinnitades iga passi külge sedeli, et see pass on usaldatud voliniku kätte. Kustav Malts nõutas endale Orgmetsa parunilt veel passipikenduse poolteiseks kuuks.

Pärast keisri jutul käimist (jaanuari keskel 1861) anti Harju- ja Järvamaa väljarändajate esindajaile küünlakuu keskel 1861 keisri kirjalik vastus kubeneri kindral von Ulrichi kaudu. Vilde andmeil lubatud välja võtmas Krimmi sealsetele kroonumaadele. Lubatud ka abi asumiseks. Kuid tsaar ei arvanud heaks, et kõik korraga sinna rändaks, vaid et enne käiks keegi maad vaatamas ja asukoha välja võtmas. Kuberner heitnud meestele ette, miks nad keisrit tülitamas käinud, ja pole meeste passe enam pikendanud. Kustav Malts, Maltsvet ja tõlk Tõnisson läksid siis maakuulajaina küünlakuu lõpul 1861. a. Krimmi poole teele, kuhu jõudsid üle Peterburi, Moskva, Orjolti ja Harkovi 5. aprillil 1861.

Esimeseks peatuseks oli neil Krimmis Pere-kopi linn. Neil oli kaasas soovituskiri Eestimaa kubeneri kantseleidirektori Hieckischi vennalt (oli samas kantseleis ametnik) Perekopis kohtl-ametnikuna töötavale pojale. Viimane soovitanud väga meestel Krimmi asuda.

Saadikuid kohutanud Perekopi ümbruse lage ja kuiv maastik, kuid Hieckischi abikaasa, kes vabalt eesti keelt kõnelnud, lohutanud mehi, et küllap ka Krimmis leidub paremaid kohti. Ligi kaks kuud rändasid nad Krimmis ringi, vaadates nii kroonu-, kui suurmaaomanike-mõisnike – maid. Kroonumaade valitsusest Simferopolis said nad valimiseks nimekirjad umb. 40 küla ja 36.000 tiinu maa peale. Saadikud ei julgenud aga ühtegi nähtud kohta asumiseks valida. Neid kohutas kuiv kliima ja veepuudus.

Mai viimastel päevadel 1861 asusid Kustav Malts ja tõlk Tõnisson tagasiteele koju. Maltsvet jäi Krimmi maha, kus talle kohtu-uuri ja Franz Hieckischi muretsete tööd mõldrina Perekopi linna lähedal ühe tatarlase tuuleveskis. Teised maakuulajad sõitsid tagasi esialgset oma hobustega; Orjolti kubermangus rännati mõned jaamavahed jala, siis palgati voorimees kuni Tuulani, sealt jõuti ühe jahuvedajaga väikese maksu eest Moskva; edasi raudteel Peterburisse ja sealt laevaga Tallinna, kuhu jõuti 21. juunil 1861.

Siin leidis Kustav Malts palju omakseid ja tuttavaid eest, ka tema isa oli linnas. Siin ootasid maltsvetlased “Valget laeva”. Saadikud olid toonud Krimmist kaasa ainult viie suurmaaomaniku kaubatingimused, mis olid kinnitatud Perekopi ispravniku (politsei ülema) poolt. Hirrust kodumaa politsei eest ei teatatud Lasnamäe all ootajaile midagi Krimmi asumise tingimust, vaid neist jutustas Kustav Malts ainult omaste, sõprade ja tuttavate väiksemale ringile, selgitades värvimata valguses sinna asumise tingimusi ja väljavaateid, püüdes seda mõtet lõpuks äraagi laita. Sellest ei tahtnud mehed aga midagi teada.

“Valge laev”

Kevadepool 1861. a., olles kindlad eelseisvale väljarändamisele, hakkasid maltsvetlased Järvamaal müüma loomi ja asju, mida oli võimata teekonnale ühes võtta. Kujutati ette üleloomulikke asju. Kõige kainem muuseas oli arvamine, et üks suurvärsk ja admiral laenab Maltsvetile paar sõjalaeva, millega see oma kogudusele Tallinna alla järele tuleb.

Nendele antud passide aeg sai täis ja jüripäev jõudis kätte, millal need, kes oma talukohad olid üles ütelnud, pidid uutele rentnikele ruumi tegema. Kuid saadikuil polnud ikka veel mingeid teateid.

Siis hakkasid maltsvetiusulised Järvamaalt mafi teisel poolel 1861. a. kogu oma varaga Tallinna poole rändama, sest neile olevat prohveti ja vaga neitsi Miina suu läbi kuulutatud, et nad lähevad Tallinnast kevadel teele Kaananimaale. Vähemfanaatilised ütlesid, et nad lähevad Tal-

linna maakuulajaile vastu, sest neil pole kodupaigas enam ulualust. Tallinnas asusid nad Lasnamäe alla, suhkruvabriku taha loodmaale. Seal, rannikuserval, ootasid nad kevadel nende prohveteite poolt kuulutatud "Valget laeva" või "Valget pilve", mis neid pidi päästma.

Mõni päev enne Järvamaa maltsvetlaste Tallinna alla asumist ootasid nende usukaaslased, "armu saanud hinged", Kolga rannas "Valget laeva" oma randa. See pidanud tulema Leesi küla alla. Kui seal küllalt kaua oli oodatud, tulnud sõnum, et laev saabuvat teatud päeval ja tunnil Aegna saarele. Kohe alanud kibe minek sinna, jättes maha kõik ilmliku vara. Oodatud Aegnal kolm päeva ja, kui laev ikkagi ei tulnud, sõidetud Kolgale tagasi. Hakatud seal naabrite poolt laialiviidud vara jälle kokku koguma, kuid poolest jäänud ilma.

Kui kuuldi, et osa maltsvetlasi läinud Tallinna alla "Valget laeva" ootama, – tuli ka hulk Kolga ranna inimesi Lasnamäe alla. Siin kestis leerootamine, kuni viimaks linna politsei ootajad, umbes juuni lõpul 1861, laiali ajas. Ootamine oli kannatusrikas; lapsed jäid haigeks, paljusid ähvardas nälg, paljudele sigisid vaevataid selga. Linna kodanikud püüdsid hädalisi aidata. Sellel ajal, eesti talupoegade kannatusile kaasa tundes, avaldas Tallinna ülemkooliõpetaja Blagoveshtshenski saksakeelse raamatu "Eestlane ja tema isand", milles kirjeldas eesti talupoegade viletsusi ja saksa ülemkihi jõhkrat ümberkäimist temale alluva rahvaga.

Vahepeal maakuulamiselt Tallinna tagasi jõudnud Kustav Malts läks kubermangu kantseleisse, kus direktor Hieckisch seletas, et uusi passe saavad väljarändajad alles järgmisel kevadel, aga kuhu nendegagi minna, kui uut asukohta Krimmis pole veel välja võetud. Lõpuks sai Kustav Malts 24. juunil 1861. a. üksi uue passi, kui seletas, et tahab ikkagi kadumaalt lahkuda ja ennast Jamburgi või Kroonlinna alla üles võtta. Tegelikult lahkus ta kodumaalt mõni päev hiljem koos Tiskre küla rahvaga, nagu eelpool mainitud. Kuid maltsvetlastele oli pääsetee kodumaalt suletud kuni järgmise aastani.

"Albu veresaun"

Jaagupipäeval (25. juulil) 1861 öeldi mõisadele, eriti Järvamaa valdades, rohkesti talusid üles. Maltsvetlased hakkasid kainelt ja asjalikult väljarändamisele valmistuma. Vaatamata kepikohu ähvardusest ilmus samal sügisel, mardipäeva eel, Järvamaa mõisadesse rohkesti passitahtjaid. Omavaheliste nõupidamiste pärast hakkasid mõisnikud väljarändajaid kiusama, süüdistades neid mässamises. Ühest koosolekust, Mägede Päärna talus, kuhu mehi oli kokku kutsunud Jaagu(pi) Toomas, sai teada haagikohtunik von Grünwald, kes mõlemale mehele Ahulas mõistis 150 vitsahoopi. Teised mehed päästsid Päärna ja Tooma väevõimuga peksupingilt, muude seas Taavet Lõhmus, Liiva Mart, Jaan Vilde, prohveti vend Tõnu Malts ja teised. Selle peale kutsuti sõjavägi kohale "mässu" rahustama.

Maltsvetlasi püüti kinni ja veeti Albu mõisa, aga ka mujal Järvamaal, peagu igas mõisas, pekseti maltsvetlasi. Albu mõisnik von Lilienfeld andis vanglaks mõisa rehe, n.n. "Kukunooši rehe", kus vene soldatid peksid kinnivõetuid novembris 1861.

See sündmus on tuntud Albu veresauna nime all. Kuid soldatite kohalolek oli ka teisiti karistuseks talurahvale: nende toitmiseks rekvireeriti taludest tasuta ja väevõimuga loomi, näiteks jõukama Albu peremehe, Mõnuvere küla "Teisepere" Jaan Mõnuvere renditalust, ning lõpuks jäeti soldatid pärast peksu taludesse söödale.

Päärn Hein, Jaagupi Toomas ja Tõnu Malts saadeti ahelais Tallinna kaelakohtusse, kus Tõnu Maltsale mõisteti kaks aastat vangiroodu, teised saadeti Siberisse. Tõnu Malts saadeti karistust kandma Novgorodi, kus ta järgmisel aastal suri; tema naine (Kustav Maltsa võõrasema), kes temaga Novgorodis kaasas oli, pöördus tagasi kodumaale koos kahe lapsega (neist üks suri teel), läks Tallinnas uuesti mehele, kuid suri varsti, niisama ka ta viimane laps.

Sügisel, pärast peksu, anti mõisadest takistamatult load väljarändamiseks neile, kes soovisid ja kellel polnud enam mingeid kohustusi mõisa suhtes. Niisama anti ka passid kubermangu kantseleist.

Uued maakuulajad teele

Kohe pärast passide saamist saatsid need väljarändajad 1862. a. algul maakuulajad-volimehed Krimmi poole teele. Neid oli kaks suuremat gruppi. Esimese grupi – umb. 40 perekonna – maakuulajaiks olid Kustas Määrmann, "Kangussaare" peremees Albu vallast, ning Maltsveti usu jutlustajad – Paide Ants Kõrge ja Kerna mõlder Kaarel Silejev, kellest ükski ei mõistnud vene keelt.

Tartu-Pihkva-Kiievi kaudu jõudsid nad posthobustega küünlakuu algul Krimmi. Määrmannil oli volitus Krimmi eestlaste nõuande järgi mõne mõisaomanikuga kaup teha. Krimmis leidsidki nad, eriti Samruki asunike kaasabil, sobiva koha: Burljuki küla vene mõisaproua Bjelovodski maa peal, Alma lahingu paigas ja Samruki naabruses (kõigest 6 versta lõunas). Ants Kõrge kui poissmees jäi kohe Krimmi ja hakkas seal teenima; Kaarel Silejev ja Kustas Määrmann pöördusid kodumaale, et volitajaid ära tuua.

Teise grupi – ligi 50 perekonna – volinikuna läks teele paar nädalat hiljem, umb. jaanuari keskpaigu 1862, "Kruusimäe" Ants Valkmann Ahulast, kellel oli kaasas tõlgiks vana kroonumees Tõnisson Tallinnast. Valkmannil olid kaasas väljarännuhuviliste passid ja iga passi pealt makseti 5 rubla teekuludeks. Nad reisisid Peterburi ja Moskva kaudu. Sellele väljarändajate grupile kaubeldi mõisaproua Maria Dalajevi käest Simferoopolil lidalid Salgiri jõe ääres asetseva Kara-Kijati küla maad kümnisele, kaunis soodsate tingimustega.

Maakuulajate kodumaale tagasi saabudes algasid ettevalmistused pikaks teekonnaks.

Tuhat maltsvetlast 110 vankriga pikale teele

Kümme-kond perekonda, nähtavasti Määrmanni grupist, kes ettevalmistustega varem valmis said, läksid pikale teekonnale mail algul 1862. a. Kustas Määrmanni juhtimisel olev grupp hakkas liikuma mai keskel. Need olid enamasti pärit Madise kihelkonnast, Maltsveti usu peakesusest. Kogunemiskohaks oli neil Orgmetsa küla, kust läks teele peale 60 vankri, kusjuures ühte ühehobuse kummvankrit jagasid omavahel kaks-kolm perekonda. Kokku oli selles kogus umbes 500 hinge, nende seas 16 peret 80 hingega Kolga valla maltsvetlast Harjumaalt.

Kaks nädalat Määrmanni grupist hiljem lahkus Järva-Jaani kiriku esiselt umbes 50 vankri suurune voor mitmesaja hingega Ants Valkmanni juhtimisel. Sellele voorile kihutas Roosna-Halliku mõisnik parun Stackelberg veel 20 vankri järele, et oma valla liikmeid tagasi meelitada.

Need mõlemad väljarändajate grupid liikusid läbi Võrust, kus nägi neid meie auväärne laulisa Fr. R. Kreutzwald, kes sellest kirjutas Peterburi akadeemik Schiefnerile 16. juunil 1862. a., et

“pärast seda, kui nelipühi laupäeval 500 hinge Krimmi minevaid eesti väljarändajaid Võrust läbi läks, liikus siit kaudu mineval nädalal teine pisut väiksem ja pealtnäha ka vaesem voor, mille vankrid ja inimeste riietus andsid tunnistust vaesusest, niisama nagu nägudeski enamasti midagi rusutut nähtavale tuli; iseäranis kurb oli vaadata pikergusi blondjuukselisi naisepäid. Esimesed väljarändajad olid Kuusalu, Järva-Jaani ja Järva-Madise kihelkonnast, neil olid head hobused ja inimesed olid enamasti hästi riides.”

Määrmanni grupi reis läks Pihkva, Vitebski, Mogiljovi ja Kiievi kaudu ning oli väga vaeva- ja õnnetusrikas. Kõigepealt kannatasid rändajad tühja kõhtu: kuigi vene linnade turgudelt sai toitu osta, olid linnade vahemaad pikad, ja teiseks lõppes rändajail raha. Haigused hakkasid kallale kippuma, eriti kõhutõbi. Viimase ohvriks langesid kõigepealt lapsed, siis ka täiskasvanud. Nõrgemaid ja väiksemaid lapsi hakkas varsti surmale suikuma. Ikka rohkem käimisvõimeid haiged tekkis võrdlemisi vähestele vankritele, mille eest ka veel hobuseid kärvas – õnnetus, mis maksis aega ja raha, sest kibedal tööajal ei tahtnud vene talupojad hobuseid müüa.

Surmavikat töö

Nendele raskustele vaatamata jõudsid Määrmanni grupi väljarändajad augusti esimestel päevadel 1862. a. Krimmi. Siin oli maastik nüüd nagu kõrbe. Inimesed vihastasid, kõigepealt Maltsvetile, siis aga ka selle vennapojale Kustav Maltsale. Burljuki külas, kuhu nad pidid asuma, olid elamutes senised elanikud – tatarlased – veel ees, ega mõtelnudki väljaminemisele. Nii

jäid asujad Alma jõe ääres laagrisse lageda taeva alla, paigas kus mõne aasta eest oli löödud Krimmi sõja verisem lahing. Seal polnud inimestele ega hobustele ka kallima hinna eest toitu saada, sest põuaga oli hein ja vili ikaldanud. Halvast joogiveest levis kõhutõbi, nii et umbes kahe nädala jooksul, mis rahvas siin laagris oli, maeti sinna vähemalt kümme last. Lähedase Samruki küla asunikud ei saanud ka aidata. Neil oli endilgi puudus, kuna nad ainult kroonu abil suutsid elu jätkata. Viimaks rändasid selle grupi väljarändajad edasi Simferopoli linna. Lõikuskuu teisel poolel jõudis versta-pikkune voor Simferopoli turule. Kubernerri käsu andis linnavalitsus neile ühe linna sees oleva sõjaväe kasarmu ajutiseks korteriks. Tihedalt koos elades võttis nende seas jälle kõhutõbi ja muud haigused uut hoogu. Põdejaid toimetati linna haiglatesse. Oli päevi, millal seal teeti kaks ja kolm eestlast korrakaalmistule.

Umbes samasuguse hädrika pika teekonna järele, nagu Määrmanni grupi inimesed, jõudsid ka Ants Valkmanni seltskonna väljarändajad augustikuu keskel 1862. a. Krimmi Kara-Kijati külla. Juhtus, et nad esimesel päeval nägid seal rohutirtsude pilve ja nende hävitustööd. Kui samal öösel Kustav Malts Kara-Kijati saabus, et seal kahte alaealist öde vastu võtta, kellest üks oli 16- ja teine 14-aastane, sai ta etteheiteid kuulda, et oli meelitanud inimesi niisugusele hirmsale maale. Jõukamad rändajad kavatsesid tõsiselt mõni päev puhata ja siis kodumaale tagasi minna. Nii suur oli pettumus. Valelikeks ja petisteks nimetati Määrmanni ja Valkmanni, kuid ka prohvet Maltsveti ennast, kes hoidus nüüd rahvast hoolega eemale, elades sel ajal Simferopoli lähedal Pushkina mõisas öövahina.

Kumbki mõisnik, ei Burljukis ega Kara-Kijatis, ei suutnud oma kohustusi asujate vastu täita. Elumajad ei olnud lepingute kohaselt seniseist elanikest tühjaks tehtud. Võimata oli ka ikalduse pärast viletsust kannatavaid tatarlasi vastu talvet hurtsikuist välja ajada. Teiseks jäi saamata vili, mis asunikud pidid mõisnikelt saama tshetvert nisu või rukkeid perekonna peale, samuti talvilja seeme: mõlemad naismõisnikud väitsid, et neil ei ole jõudu uutele asujatele vilja muretseda, ka mitte raha selle ostmiseks. Nii taganeti lõpuks lepinguist vabal kokkuleppel. Kara-Kijati omanik, proua Dalajev, tegi sisse-rändajatele siiski võimalikuks jääda talveks (1862/63) elama tatarlaste peredega koos nende hurtsikuisse.

Hädas tuli asujaile appi Simferopoli saksa koguduse õpetaja Keuchel, korjates raha koguduse liikmeilt ja isegi laenates; üks juudi apteeker kinkis 50-rublase laenu, kui teada sai, milleks pastor seda raha vajab. Keuchel kirjutas ka kodumaale, paludes abi. Madise koguduse poolt tuli ligi 50 rubla, aga selle eest pandi kodumaal mõisnike ja isegi “Perno Postimehe” poolt väljarändajate viletsus suure kella külge,

muidugi selle tagamõttega, et inimesi, kellel võis tahtmine olla välja rännata, kodumaal hoida.

Asujad ise ei pidanud käsi rüpes. Mehed käisid talve otsa Simferopoli linnas nurgameesteks ja puulõhkujaiks. Eestlaste tööusinus ja ausus leidis Krimmis varsti elavat kiitust. Mõisades Krimmis makseti sel ajal meestele esimesel aastal 7 rubla, tüdrukutele 4 rubla kuus talvist palka, kuna suvel oli palk vastavalt 1–2 rubla kuus suurem; selle juures oli toit rohke ja hea. Noormehed võisid leida ka alalist teenistust Krimmi lõunarannikul.

Pärast esialgseid äpardusi ja viletsat algust 1862/63. a. talvel said enamik matlsvetlasist siiski kroonu hingemaadele asuda, nimelt Dzhurtshi, Kijjat-Orka, Sört-Karakthora ja Kontshi-Shavva küladesse.

Kodavere mehed katsuvad õnne

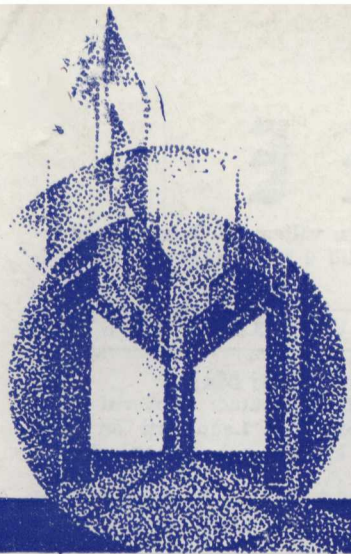
Väljarändamise liikumine ei piirdunud maltsvetiusulistega, ega ka ainult Eestimaa rahvaga. See haaras kogu Eesti maa-ala. Tsaari palvel käisid ka Liivimaa esindajad ja Eestimaale tulid teated hingemaa saamisest Venemaal Lõuna-Eestist, Tartust. Pole siis imestada, et Krimmi asumiseks ka Liivimaa eestlased katset tegid.

Nimelt kohtas Peterburis 1861. a. suvel Tiskre väljarändajaid Hindreku nimeline Kodavere mees, Alatskivi vallast. Kuuldes harjumaalastelt Krimmi asumise tingimustest, läks ta koju ja kogus seal umbes 20 perekonda väljarändajaid. Nad asusid teele 1861. a. sügisel ja jõudsid talveks Odessasse, kuhu jäid talvitama, seda osalt ka vaesuse tõttu. Odessas andis linnavalitsus neile maksuta talvekorteri ja linna seltskond toetas neid rahaliste ja muude annetustega.

Siiski üsna priskel järjel, nagu Vilde ütleb, asus see Peipsi äärest pärinev rahvas 1862 kevadel Krimmi, ja valis endale elupaigaks Tokultshaki küla, umbes 8 versta pärastisest Dzhurtshi eesti asundusest. Kroonu andis neile perekonna peale 100 rubla asumisraha, kaevude peale ka summakese, ning aastase leivavilja. Samal kevadel aga otsustasid mehed otsida endale siiski paremat asukohta. Vili jäeti kas hoopis maha tegemata, või pandi silmakirjaks ainult väikene osa põldu seemne alla. Lõpuks ähvardasid ametivõimud neid tülitamise eest vanglaga. Selle eest jätsid mehed kroonule maamaksud võla nime all maksmata. 1864. aastal oli neil äraminekuks voorgi valmis, mida abikuberner ja Perikopi kreisiispravnik (politseiülem) püüdis takistada, mõnekümne ratsasandarmiga külla ilmudes ja mehi nuhelda ähvardades. Lugu lõppes siiski ainult protokolliga ja reisivankritel presendist kummide maharaiumisega. Mehed aga panid ikkagi samal 1864. a. minema Kaukasusse, kus nad asusid Kubani jõe äärde.

Tokultshaki küla maad omandasid hiljem sakslased-mennoniidid, makstes pikaajalise järeilmaksuna 10 rubla tiinust. Nad elasid seal väga jõukalt, istutades hoonete ümber ilusa viljapuude metsa.

(Järgneb)

Nr. 7-8

Eesti Vabadusvõitlejate Liidu
erinumber

1978

Eesti asundused Venemaal

III

Hingemaade asundused Krimmis

Peale Samruki eesti asunike, kes said maad Krimmi läänerannikul, Simferoopoli maakonnas, asusid kõik teised väljarändajad vene kroonult saadud hingemaadele Krimmi põhjapoolsesse Perekopi maakonda, kus need eesti asundused asetsesid pealegi üksteisele lähestikku. Maapinnalt oli nende asukoht soodsam Samruki omast, sest mullastik on seal parem, lähenedes omadustelt Ukraina mustamulla maadele, olles seega viljakam. Ka on neis asundusis vee saamine kergem kui Samrukis. Enamikul asunistest olid kaevud nende koduües.

Muidugi oli ehk meie väljarändajail põhjustki kohkuda, kui nad esmakordselt seda uut töötatud maad nägid augustikuu palavuses, nagu sellest varemalt juttu oli. See on aastaag, kus Krimmis suvine kuumus tõega kõik roheluse maas ära kõrvetab. Aga ega Krimmi stepilagendik siis alati nii kõrbenuna välja näe. Kevaldel ja sügisel on maastik siin sootuks teistsu-

gune. Katsume ette kujutleda, missugune võis olla Krimmi stepp eesti asunike sinna tulemise ajal. Sellest annab meile pildi vene kirjaniku, akadeemik E. L. Markovi kirjeldus 1866. aastast. Saabudes kevadel Krimmi Perekopi poolt ütletas, te "te olete ümbritsetud ühestainsast otsatust vallutavast niidust; mitu päeva sõidate seda mööda ega suuda sellest välja pääseda; siin pole midagi peale rohelise rohu, midagi peale eredate lillede, sinise taeva ja laulvate lindude; suurepärased kannikeste lillad kimbud on pillavalt külvatud stepi sametisele rohelusele. Rasked trapid (suur stepilind – trapp, vene keeles drofa) istuvad loendamatute karjadena mõne sülla kaugusel teest, nagu lambakarjad. Mõõtmatud stepi lõikavad siin-seal põllumehe adrad. Naljakas on vaadata, kuidas nad kaovad selles laias ruumis. Peagu igalpool küntakse uudismaad. Kolm, neli ja rohkemgi paari härgi veab vaevaga rasket atra, mis lõikab sügavasse viljakasse pinda. Aga palju tihedamini kui põllumeest adraga kohtate siin lammaste karju. Rändava rahva põline karjase-amet püsib senini tugevalt aus Krimmi steppides. Kaamelite kar-

jad, hobuste, veiste ja lammaste karjad moodustavad endiselt stepi-mõisnike rikkuse, eriti mursakite (tatari aadlike) juures. Lambad on esireas; mõned tuntud lambakasvatajad loevad neid siin kümnete tuhandete viisi."

Aja jooksul muidugi see pilt muutus: stepi karjamaad ja niidud künti üles ja sajandi vahetusel loksasid siin lõputud viljaväljad. Hillisügiseti, pärast vihmasid, elustus stepp jällegi – haljendasid talivilja orased ja ka muruväljakud külades Krimmi nn. "teisel kevadel".

Loodi viis eesti asundust

Eesti asundusi tekkis vene kroonumaadele kokku viis. Need olid: Samruk, Džurtši, Kontsi-Šavva, Sört-Karaktšosa ja Kijat-Orka.

Samruk (hilisema ametliku nimega Berego-voje) – tekkis vanima eesti asundusena 1861. aastal. See küla asetseb Krimmi poolsaare läänerannikul, 30 versta Sevastopoli linnast ja 40 versta Tauria kubermangu pealinnast Simferopolist.

Samruki asunikud said vene kroonult hingemaad kokku 1150 tiinu, mille ostuhinna pidid kroonule tasuma 44 aasta jooksul, makstes igal aastal 5% maa hinnast. Igale perele tuli ühe kuni nelja hinge maad, iga hinge peale keskmiselt 29 tiinu (1904. aastal Ed. Vilde andmeil).

1915. a. oli Samrukis 35 perekonda eestlasi, kokku ligi 200 elanikku. Maad oli neil 1400 tiinu, sellest osa tatarlastelt juurde ostetud, mille osanikeks ei olnud aga kõik küla peremehed. Enne I maailmasõda viidi Samrukis läbi maade kruntimine, s.o. teostati maareform vastavalt nn. Stolõpini maaseadusele, mille alusel endised külakonna ühisomandi hingemaad läksid üksikute peremeeste isklikuks omandiks, luues seega aluse maa otstarbekohasemaks kasutamiseks.

Samruki asunikud ehtasid omal jõul koolimaja 1878. aastal, saades selleks abi kiriku abikassalt laenu ja väikese kingituse näol.

Džurtš (ametliku nimega Tšolbaš Džurtši) asundus asetseb ca 35 versta Kurman-Kemeltši jaamast. Selle küla maad olid antud venelasist asuajale 1861. a., enne Järvamaa eestlaste Krimmi jõudmist. Neile ehitati kroonu poolt isegi kirik, mis maksis üle 5000 rubla, ning puhastati kaevud. Aga venelased läksid sealt siiski aasta pärast minema. Siis asusid siia järvakad, need, kes Ants Valkmanniga esialgul Kara-Kijati külla peatuma jäid. Pärit olid nad Ambla, Madise ja Järva-Jaani kihelkondadest ning Jäned, Ahula, Kaalepi, Albu, Abaja, Kuuse, Kuksema, Roosna-Alliku ja Metsataguse valdadest.

Kroonu toetab asumist

Džurtši külal oli 1451 tiinu maad, mis jaotati 80-le meeshingele nii, et igale mehele tuli umbes 18 tiinu. Kroonu kinkis asunikele kiriku, mis venelaste jaoks oli ehitatud, andis esimese aasta leivavilja laenuks ja veel 100 rubla raha pere peale toetusena hoonete ehitamiseks. Algul asuti

elama viletsasse tatarlastest mahajäetud hurt-sikuisse. See oli 1863. aastal. Järgmisel, 1864. aastal, juhatas kroonu senisele asunikele lisaks veel 8 eesti perekonda, kes esialgu olid katseks Simferopoli lähedale mõisniku rendimaadele jäänud. Kroonu poolt väideti, et siin peab veel 1000 tiinu jõudemaad olema. Džurtši mehed vaidlesid sellele vastu tagajärjega, et maade ülemõõtmisel jäi veel ka juurdetoodud perekondadest ligi 900 tiinu maad üle, mis lõigati küla küljest ära. Seda maad pakuti külale müüa, aga mehed keeldusid ostmisest, makstes hiljem kahtsusega selle eest kõrget renti.

Asunikud ehtasid 1883. aastal koolimaja varem mainitud palvemaja või kiriku juurde. 1901. aastal ehitati selleaegse vallavanema Jaan Pärtli eestvõttel ning hoolet Džurtši külla uus ja uhke vallamaja, kuna küla oli ka valla keskuseks.

1915. a. oli Džurtši külas 40 peret eesti asunikke. Selleks ajaks oli siin ka hingemaa kruntidesse jagatud, nagu Samruki asunduses.

Kontsi-Šavva küla asub 17 versta Kurman-Kemeltši raudteejaamast. Sinna asusid 1863. aastal suuremalt jaolt Järvamaa inimesed, saades 47 meeshinge peale 1349 tiinu maad ehk 28,5 tiinu hinge peale. Ostuhinnaks oli umb. 5 rubla tiinu eest. 1904. aastal oli siin eesti asunikke 23 perekonda ja 1915. a. loeti elanikke üle 200. Külal oli oma koolimaja ja väike kirik.

Sört-Karaktšora asundus asetseb 7 versta Kontsi-Šavva külast lääne pool ja 13 versta Džurtši külast lõunas. Siia asusid umbes 80 hinge ehk 16 peret Harjumaalt pärinevaid maltsvetlasi, kes kodumaalt ära tulid koos Määrmanni grupiga. Nad pärinesid kõik Kuusalu kihelkonnast Kolga vallast ja nimelt Leesi, Uuri, Tammistu, Juminda ja Pedaspea küladest. Pärast kroonu kasarmuis 1862/63. a. talvel hädakorteris olemist Simferopoli linnas vaatasid nad järgmisel kevadel Sarabusi kroonu aladel paar nädalat ringi, aga kivine sööt ja sügavad kaevud – vesi oli seal 40 sülla sügavuses – peletasid nad minema. Siis läksid nad Perekopi maakonda Japuntši külla ühe mõisa maadele kümnikeks, kuni 1864. a. kevadel said kroonult Sört-Karaktšora küla hingemaad. Neile jätkus siin maad 30 tiinu meeshingele, mille eesti tuli maksta 14,5 (neliteist ja pool) kopikat (!) tiinust. Selle hinna pidid nad tasuma 40 aasta jooksul, olles kolm esimest aastat maksuvabad. Peale selle laenas kroonu neile 100 rubla asumisraha pere peale ja paaril esimesel puudusaastal vilja. Palvela-kiriku ehtasid selle küla asunikud juba 1873. a. ja sellele ehitati juurde torni osa 1894. a. Koolimaja ehtasid nad ilma välisabita 1887. aastal.

1915. aastal oli Karaktšora külas 20 talu 176 elanikuga.

Kijat-Orka väikeses asunduses, mis asetseb vaid paar versta Džurtši asundusest kagu poole, said eestlased kroonult maad kokku 800 tiinu, s.o. 33 tiinu hinge peale. 1904. a. oli siin 6 perekonda eestlasi.

Krimmis rendimaid pidamas

Aastal 1864 pandi valitsuse poolt maksuma määrus, mis lubas Krimmis kroonumaid vaid enampakkumisel rendile anda. Sellepärast jäid kroonu hingemaadest ilma esialgul mõisamaadele rentnikeks asunud mehed. Neid oli:

I Kijjat-Aktatši ehk Aabrami külas Simferopoli lähedal 10 peret, kes tegid mõisa söödimaa del põldu ja maksid mõisale kümnist. Iga asunik võis siin pidada 15 karilooma, tehes nende eest suvel mõisale 10 jalapäeva heina- ja viljakoristamisel. Lamba karjatamise eest maksid nad 8 kopikat aastas igalt lambalt. Heinast andsid nad mõisale 2 kümnest, madalmaa luhaheinast 3–4 saadu kümnest.

II Umbes samasugustel tingimustel asus 7–8 peret Putke (Budke) külas, ühe karaimist mõisniku maa peal. Vilde ütleb selle küla asuvat Simferopolist lõuna pool, tegelikult aga on see küla või mõis Simferopolist läänes mõned verstad, jäädes põhja poole teest, mis viib sellest linnast Samruki asundusse.

Mõni aeg hiljem olid asunikud juba sedavõrd kosunud, et kaks väiksemat seltskonda võisid 1870. a. võtta isegi kaks mõisat rendile. Need asusid Simferopolist ida pool, Aasovi mere poole viiva suurtee ääres. Väiksema neist – 700 tiinu maad, ilusa õunaaia ja väikese vesiveskiga – rentisid 7 Putke küla peret 700-rublase aastarendi eest. Suurema Kadikõi mõisa – 1700 tiinu maad, vesiveski, kõrtsi – rentisid 16 perekonda Aktatšist ja mujalt 1000 rubla eest. See mõis oli tegelikult rendil 500 rubla eest ühel armeenlasest kaupmehel, kes rentis maa eestlastele edasi, jättes enda pidada mõisa hooned, veski ja kõrtsi ning 100 tiinu maad. Et asunist ainult kolmel peremehel jõudu oli 100-tiinulist maatükki harida, siis kutsusid teised 13 peremeest endile igaüks ühe abirentniku lisaks. Nii oli lõpuks asunikke siin koos 29 peret.

Juba esimesel aastal alustasid eestlased allrentnikud armeenlasest rentnikuga tüli ainelist kasude pärast, lootes armeenlast mõisast välja kangutada. Armeenlane läkski viimaks minema, aga rentis tema käes olnud mõisa osa Kustav Maltsale 1400 rubla eest. Kui nelja-aastane rendileping 1875. a. lõppes, tegid rentnikud mõisaomanikuga uue lepingu, kusjuures mõisnik tahtis mõisamaja rohuaiaaga enda kätte jätta, kuna rent pidi jääma endiseks, s.o. 1400 rubla aastas. Seejuures sõlmiti see leping salaja esialgsete 16 rentniku poolt, nii et senised abirentnikud (13 peremeest), ka K. Malts nende seas, jäeti kaubast välja. Malts kutsuti naabermõisa rentnike hulka, kellest üks oli surnud ja teine vahepeal pahategude pärast seltskonnast välja heidetud. Nii selgub, et asunikud ei pääsenud omavahelistest hõorumistest, kuigi neist enamik kuulus samasse vagatsevasse usulahku. Omakasu pärast püüti teineteist alt vedada ja tüssata: alguses, kui oma jõud ei kandnud, kutsuti teisi abirentnikena appi, aga kui juba majanduslikult kindlamale järjele saadi, siis taheti kohe senistest avitajatest lahti saada.

Eestlaste Krimmi asumise algul oli maa rent palju aastaid 30–50 kopikat tiinult, ostuhind 5–8 kõige enam 10 rubla tiinult. Alles pärast Türgi sõda (1877–78) hakkasid rendi ja kümnise hindad tõusma, nii et asunikud ei suutnud enam nii kergesti jõudu koguda, mis pärast osa asunikke siirdus edasi Kaukasusse.

Kui eelnimetatud rendikülad tekkisid eestlaste Krimmi asumise algaastail, ajal millal asunikud alles püsivamate kodukohtade järgi ringi vaatasid, siis hiljem tekkis rendikülasi juba asunike teise põlve järglasil, kellele koduküla hingemaad kitsaks jäid. Neile liitusid ka hilisemal ajal kodumaalt sisserännanud eestlased.

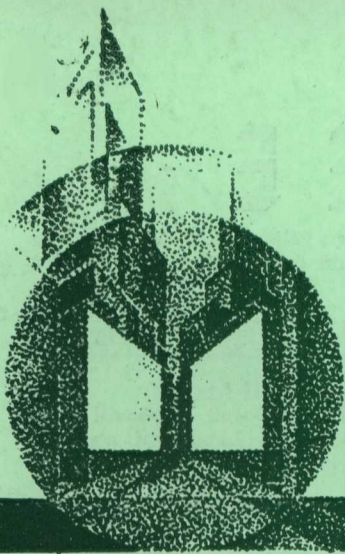
Neist rendiküladest võiks nimetada Kabantšuki, Bos-Kosi ja Kitai külasid. Kabantšuki külas, mis asetseb Eupatooria linnast Perekopi poole viiva tee ääres, oli 12 perekonda eestlasi-rentnikke kuni 1904. aastani, millal rendilepingu tähtaeg lõppes. Bos-Kosi ja Kitai rendikülasi nimetab Eduard Vilde vastavalt Kontši-Šavva ja Karaktšora asunduste väimeeste küladeks; seal asus 1904. aastal Bos-Kosis 10 eesti rentniku peret ja Kitai külas 7 peret eestlasi.

Peale selle tekkis mitmetel aegadel rendikülasi Kurulu-Kiptšaki ümbruses, umbes 20 versta Eupatooria linnast kirdesse. Seal oli Kurulu-Kiptšakis endas 10 eesti perekonda rentnikke. Bulatši rendikülas, mis asus Kurulu-Kiptšakist 5 versta ja Saki linnast 15 versta kaugusel, oli umbes 14 aasta jooksul 9 peret eestlasi. Nende kahe rendiküla lähedal oli veel kaks küla – Buzul ja Tšajan, mida ka eestlased rentisid. Võiks veel nimetada väiksemaid asukohti, nagu Muratšik 2 eesti perega Eupatooriast 12 versta lääne pool ja Džaga-Kuštšu 4 eesti perega ida pool Eupatooriat.

Uuema eestlaste rendikülana tekkis juba I maailmasõja ajal ja selle järelaastail põhjapoolsete Krimmi asunduste lähedale nn. Lustigi mõisa maadele uus rendiüksus, kuhu siirdus asunike poegi lähedasist eesti asundusist, kuid ka Utškuju-Tarhani asundusest, mis asus kaugel.

(Järgneb)

Nr. 9-10

Väliseestlaste ajakiri

1978

Eesti asundused Venemaal

IV

Rendi tingimused olid mitmesugused, nii nagu mõisa omanikuga suudeti kokku leppida. Algul, kohe pärast Krimmi asumist, kui asunikel puudus veel rahaline jõud, tasuti renti kümnesega, s.o. maaomanikule maksti renti natuuras – heinasaagist tavaliselt kolm saadu kümnest läks omanikule. Sama moodus tuli jällegi kasutamisele palju hiljem, I maailmasõja ajal, kui vene rubla väärtus langema hakkas. Iseseisvalt majandavad rentnikud, elades mõisa hoonetes, maksid renti 5–6 rubla tiinult (1904. a.). Aga peale selliste rentnike oli ka põhi-asundusis kombeks maad juurde rentida ümberkaudseilt suurmaaomanikelt. Samruki asunduses makseti 1904. a. Eduard Vilde andmeil juurderenditud maa eest renti 3 rubla tiinust. Lähedasemaks maa-alaks Samruki asunduse maade piiril, mida aastaid rendil peeti, oli Nikolai Nikolajevitš Schneideri omand, nn. "Beilik" (Vürtskond – tatari keeli), mida renditi kolme aasta kaupa, sest põllukord oli tavaliselt – must kesa, talinisu, suivili. Selle maa eest oli rent enne I maailmasõda 6 rubla tiinult aastas. (Tiin = 3 riia vakamaad).

Rentnikud maid ostmas

Saadest majanduslikult üha kindlamale järjele hakkasid seni mõisamaid rentinud asunikud ringi vaatama, kust saaks leida püsivamat asupaika. Kuni Vene-Türgi sõjani seisid maade hinnad Krimmis umbes püsival tasemel, nimelt 5–8 rubla tiin. Sõja ajal ei julgenud aga keegi maad osta. Kuid niipea kui sõda lõppes ja 1878. a. rahu sõlmiti, hakkasid Krimmi sakslased maid ostma ja niisuguse tuhinaga, et juba paari aasta jooksul tiinu hind umbes 10 rubla võrra tõusis; maade eest, mis seni 5–6 rubla tiin müügil olid, makseti nüüd juba 15–20 rubla tiinust.

Kustav Malts, Otto Kurg ja Ants Kröger olid need kolm asunikku, kes juba 1878. a. otsustasid maad osta. Neil oli kolme peale kokku aga vaevalt 4000 rubla puhast raha ja algul ei leidnud nad rohkem osanikke. Kuid järgmise aasta alguseks liitus nendega siiski veel kümme konda peremeest, kes igaüks andis käsirahana 100 rubla Otto Kure ja Kustav Maltsa kätte.

Nüüd jätkus maa otsimine energilisemalt. Bes-saraabia Põllupanga agent Schmidt Feodoosias juhatas neile Utš-Kuju-Tarhani mõisa. Selle endiseks omanikuks oli tatari mõisnik Osman-

Mursa, kes oli mõisa pantinud Hersoni Põllupanka 20.000 rubla eest ja raha mõne aastaga ära raisanud, nii et mõis 1876. a. müüdi haamri all ühele Odessas elavale poolakale, kelle vend nüüd müütas. Maad oli siin 2470 tiinu, hea maa ja ka vesi oli madalas, kaevud ainult 2–3 silda sügavad.

Mõisa asus Simferopolist 23 versta läände, 15 versta Mustamere rannast ja umb. 22 versta Samruki eesti asundusest. Ostuleping sõlmiti 23. veebruaril 1879. a. makstes selle mõisa eest 42.000 rubla, s.o. 17 rubla tiinust, millisest hinnast tuli kohe tasuda 12.000 rubla, 10.000 rubla kolme aasta pärast 6% intressiga, kuna puuduv 20.000 rubla jäi tasuda Hersoni Põllupangale endise pandivõlana. Ostjaid eestlasi oli 24 meest, enamik neist endised Kadikõi rentnikud. Maa jagati nii, et 16 peremeest ostsid täied osad, 125 tiinu suuruses igaüks, ja 8 peremeest n.n. poolde osad 62,5 tiinuga. Ostjate seas olid mitmed, kes alles 1869. a. Krimmi rännanud; viimastest peab ütlema, et see oli ka viimane teadaolev suurem grupp eestlasi asunikke, kes kodumaalt sinna tulid, kokku paarkümmend peret.

Utš-Kuju-Tarhan koosnes öieti kahest külast; vanade andmete järgi olevat seal varematal aegadel elanud üle 100 perekonna, arvatavasti tatarlasi, kellest võib arvata, et osa neist Krimmi Venemaalale allutamise puhul põgenes Türgi-maale, osa jäi kohale. Varasemast suuremast elanikkonnast tunnistasid tervelt neli surnuaeda. Nüüd – eestlaste sinna asudes – oli seal ees kaks küla; ühes neist elas 25 perekonda tatarlasi, teises – 10 peret venelasi. Neil tuli nüüd muidugi ära kolida, et eestlastele ruumi teha. Tahes tahtmata said meie asunikud sellega kohalike elanike kohalt välja kangutajaiks, kuigi võib arvata, et seal elutsevad venelased olid sama teinud varemalt seal elutsenud tatarlastega. Arvatavasti oli nüüd nii venelaste kui ka tatarlaste vahetõrje maaomanikuga korraldatud rendi alusel.

Eestlased asusid Utš-Kuju-Tarhani küla kujul, nii et talude elamukrundid jäid võrdlemisi lame-da oru kirdepoolsele küljele üle versta pikkuselt, kuna oru edelaküljele jäi viljapuu-aed, millest hiljem kujunesid talude viinamarjaistandused. Elamu-krundid said 80 sülla pikkused ja 20 sülla laiused; neid krunte sai kokku 25, millest üks küla keskel määrati tulevasele kooli- ja palve-majale. 15 perel tulid elamud ehitada vana küla kohta, kuna 10 peremeest ehtasid elamud lageda söödima peale, kusjuures ehitusplatsid peremeeste vahel jagati loosi teel.

Utš-Kuju-Tarhani asunikke oli 1915. aastal 25 perekonda. Asunikud ehtasid 1902. aastal uue avara koolimaja-palvela, mis läks maksma üle 5000 rubla.

Kontugani lugu

Enne kui käsitada kurvalt lõppenud Kontugani mõisa ostmise lugu peab mainima, et selle mõisa maad said kuulsaks Krimmi sõjas, ainult mõni aasta enne eesti asunike Krimmi jõudmist. Kontugani maa-alal, rannikul, maabusid liitlaste – prantslaste, inglaste ja türklaste väed 14. septembril 1854. a. ja prantsuse väejuht marssal Achilles St. Arnaud käis isiklikult Kontugani mõisas. Omanikud Reveliotid olid põgenenud mõisast, jättes kohale ainult mõned teenijad. Marsal oli selle üle imestanud ja ütelnud, et ega meie elanikega sõja jalal ole, vaid Vene valitsusega. Vene endi ohvitserid olid enne seda mõisast läbi minnes jõudnud hinnalise klaveri kaanele mõõkadega kriipseldada: “Žal, žal, takaja prekrasnaja rojal” (Kahju, kahju, niisugune ilus klaver), mis iseloomustab eriliselt vahet Vene ja liitlaste sõdurite vahel. Viimastele oli keelatud kohalikel elanikel midagi tasuta võtta, kuna vene soldatid taganedes rüüstasid ja põletasid mis ette juhtus.

Rannikult liikusid liitlaste väed edasi Sevastoopoli poole 19. septembril 1854 laial rindel, mis peatus ööseks vastu 20. septembrit 1854 Bulganski jõe joonel, seega hilisema Samruki eesti asunduse maa-alal ja ka Samruki külas, liikudes seal edasi järgmisel päeval vastu kuulsale Alma lahingule. Liitlaste rindel paiknesid, alates rannikust, kõigepealt türklased, siis prantslased ja idapoolsel vasakul tiival inglased.

Niipalju on siis Kontugan ajalooa seotud.

Kontugani mõis asub 40 versta Simferoopolist lääne pool, Mustamere ääres, Samruki eesti asundusest 10 versta põhja pool ja Utš-Kuju-Tarhani asundusest läänes.

Selle mõisa laialdast maa-ala – 6500 tiinu ümber (1 tiin = 3 vakamaad) – himustasid Kadikõi ja selle naaberküla eestlasist rentnikud. Maa oli hea, mõisal palju hooneid ja päratumad viljapuu- ja viinamarja-aiad, kuigi viimased ühes hoonetega seisid omaniku hooletuse pärast korratutes. Kontugeni maa eest nõuti juba 44 rubla tiinust, aga mainitud eestlasist ostjad tahtsid maksta 42 rubla tiinust. Ostjaid kogunes

vähe – mõlematest küladest kokku paarküm-
mend meest ja siit-sealt veel mõned. Neile tuli
meeste endi palvel või kutsel appi maalikunstnik
prof. J. Köler osalisena.

Prof. Köler ja õnnetu mõisaostu operatsioon

Kaup tehti lehekuul 1882. a. raskeil, osalt mee-
letuil tingimusil. Maa hinnast, mis oli kokku
213.000 rubla, millest 90.000 rubla oli Hersoni
Põllupanga laenu, pidid ostjad tasuma kohe
24.000 rubla ja kaheksa kuu pärast veel 50.000
rubla, kuna 109.000 rubla jäi võlana 6%-ga ka-
heksa aasta jooksul tasuda. Lepingu järgi pidid
ostjad sellest taganemise või lepingu murdmise
puhul, pärast lepingu lõppu müüjatele 48.000
rubla kahjutasu maksma. Viimase punkti võttis
lepingusse Köler, kes nähtavasti arvas, et kõrge
karistusmäär kihutab ostjaid vajalikku rahasum-
mat innuga kokku kraapima, mis aitaks hoida,
et tema meelest nii kasulik kaup ei nurjuks.

Varsti selgus, et J. Köleril, kes oli suurema
osa maast – 3700 tiinu – oma nimele lasknud
kirjutada, ei olnud rohkem raha kui ainult paari-
tuhanda rubla ümber. Köler pöördus 30.000-rub-
lalise laenu saamiseks Aleksandri Kooli asuta-
mise peakomitee poole. Kirikuõpetaja Jakob Hurt
– peatoimkonna esimees – oli esialgu laenu and-
mise poolt. Temast sai aga laenu vastane, kui ta
kuulis maa väljaostmise tingimusi. Selle järgi
pääses lahti äge suu- ja sulesõda laenu andmise
poolt ja vastu, kuni Köler oli sunnitud laenu-
soovist loobuma.

Kui 19. jaanuaril 1883. a. saabus eellepingus
määratud maksutähtaeg, oli väiksemal ostjail –
maaosa suurust mööda – vajalik raha koos,
mitte aga peaosanikul Köleril. Müüjad pikenda-
sid maksutähtaega paari nädala võrra, kuid ra-
jades ostulepingu veel raskemaile tingimustele.
Õnnetuil läks korda laenata Tarhani asunikelt
nende maa pantimise kaudu 20.000 rubla, kuna
Köler laenas sõpradelt ka 10.000 rubla. Siiski
tuli loole mõne aasta pärast hale lõpp. Ostjad
ei jõudnud oma kohustusi täita ja kaotasid mõi-
sa. Hädavaevalt said Tarhani mehed vahepeal
suurema osa oma laenust tagasi.

Vilde lisab, et aasta enne Kontugani ostmist,
s.o. 1881. a., oleksid needsamad inimesed neile
jüukohasema 2200 tiinu suuruse mõisa märksa
kergematel maksutingimustel ja odavamalt –
ainult 29-rublase tiinu hinnaga – kätte saanud,
kui nad mitte “oodata” poleks tahtnud. Nõnda
läks neil see tulus koht hakkamatusel ja üks-
meele puudumisel vett vedama. See oli Sautše-
reki mõis Tarhani asunduse lähedal ja, ma pean
lisama, “veel lähemal Samruki asundusele, asu-
des viimasest umb. versta kümme ida pool.

Nii palju jutustab Ed. Vilde sellest loost “Proh-
vet Maltsvetis”.

Olen kuulnud ka veidi teistsuguseid andmeid
selle loo valgustamiseks. 1930-dates aastates aval-
dasin ma “Vaba Maa” ajalehtedes oma mälestus-
sed Krimmi eestlaste elust. Need ilmusid esialgu
ajalehes “Vaba Maa” ja kui see leht siseministri

K. Eenpalu otsusega suleti ega jatkanud ilmu-
mist, kuigi luba oli, siis “Vaba Maa” kirjastusel
ilmunud “Rahvalehes” ja ka vist “Maa Häälles”.

Pärast minu mälestusartiklite ilmumist jutus-
tas mulle minu onunaine, kadunud Dorothea
Laaman, et Kontugani mõisa ostmise lool on ka
teine külg. Nimelt olnud seal üheks osanikuks
keegi Eikuni nimeline mees, kes olnud prof. J.
Kölerile kuidagimoodi sugulane või hõimlane.
Tema kätte usaldatud võlasummade kogumine
ja endisele omanikule väljamaksmine. Kuid oma-
vaheline asjaajamine olnud nii kodune, et Einu-
kilt pole võetud mingeid kviitungeid ega allkirju.
Kui asunikud hiljem maksuraskustesse sattusid,
polnud neil millegagi tõendada, kui palju keegi
neist tegelikult tasunud oli. Nad pidid leppima
sellega, mis Einuk ütles makstud olevat. Einuk
aga pannud osa raha oma tasku. Hiljem omanud
Einuk Simferopolis küünlavabriku ja elanud
üldiselt jõuka mehenä.

Sama kinnitas ka kadunud Peeter Klaas, kes
tuli Krimmi koos naise Mariega (minu vanaisa
õetütar) ja kaheaastase poja Gustaviga 1884. a.
Marie Klaasi vend Karl Schwarzbach oli sinna ju-
ba mõni aeg varem tulnud ja oli koos teiste
eestlastega Kontugani mõisa ostmisel osanikuks.
Osamaksude vastuvõtjaks olnud keegi Kolgast
pärit eestlane nimega Einuk, pärastine maja-
omanik Simferopolis.

Alguses läinud kõik hästi. Nisusaak olnud esi-
mesel aastal nii suur, et seda ei jõutud õieti ko-
ristadagi. Teisest aastast peale tulnud aga põua-
aastad, nisu pole kasvanud ja peale selle surnud
loomad katku. See õnnetus olnud pankrotti mi-
nemise põhjuseks. Mõned omanikud tasunud siis-
ki oma osamaksud ära, aga suurem osa mehi
jätnud maksmise hoopis seisma.

Einuki usaldatud nii palju, et pole võetud te-
matl kviitungeid maksmise tõenduseks. Kui asi
kohtusse läks, polnud meestel midagi ette näidata.
Mis Einuk ütles makstud olevat, sellega parata-
matult jäänudki. Tegelikult aga on Einuk hea
osa meeste rahast oma tasku pannud. Asunikud
ei saanud kopikatki tagasi; kohtukulud sõid kõik
ära. Mehed jäid paljakäsi ja otsisid endile mujal
tööd.

Karl Schwarzbach tõi oma ülejäänud inventari
ja loomad Samruki asundusse ja katsus veel kord
seal põllupidamisega õnne. Aga ka sellest ei tul-
nud suuremat välja. Paari aasta pärast läks ta
siit Suhhumi, Kaukaasias.

Teiselt poolt jutustas mulle paguluses Maria
Pallo, kes on sündinud Kontuganis ja elab prae-
gu Torontos, et tema isa, Peeter Pallo, oli aja-
nuud Kontugani asunikkuude rahalisi asju ja maa
võlgade maksmist. Peeter Pallo, kes lahkunud
Kontuganist koos perega 1893. aastal, pole ku-
nagi rääkinud Einukist, et see oleks asunike ra-
hasid kõrvaldanud. Maria Pallo mäletab isa ju-
tustusist, et Kontugani asunike pankrotti mine-
ku põhjustanud ikkagi ikaldusaastad. Ka on
Peeter Pallo jutustusist selgunud, et Kontugani
tehingus on siiski osa mehi oma raha tagasi
saanud.

Nii need osalt teineteisele vastukäivad andmed sellest kahetsusväärsest kurvalt lõppenud loost. Paistab et Kontugani asunikud oleksid maaostu raskusist üle saanud, kui poleks juhtunud viljakaldusi mitmel aastal. Üldiselt on teada, et Krimmis oli rida ikaldusaastaid 1889. kuni 1897. aastatel.

Paaril korral olen leidnud siin, paguluses, meie ajakirjanduses teateid, nagu oleks akadeemik prof. J. Köler ostnud Kontugani mõisa ajutise kodu loomiseks kodumaal balti-saksate viha alla sattunud eesti poliitikategelasile, kusjuures ühes kirjutuses eriti mainitakse kooliõpetajaid. Mis alusel seda väidetakse, pole minul teada. Tegelikult osteti Kontugani mõis Krimmi eesti asunike poolt, kes enne seda elasid rendimaadel, kusjuures üheks suuremaks osanikuks nende seas oli prof. J. Köler. Et Kontugani osanike seas oluaks poliitilisi põgenikke Eestist, seda ma pole kuulnud. Prof. J. Köleri auks räägib muidugi asjaolu, et tema tahtis suguvendi abistada. Teiselt poolt iseloomustab teda kui kunstnikku ja ka idealisti asjaolu, et ta selle juures unustas praktilised ettevaatuse abinõud.

Prohvet Maltsveti saatus

Prohvet Maltsvet, kelle nime nii väga seotakse eestlaste Krimmi poolsaarele väljarändamisega, sündis Juhan Leinbergina 26. septembril 1812. a. Norra vallas, Koeru kihelkonnas Liusvere küla "Kääni-Hansu" talus. Kooliharidust ta nähtavasti pole saanud, sest ta oskas väga puudulikult kirjutada. Kõik tema õpitud teadus ja tarkus põhines Piibilil.

Tema elukäiku jälgides paistab rahutu ühest kohast teise rändamine. Teada on, et ta pidas Einmannis "Maltsveti" talukohta ja sellest sai ta ka nime "Maltsveti Juhan". "Maltsveti" talust läks ta samasse Einmanni valda "Uueveski" mõldriks. Nais Einmanni mõisa aidamehe tütre. Siis näeme teda juba Kukevere "Vanakõrtsi" pidajana. Sealt läks ta kõrtsmikuks Kostivere

"Loo" kõrtsi; siin laenas ta Kostivere parunile 2000 rubla raha. Kui ta keeldunud parunile rohkem andmast, ajanud parun ta sealt minema. Sellejärel tegutses ta jällegi kõrtsmikuna Lehtse "Nikijärvel", kust siirdub Karkusse mõldriks ning sealt viimaks Tallinna. Vahepeal ostnud ta 1847. a. hollandi veski, mille vedanud ja üles ehitatnd Koiki. "Loo" kõrtsis saanud ta rikkaks, mida näitab ka parunile raha laenamine. Tallinnas võis ta juba "Torupilli" kõrtsi juurde kaks maja osta. Seejärel oli ta Tallinnas "Tiigiveski" mõldril Martensonil müüjaks jahupoos, Harju väras.

Oletatavasti juba Tallinnas olles hakkas Maltsvet pidama usulisi lugemisi. Krimmi sõja algul 1853. a. müüs ta majad Tallinnas odava hinna eest ära ja asus Ambla kihelkonda, kus aga õpetaja Paulsen pole lubanud tal palvetunde pidada. Siis ostnud Maltsvet Koeru kihelkonda Arvita valda väikese koha. Sealt läinud ta edasi Madise kihelkonda, kus saanud palvepidamise loa õpetaja Hirschhausenilt.

1858. aastal, maa-rahutuste ajal, rändas Maltsvet oma poolehoidjate seas ringi ja manitses neid mitte rahutustesse sekkuda, seletades Piibli põhjal, et ülemaid tuleb austada, nende sõna kuulda ja nende käskusid täita. Kuid mõisnikud pidasid teda ässitajaks. 26. septembril 1858 a. võeti ta Albu vallas, Mõnuvere külas kinni, viidi "haagrehi" parun Roseni juurde Kukevere mõisa ja sealt järgmisel hommikul Tallinna. Tallinnast viidi Maltsvet tema elukohta Paide ja sealt vangitapiga Riiga. Paide vanglas näidati teda laadarahvale.

Riias mõistis ilmalik kohus Maltsveti mässusüüst vabaks. Ka konsistoorium ei leidnud teda süüdi olevat. Konsistoorium andis temale isegi vormilise loa pidada jutlusi. Maltsvetile anti Riias teeraha ja palgati isegi voorimees, kes ta Paidesse tagasi tõi. Ta jõudis Paide tagasi küünla-kuu algul 1859. a.

Paidest siirdus Maltsvet elama naise ja noo-

rema lapsega Kolga randa, Kiiu valda, oma endise sõbra Võnisi Juhani tallu.

Maltsveti usuliikumine ei olnud algul radikaalselt lahkuminev ametlikust kiriku õpetusest. Aga ajajooksul see muutus. Tubakasuitsetamise hukkamõistmise kõrvale ilmus keeld kanda uhkeid riideid ja ehteid. Maltsvetlased ei kandnud värvilisi riideid, vaid musti, halle või valgeid; naised kandsid juukseid lahtiselt selja peal. Peagi keelati vendadele-õdedele sealiha ja vere söömine. Viimaks õpetas Maltsvet, et kirikus põlvitamine ja armulaua käimine on patt. Sel ajal hakkas Juhan Leinberg ennast vahest usulises tuhinas ise prohvetiks tunnistama, kutsudes ennast enamasti "teiseks Johanneseks". Eriti rohkesti rääkis ta oma ennustusi viimse-päeva märkidest. Selle ennustajaks seletas ta ka Donati meteoori, mis paistis 1858. a. sügisel. Ka ennustanud ta suurt tulevikusõda, mis pidi Vene riigi hävitama.

Peagi tekkisid siin-seal maltsvetlastel kokkupõrked pastoritega. Nii ajas õpetaja Ahrens maltsvetlased välja Kuusalus Leesi kabelist, kuna maltsvetlased palvete ajal ei laskunud põlvili. Hiljem vallandati kabeli vöörmünder "Suugu" peremees Tõnu Salström. Madise kirikus korraldasid maltsvetlased meelevalduse 1860. a. suvel kirikusse värviliste aknaruutude panemise ja Kristuse puust kuju kõrvaldamise vastu.

Peale kirikuõpetajate said maltsvetlaste vastaseiks ka vennastekoguduste tegelased, sest Maltsvet oli vennastekoguduse kommete vastane, et need kahel-kolmel eriviisil jutlusi peavad. Nimelt oli vennastekogudustel kombeks nn. "esimesele tunnile" lasta kuulama kõiki soovijaid. "Teisele tunnile", kinniste uste taha, lasti ainult neid, kes ootasid koguduse liikmeks vastuvõtmist liisu läbi. "Kolmandasse tundi" said ainult tegeelikud liikmed.

Leinberg-Maltsvet — rahutu rändur

Kuidas Juhan Leinberg Krimmi sattus, sellest oli juba juttu. Krimmis oli Maltsvet algul – s.o. 1861. a. kevadel, Perekopi linna lähedal ühe tatarlase tuuleveskis möldriks, mis ka juba mainitud. Seal siirdus ta hiljem Abram Nortti juurde Kijat-Aktatši külla, kus ta elas 1861/62. a. talve ja järgneva suve. Enne tema usukaaslaste päralejõudmist 1862. a. läks ta Simferoopoli lähedale Sevastoopoli maantee ääres asuvasse Puškina mõisa öövahiks, kus sai prii söögi kõrval kuus 8 rubla palka. Ta kutsunud ka oma naist ja kahte poega Krimmi, aga need ei tulnud. Vanem poeg Gustav hakkas Paides tislernermeistriks ja võttis ema Mari ja noorema venna Jhoannese oma majja.

Vahepeal nõudis Liivimaa kindralkuberner 1862. a. Riias Tauria kubermangu ametivõimudest passita "kurjategija" Juhan Leinbergi kinnivõtmist ja Eestimaale saatmist. "Meest otsiti, aga ei leitud".

Kui Maltsvet ligi aasta Puškina mõisas öövahiks oli olnud, läks ta sama ameti peale peale varemalt Eestist Krimmi asunud arsti, dr. Fi-

scheri juurde, kes elas 7 versta Simferoopolist väljas, Jalta maantee ääres. Siit hakkas ta sugurahvaga, eriti Kijat-Aktatši küla inimestega, sa-gedamini kokku puutama ja ka äritsema, vahendades asunikele hea kasuga lehma, maju jne.

Hiljem elas Maltsvet Krimmis siin-seal suguvendade juures, viimati Džurtši külas.

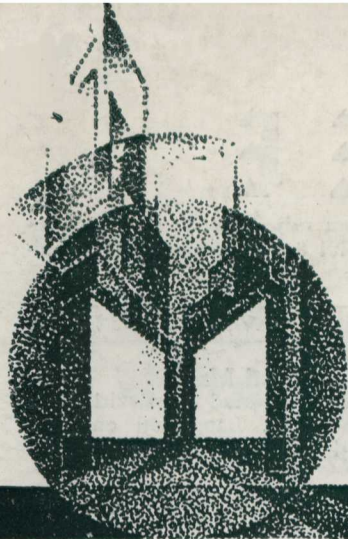
Ka Samruki asunduses on Maltsvet käinud ja siin üritanud jutlust pidada nn. "surnumäel". See juhtunud palaval töö ajal. Keskpäeval oli sinna Maltsveti jutlust kuulama kogunenud hulk naisi. Minu vanaisa hakanud neid sealt möödudes noomima, et miks nad asjatult kallist tööaega raiskavad. Siis osutanud Maltsvet vanaisa poole käega ja öelnud: "Näe, kus kurat läheb!"

Üldiselt oli Maltsvet Krimmis oma järelkäijate poolehoidu kaotanud, võibolla ka põhjusel, et seal siiski ei olnud see maa, mis pidi piima ja mett jooksma. Asunikel oli ka siin raskusi, ja neil tuli ka siin ränka tööd teha, et ennast ja perekonda toita.

Maltsvet oli Krimmis ainult neli aastat. Ta läks kodumaale tagasi 1865. aastal. Pikemat aega asus ta Paides oma vanema poja, tislernermeister Gustav Leinbergi juures koos naise ja noorema pojaga. Paides oli sel ajal ka ta vanem laps tütar Juuli tõldsepal Plinkil mehel.

Endisse püsimate ränduri eluse sattus Maltsvet hiljem jällegi, kui ta naine Mari 80-datel aastatel suri. Kord elutses ta Kolga rannas, kord mõnes Järvamaa kihelkonnas. Hingede pööramisega endises propaganda mõttes ta enam ei tegele. Oma viimased kolm eluaastat, 1884–1886, veetis hallpea Juhan Leinberg Ambla kihelkonnas, eriti nn. "Pruuna kõrves". Esiotsa elas ta "Halliruuna" talus, siis lühikeste järkude kaupa "Hundikõrtsi", "Kongi" ja "Pärtli" peredes. Kolga rannast tagasi jõudnult suri ta "Pärtli" talus Toomas Vikati juures 28. juulil 1886. a. Ta maeti Paide kalmistule.

Järgnevalt teistest eesti asundustest Venemaal.

W E I S S E

Nr. 11-12

Väliseestlaste ajakiri

1978

Eesti asundused Venemaal

V

Asumine Kaukasuse aladele

Teatud mõttes võib Kaukasuse eesti asundusi pidada Krimmi eesti asunduste jätkuks. Nagu mainitud lõksid esimesed eesti asunikud Kaukaasiasse Krimmist 1864. aastal. Need olid Liivimaalt pärit Alatskivi valla mehed, kellele Krimmis Tokultshaki küla maad ei meeldinud. Kaukaasiasse asusid nad, niipalju kui sellest andmeid leidub, Kubani jõe äärde Põhja-Kaukaasias (v. Ed. Vilde "Prohvet Maltsvet"). Praegu on raske kindlaks teha, missuguse asunduse rajajaiks nad seal olid, sest selles piirkonnas on kaks asundust, mis võiks kõne alla tulla: Allmäe asundus ja Livonia asundus. Neist asub Kubani jõe kaldal ainult Allmäe (Podgornoje), kuna Livonia asetseb Kubani harujõe Urupi parempoolisel kaldal. Vanimaks eesti asunduseks Kaukaasia aladel oli Allmäe, mis oli ka suurimaks eesti asunduseks Venemaal üldse.

Üldiselt asustas Vene riik Kaukaasia alasid sedamööda, kuidas ta seal kohalike rahvaste – tsherkesside jt. – maid Türgi riigi käest vallutas. Sõdade kestes lahkusid siit, nagu Krimmistki, vähemalt osa muhameediusulisi algasukaid, põgenedes Türgimaale; maad jäid tühjaks ja need asustati kas Ukrainast toodud kasakatega, Kesk-Venemaa venelastega, või ka eestlastega, keda meelitasid siia tasuta või odavalt saadavad kroonumaad.

Eesti asunduste tekkimine kulgeb maa-alaliselt põhjast lõunasse, kõigepealt Põhja-Kaukaasia Stavropoli kubermangu asundused: Eesti-Haginsk ehk Kalmuka asundus ja Allmäe asundus; selle järel Kubani-maa asundused – Livonia, Eesti-Maruha ja Hussõ-Kardonik ehk Sori asundus.

Teine grupp eesti asundusi tekkis Taga-Kaukaasia aladele, piki Mustamere rannikut, 1881.–1886. aastate vahel. Neist kuulusid Suhumi piirkonda (tol ajal omaette administratiivüksus, nn. "okrug"): Estonia, Alam- ja Ülem-Linda asundused, ning Mustamere kubermangu piiridesse: Salme, Sulevi ja Punase-Lageda (Esto-Sadok) asundused.

Lõunapoolseim eesti asundus Kaukaasias tekkis kõige hiljem – 1886. aastal – taga-Kaukaasia Karsi oblastis; see on Uus-Estonia (Novo-Estonia, Novo-Estonka), mis loodi õieti Karsi kindluse alale ja pärast I maailmasõda jäi Türgi riigi piiridesse.

Vaatleme neid asundusi veidi üksikasjalikumalt.

Põhja-Kaukaasia asundused

EESTI-HAGINSKI (Esto-Haginskoje) ehk rah-

vakeeles Kalmuka küla asetseb stepimaastikus, s.o. rõhtlaanes, end. Stavropoli kubermangus, 60 versta Torgovaja (praegu Salsk) jaamast, lõuna pool Manõtshi jõe ja järve. Seal naabruses oli ka saksa asunike Nemetsko-Haginskoje küla, ja kuna eesti asundus asus kalmõkkide alade piiiril, siis kutsus rahvas seda asundust ka Kalmuka külaks. Asundus tekkis 1877. a., kui sinna tulid Allmäe asundusest 12 perekonda eesti asunikke. Hiljem on neile veel teisi eestlasi juurde tulnud ja nii oli 1910. aastal Eesti-Haginski asunduses maaõigusega perekondi 116, kokku 600 hingega. Peale nende veel paarkümmend perekonnast, kes pidasid rendimaid (v. "Eesti-Haginski küla sünd, elu ja surm Kaukaasias", "Meie Tee" nr. 3/4 ja järgm. 1971). A. Nigol kirjeldab seda küla järgmiselt: "Küla näeb oma ilusate ehituste poolt nagu väike linn välja. Külal on oma kirik, koolimaja (ehitatud 1883. a.), vallamaja, ruumikas rahvamaja ja puiestik rahvale jalutamise tarvis. Rahvamaja on savist või päikese käes kuivatatud saviplonnidest üles ehitatud, näeb lihtne välja, on aga siiski päris aja- ja otstarbekohaselt ehitatud."

ALLMÄE (Podgornoje) asundus on, nagu Kalmukagi, end. Stavropoli kubermangus, aga rohkem lõuna pool ja mägedele lähemal, Kiani (end. Barsuki) jaamast 7 versta ja asetseb Kubani jõe ääres. Uuemal andmeil on Allmäe asundus asutatud Viru- ja Viljandimaalt tulnud eesti talupoegade poolt 1871. aastal (v. nimet. artikkel "Meie Tee" nr. 3/4, 1971. a.). See on suurim eestlaste asundus üldse – 1300 elanikuga. Maad oli asundusel 6000 tiinu. A. Nigoli andmeil oli asundusel oma kirik, ilus kivist koolimaja, kus töötas kolm õppejõudu. Ka see asundus on lagedal stepimaastikul, nagu Eesti-Haginsk ja nagu ka Livonia asundus.

LIVONIA (Livonskoje) on asutatud 1874. aastal. See asundus asetseb end. Kubani oblastis, 25 versta Ovetshka jaamast edelasse ja 40 versta Armaviri linnast kagu poole, Kubani harujõe Urupi paremal kaldal, 130 km Allmäe asundusest.

Asutamise aja poolt on Allmäe vanim Kaukaasia eesti asundusist, aga Livonia võis nime järgi otsustades olla asutatud eelnimetatud Alatskivi valla meeste poolt 1874. aastal. Eelnimetatud artiklis ütleb tundmatu autor, et Livonia asundusse on esimesed asunikud tulnud Allmäe asundusest, aga võib olla, et Krimmist edasirännanud Alatskivi valla mehed olid juba varem seal kroonumaade rentnikena ja andsid asundusele ka nime ning alles hiljem 1874. a. said hingemaade kasutajaiks (mis on ainult oletus).

A. Nigoli andmeil oli Livonia asunduses 600

elanikke ja neil oli maad 2412 tiinu, millest 800 tiinu oli karjamaad. Asundusel oli oma kirik, rahvaed ja ilus kivist koolimaja. Viimane oli väga praktiliselt ehitatud: kummalgi pool otsas klassi ja kooliõpetajate eluruumid ja nende keskel saal, kus lapsed võisid vahetundidel jalutada, asunikud vabal ajal koosolekuid pidada ja pidusid toime panna. Kooliõpetajaid oli alaliselt kaks. August Nigol märgib ka, et Livonias on palju viljapuu-aedu ja et küla tänavad on laiad ja sirged, nagu uuema aja linnas.

EESTI-MARUHA (Esto-Maruha, ka Vanaks Eesti Külaks kutsutud) – on tekkinud 1872. aastal. See asundus asetseb Kubani oblastis, 120 versta Nevinomõskaja jaamast, ja 70 versta Batalpashinskist Elbrusi poole, Maruha jõe ääres, millest ka asunduse nimi. Eesti-Maruha jääb nii siis Livonia asundusest kagu poole ja asub sügavamal mägedes, 100 km kaugusel Allmäe asundusest. Eestlasi elutses siin umbes 200 hinge, 40 perekonda, ja neil oli 650 tiinu maad, s.o. keskmiselt 15 tiinu perekonna kohta.

HUSSÕ-KARDONIK ehk Sori küla tekkis 1873. aastal ja asetseb ka end. Kubani oblastis, ainult 7 versta kaugusel Eesti-Maruhast. Siin elas 200 eestlast 46 perekonnas, kellel oli 860 tiinu kroonult saadud maad. Külal oli oma koolimaja ja külavalitsuse hoone.

Eesti-Maruha ja Hussõ-Kardonik asundused olid liiga kaugel raudteest. A. Nigol ütleb, et need külad jäävad rikkuse ja külluse poolest tublisti maha Eesti-Haginski, Livonia ja Allmäe omadest. Kuid vaesust ei ole seal ka mitte. Maa iluduse poolest on aga need kaks küla Põhja-Kaukaasia eesti asunduste seas kõige ees. Maastik on mägine, rohkesti puid ja põõsaid; kaevu ei ole sugugi tarvis, sest terve aasta jookseb mägedest rohkesti vett alla. Vaade Elbrusi ja teiste igavese lumega kaetud mägede peale pakub suvel, selgel päeval, suurepäraselt pilti. Metsad pakuvad rohkesti metspirniseid, ploomisid ja muud vilja ja annavad ka küttematerjali, kuna kolme suurema küla (s.o. Eesti-Haginski, Livonia ja Allmäe) elanikud põletavad nn. "kisjaki" – sõnikust tehtud turvast.

A. Nigol lisab olukorra kirjelduseks veel järgmise lõigu: "Kuna Eesti-Haginski, Livonia ja Allmäe külade elanikud vähe teavad tagakiusamisest teiste rahvaste poolt, on Eesti-Maruha ja Hussõ-Kardoniku külade elanikud rohkesti kardiinlaste ja abhaaside, nende kuulsate endiste röövlite ja varaste poolt kannatada saanud. Nii mitu korda on päris päeva ajal külasse tungitud ja ära viidud see, mis kutsumata külalistele meeldis. Kuid oma röövlivaimu peale vaatamata on Kaukaasia mägede elanik väga sõbralik, südamlik ja lahke. Oma külas ei puutu ta sind iialgi, aga kui ta teab, et sul raha on, siis ajab ta sulle tagant järele ehk läheb kuhugi vastu ja võtab selle ära, mis ta sinu juures üleliigseks peab. Viimast kopikat ei võta ta mitte ja elu kallale ei kipu ta iialgi, kui sa ise enese heaga alla annad. (Rüütliid, tõepoolest!). Ka on nende

kahe küla (s.o. Eesti-Maruha ja Hussõ-Kardoniku) elanikud kahjuks kasakate poolt kurvastust, haavamist ja meelepaha pidanud kannatama ja ainult sellepärast, et kasakad Luteri usu pärast eestlast sakslasega ühe pulga peale seavad ja vahet eestlase ja sakslaste vahel ei tunne..."

Lõpuks nimetab A. Nigol veel ühe eesti väljandrändajate asukoha Põhja-Kaukaasia aladel. See oli Kaana (Kanova) saksa küla, Tereki jõe piirkonnas (Terskaja oblast), kus elanud 20 perekonda eestlasi, kellest aga suurem osa oli saksastunud. Pole teada, millal eestlased sinna asusid ja kuidas nad just sakslaste hulka elama sattusid. Saksa koloniid selles maakonnas on tekkinud 18. sajandi lõpu poole, Ekaterina II ajal.

Taga-Kaukaasia eesti asundused

Ei kuused, ei kased
Ei kasva me maal,
Meil siiski kenad seedrid
Ja mirdid, palmipuud.

Nii kõlas Suhhumi eestlaste laul, mis kriiputab alla vahet selle ümbruse ja kodumaa looduse vahel.

Musta Mere ranniku lähedased asundused on hoopis teistsugustes tingimustes kliima poolest, kui Põhja-Kaukaasia asundused. Kui viimased asetsevad stepipiirkondades ja kuivas kliimas, mis võimaldab peamiselt teravilja kasvatuse, siis Mustamere rannikul on sademeid rohkesti. Siin püüavad kõrged mäed kinni lääne poolt tulevad vihmapilved ja nii saab maapind siin küllalt ja vahest liigagi niiskust. Lisaks sellele on Suhhumi piirkonna asundused kliimaatilisel ka subtroopilises tsoonis. Neis asundusis on tingimused soodsad puuvilja ja tubaka kasvatamiseks, mida ka eesti asunikel tuli hakata kohalikest asukalt õppima.

ESTONIA asundus tekkis esimesena Suhhumi piirkonda. Huvitaval kombel olid Samaarasse rännanud eestlased esimesed, kes heitsid silma Suhhumi-Kalee (Suhhumi-kindluse) ümbrusele. Nende tähelepanu juhtisid sellele paigale, kust

vene kroonu sisserändajatele maksuta maad lubas anda, mõned kirjutused "Sakalas", Tiflisi kooliõpetaja Rezoldi sulest. Joosep Roberti pg. Rezold (sünd. 1847 Virumaal) oli 1. septembrist 1882. aastast kuni novembrini 1884. a. Tiflisis gümnaasiumi ja reaalkooli õpetajaks ning hiljem erakooli pidajaks. Nende ridade kirjutajale kirjutus kadunud koolitegelane O. J. Kiesel, et tema on Tiflisis olles Rezoldi näinud. Rezold kirjutab 1880. aastatel "Sakalas" ja "Eesti Postimehes" Abhaasia ja Krimmi asunike elust; tema sulest on ilmunud Eestimaa ajalugu kolmes raamatukeses; 1884. aastal taotles ta vene asutustelt luba avaldada ajakirja "Maailm", kuid tagajärjeta. Nii tulid Samaara asunike esindajad Rezoldi jutustuste tagajärjel Suhhumi ümbruse maid vaatama ja valisid 1881. aastal uueks asupaigaks hilisema Linda asunduse maa. Mai lõpul 1882. a. jõudis 27 perekonda eestlasi Suhhumi linna, et asuda valitud maa peale elama. Varsti aga muutsid nad meelt, jätsid Linda maa maha ja lasksid endile mõõta praeguse Estonia maa Kodori jõe orus, umbes 22 versta Suhhumist Tiflisi poole. A. Nigoli andmeil elas Estonia asunduses 1917. aastal üle 400 eestlase. Maad oli neil umbes 1000 tiinu. Külal oli 2-klasiline koolimaja, kasutatav ühtlasi ka palvemajaks, külavalitsuse- ja rahvamajaks. Pea sissetuleku allikaks oli siin kari ja viljapuuaiad. Ka tubakat hakati viimasel ajal, enne I maailmasõda, kasvatama, sest see andis parimat sissetulekut – 800 kuni 2000 rubla tiinult, enne sõda, kui vähegi õnnestus. See nõudis aga suurt hoolt ja asjatundmist, millega asunikud veel polnud harjunud.

LINDA asundus ja kogukond paikneb 7 kuni 9 versta Suhhumi linnast kagu poole, jagunedes kaheks osaks: Ülem-Linda – Gummi ja Agaapa küladega. Mõlema Linda vahet on umbes 7 versta ja nende vahel jookseb kaunis suur jõgi – Bisletka –, mis nagu mäestikujõed kunagi, on mässava vooluga, eriti vihmade ajal. Administratiivselt olid need neli küla ühendatud üheks vallaks.

Linda asundus tekkis 1883.–1884. aastal. Siia asusid eestlased kodumaa mitmetest maakondadest: Tartu-, Võru-, Viljandi-, Saaremaalt, Harjumaalt, Hiiumaalt, kõige enam aga Pärnu- ja Virumaalt, Asunduse esimeseks vallavanemaks oli üks väljarändamise eestvõtjaid, Tartumaa mees Kustas Rõuge. Asunduse esimesi rajajaid oli 30 ümber, aga neile tuli varsti rohkesti rahvast juurde.

Kohalike võimude poolt määrati sisserändajaile 1600 tiinu enamasti põlismetsa all olevat maad maksuta kätte. Iga perekond sai 10 tiinu enda tarvitada, muu jäi kogukonna üldiseks maaks metsa alla. Asunikele jäi õigus sisemist maajagamist toimetada omal äranägemisel. Ülem-Lindas jaotati maa niiviisi, et iga pere õuekrunt sai kolme tiinu suurune: Üks tiin maisi alla, mis siin oli peamiseks leivaviljaks, üks tiin viinamarjade kasvatamiseks ja üks tiin tubakamaaks. Pä-

rastpoole seda korda muudeti vajaduse järgi, iseäranis kui uusi asunikke ikka juurde tuli. Nii tuli 1885. aastal korraga 15 perekonda Suhhumi ja sama aasta novembrikuus teine koondis – üle 100 perekonna. Lõpuks pidid paljud neist tagasi minema, osa viidi isegi vangitapiga Tallinna ja Riia kaudu tagasi oma valdadesse. Muist juurdetulnuist leidnud Novorossiskis tööd teede tegemisel. Need, kes juurdetulijaist kohale jäid, asustasid Alam-Linda maa – Gummi ja Agaapa külad; sinna asusid siis ka mõned pered Ülem-Lindast. Alam-Lindas oli krundi suurus igal perel 8½ tiinu, sest kroonu metsavalitsus ei lubanud rohkem maad ühte krunti panna, vaid 1½ tiinu pidi jääma ühise metsa alla. Kuigi maa anti asunikele kätte tasuta, valitsus hoiatas siiski, et asunikel tuleb tulevikus maa eest tasuda, 10 tiinu eest 3 rubla 84 kopikat, kuid 1901. aastal määratud see maks 6 rubla peale.

A. Nigoli andmeil oli Alam-Lindal või Kummi külal 450 tiinu maad ja seal elas 45 perekonda eestlasi, umbes 250 hinge. (Eduard Vilde andmeil 1904. a. kokku 47 talu, neist Gummi külas 27, Agaapas 20). Külal oli oma kooli- ja palvemaja.

ÜLEM-LINDA külas elas 250 eestlast 45 perekonnas. Külal oli oma kooli- ja palvemaja (uus, ilus ja ruumikas koolimaja oli 1917. a. ehitamisel). Külavalitsuse- ja rahvamaja oli Alam- ja Ülem-Lindal ühine.

Peab veel märkima, et Linda asunduse küladest olid kõik puhastverd eesti külad, peale Neudorfi küla, kus eesti asunikud elasid koos sakslastega, kes sinna arvatavasti enne eestlasi olid asunud, andes külale ka saksakeelse nime.

Siia Kaukaasiasse tõid eesti asunikud kodumaalt kaasa ka veidike kodumaist hõngu. Eduard Vilde kirjutab sellest: "Talu Agaapa külas, kus päeva ja öö veetsin, meenutas mulle ruumide, terve sisemise värgi kui ka elanikkude poolest nii väga mõnda Tallinna maa talu, et ma, kui aknast välja ei vaadanud, unustasin, et olen kaugel võõral mäestikumaal. Kontrast oli aga muidugi seda suurem, kui mu silm talu ümbrusele langes. Ümberringi kõrged, mustad, metsikut laadi kaljumäed, lõhestatud kuristikud, haljendavad orukaldad, küpse kukuruusi või selle kõrre all kollendavad mäerinnakud, tumerohelised mäestikumetsad ja -padrikud, siin ja seal mõni mingreel rahvuslikus riietuses – ja toas eesti taat ja eesti eit, eesti keel, eesti kombed, eesti rõivad. See vastuolu polnud Krimmi legendikotaludes pooltki nii terav."

Endise Mustamere kubermangu asundused

Teine Kaukaasia eesti asunduste kobar asub Suhhumi piirkonna asundusist põhja pool, kuurordilinnade lähedal. Need on Salme, Sulevi ja Punase-Lageda asundused, mis tol ajal kuulusid Mustamere kubermangu piiridesse.

SALME asundus tekkis 1884. aastal. Asetseb see ainult 3 versta kaugusel mererannast, Psou jõe kaldal, 10 versta Adlerist Suhhumi poole,

suure maantee ääres, mis läheb Novorossiiskist Suhhumi. Küla lähedal asuvad Adleri ja Gagrõ suvitustlinnad. Praegu kuulub see asundus Abhaasia piiridesse ja tema lähedasemaks linnake-seks on Lesselidze.

Esimesed asunikud tulid Salme külla Kolga mõisast. A. Nigoli andmeil asus siin umbes 400 eestlast, kellel oli ligi 1200 tiinu maad. Külal oli oma kooli- ja rahvamaja ning külavalitsuse hoo-ne ühiselt Sulevi asundusega.

Nagu Suhhumi asundusis, on ka Salmes pea-miseks põlluviljaks mais, mida ka praegu seal kasvatatakse. Peale selle kasvatatakse seal tu-bakat, puuvilja, viinamarju, köögivilju jne. Pee-takse piimakarja, sigu, kodulinde. Asundus kuu-lub nüüd (1959. a. andmeil) Stalini nimelisse kolhoosi, mille artellis töötavad peale eestlaste veel ka grusiinlased, venelased, armeenlased, ukrainlased ja lätlased.

SULEVI sundus tekkis 1885. aastal. See asun-dus on Salme külast umbes 10 versta mägede poole, Psou jõe kaldal, mere rannikust ca 20 kilomeetrit eemal. Praegu on see asundus Abhaasia piirides, nagu Salmegi. Nagu viimasel on ka Sulevi asundusel lähedasemateks asulateks Gagrõ kuurort ja Lesselidze jaam. Sulevi asun-duse esimesiks asunikeks olid Mart Olev Vohn-jalt, Juhan Heilman Kolgast ja Johan Teppe Sa-gadist. Hiljem tuli neile asunikke juurde nii ko-dumaalt kui ka teistest Venemaa eesti asundus-ist, veel isegi 1896. aastal. Ajalehe "Oleviku" andmeil oli selles asunduses 1904. aastal umbes 50 perekonda. Ka A. Nigol nimetab seal elavat 50 perekonda eestlasi ehk 250 hinge, kellel oli maad 1200 tiinu. Külal oli oma kooli- ja rahva-maja. A. Nigol ütleb, et Sulevi asundus on ilu-

sasse loodusse ehitatud, mäestikus, ilusate lõu-namaa puudega, nagu palmid, viigipuud, pähkli-puud, kastanid jne. See on A. Nigoli meelest kõige ilusam eesti asundus üldse. Vankriga on sinna liig raske juurde pääseda, mine jala ehk sõida ratsa. Teel ratsa tuleb 12 korda ühest ja sellestsamast keerlevast jõest läbi minna ehk mõni verst kõverat teed enam käia.

PUNASE-LAGEDA või Esto-Sadoki asundus tekkis 1886. aastal. See on põhjapoolseim Musta-mere idaranniku asundusist, olles Adleri sada-mast 50 versta kaugusel, Krasnaja-Poljana lin-nakesest 4 versta (viimase linna järgi on asun-dus nähtavasti oma nimegi saanud). Praegu asub see küla Krasnodari krai piirides. A. Nigoli andmeil asus siin 210 eestlast 36 perekonnas ja külal oli oma kooli-, rahva- ja külavalitsuse maja. Küla on kõrgete mägede vahel kui aias, väga ilusas kohas, ja tee Punase-Lagedale Msõmta jõe kallast mööda lööb, A. Nigoli arva-tes, oma looduse ilu poolest kõik teised üle, ka kuulsa Gruusia sõjatee. Adlerist viib sinna uus ilus postimaantee, nii et meie "Viru veljed" sõi-davad nagu parunid (nii ütleb A. Nigol), kuna nad varemini ainult ratsahobusega või jala mä-gede vahelt välja pääsesid.

Kõigi Mustamere idaranniku eesti asunduste kohta ütleb A. Nigol, et "asunduste talud on üksteisest eemal, oma maa peal, ja kõik kuus nagu suured lilleaiad. Üleüldse peab ütleva, et Musta mere äärsed asundused on kõige ilusa-mad. Kuskil ei ole seda looduse ilu ja mitme-kesisust näha, kui siin, kus linna uulitsal pal-mid, oleandrid, küpressid ja teised lõunamaa puud kasvavad, aias viinamarjapuud, kirsid, ploo-

mid, aprikoosid ja persikud rohkem saaki töötavad, kaugemal lumemäed valendavad, mäed ja orud igalpool sulle ilusat vaadet pakuvad.”

Sellesse piirkonda võib lugeda veel kahte eestlaste küla või asulat, mille kohta A. Nigol ütleb, et neid võib asunduste hulka lugeda või selleks korraldada. Need on:

VARDAN – 35 versta Sotshist põhja poole, Loo jõe kaldal, suure kivitee ääres, kus asus 15 perekonda, 100 hinge eestlasi; ning JERMOLOVKA – 20 versta Adleri sadamast, Nahipi tee ääres, Psou jõe kaldal, kus asus 18 peret 1900. a. tulnud eestlasi.

Lõunapoolseimaks eesti asunduseks Taga-Kaukaasias oli UUS-ESTONIA, mis tekkis 1886. aastal Karsi kindluse maale.

Karsi linna ja kindlust on venelased türklaselt kolm korda vallutanud – 1828, 1855 ja viimati 1878. aastal. Pärast I maailmasõda läks aga Karsi ala jälle Türgi riigi kätte ja nii jäi ka Uus-Estonia asundus Türgimaale, kandes praegu Karacaören küla nime (karaca on türki keeles hirv). Karsi linn ja kindlus asub Arpatshai jõe peal.

Kuidas eestlased just sellisesse kohta sattusid, pole nüüd enam võimalik kindlaks teha. A. Nigol kirjutab selle asunduse kohta, et “Siin on vaeseks jäänud eesti väljarändajad asunud, kes koguni kroonu kulul siia toodud.”

Kadunud Juuli Kotkas (kes avaldanud mõned luulekogud) kirjutas 1970. a. Austraaliast nende ridade kirjutajale, et tema vanaisa ja vanaema (Enderid) olid maltsvetiusulistena Krimmi rännanud ja sealt edasi Karsi läinud, kus rentisid veski suure jõe äärde (näht. Arpatshai jõgi) molokanide küla lähedale. Molokanid on üks vene usulahk, mille liikmeid õigeusu kirik ja vene võimud taga kiusasid ja Taga-Kaukaasiasse asumisele saatsid. Peale J. Kotka vanaisa on sinna läinud veel mõned pered Krimmist, asudes teisele poole Karsi linna eesti külasse.

A. Nigoli andmeil on Uus-Estonia küla 4 versta Karsi linnast kindluse maa peal ja seal asus ligi 300 eestlast. Külal oli ilus uus kooli- ja palvemaja, mõlemad ühe katuse all, mis 1912. a. sisse õnnistati ja oli 11.028 rubla maksuma läinud.

Lähemalt kirjeldab A. Nigol seda asundust järgmiselt: “See on koguni isemoodi eesti asundus ja läheb teistest mitmetpidi lahku. Eestlased elavad nagu mutid maa all; elumajad on madalad, kivist ja mullast või päeva käes kuivatatud savist, nagu neljanurgelised hallid kastid, mida ainult poole versta peale ära näed. Küla välimus ja ümbrus on õige õudne, sest suure külma pärast tihti öösel ja suurema kuumuse pärast päeval ei edene puud sugugi, aga kaunis ilus puhtus ja maitserikas, kuigi lihtne tubade sisseseade ja kaugemal valendavad lumemäed vähendavad õudset tundmust tublisti ja teevad oleku kaunis meeldivaks. ... Elujärg on esiotse õige vilets olnud, kuid viimasel ajal tublisti paranenud ja õige mitmed perekonnad pärast jõukaks saanud... Maa on kindluse oman-

dus; teda oli külal 1770 dessatiini, aga umbes pool maad on kindluse tarviduste peale tagasi võetud.”

Sellest viimasest lausest võib ainult nii aru saada, et asunikud rentisid kindluse maad. Karsi ümbrust kirjeldab A. Nigol järgmiselt:

“Siin võid sa Aasiat sõna tõsisemas mõttes näha, ja nagu siin elu tuhande aasta eest oli, nii on ta peajoontes praegugi. Karsi ümbruses leiad armeenlase, kreeklase, türklase ja kurdi külasid. Ehk esimesed küll ristiusk, teised muhamedi usku, on nende eluviisid, pruugid ja kombad peajoontes ometi ühetalised, nagu oleksid kõik ühe veega ristitud. Ka välimuse poolest ei lähe nad võõra silmis üksteisest lahku. Alles harjunud silm oskab vahet teha kurdi ja kreeklase, türklase ja armeenlase vahel. Üllatuseks võõrale on kõige pealt see, et muistsete tarkade ja kuulsate kreeklaste järeltulijad siin oma kultuurilise järje poolest teistest taga on.”

Uue-Estonia asundusest siirdus eestlasi juba varakult mujale. Nii läksid Siberisse, Altai piirkonda, Juuli Kotka vanemad koos kolme teise perega, seega kokku neli perekonda, septembris 1910. a. Samuti on sealt läinud 1913. või 1914. a. Kaukaasia Livonia asundusse Jakob Veber, Johannes Albu, Oolud ja mõned teised (J. Kotka andmeil). I maailmasõja ja vene revolutsiooni keerises tuli sellest asundusest osa asunikke ka kodumaale. Nende ridade kirjutajale teatas kadunud Otto J. Kiesel, kes pärast juulit 1918. a. kodumaale tuli, et Tiflisi Eesti Komitee kaasabil tuli Eestisse ka Karsi asunduse eestlasi, mitte kõik, kogu oma varandusega. Nad jõudsid ka Tallinna, kuid nende hilisem saatus kujunes väga traagiliseks. Oli ju veel sõda käimas, meil oli saksa okupatsioon ja nii ei saadud neile Tallinnas leida ei tööd, ega kaugeltki mitte talusid, kuhu nad võinuks asuda. Pärast 1920. a. rahulepingut mõned siirdusid tagasi Venemaale. Nähtavasti need Venemaale tagasiläinud Karsi asunikud ei saanud enam tagasi nende kodukohtadesse Uus-Estoniasse, vaid pidid mujale asuma.

Karsi asunistest oli lühike teade iseseisvuse ajal ilmunud Välis-Eesti Almanakis nr. 9, 1932. a., milles oli öeldud, et peakonsul Veberman oli selgitanud, et seal Novo-Estonka asunduses, sel ajal juba Türgi piirides, elas 20-25 eestlast.

Uuemal ajal on Karsi asunike olukorda kirjeldanud Aarand Roos oma teoses “Jumalaga Kars ja Erzurum” (Maarjamaa, Rooma, 1975), mispärast me siin pikemalt seda küsimust ei käsita.

(Järgneb)

1979

1979

Nr. 1-2

Väliseestlaste ajakiri

1979

Eesti asundused Venemaal

VI

Kaukaasia asunike raskused ja edusammud

Kõigepealt peab nentima, et meil on üksikasjalikumaid andmeid peagu ainult Linda asunduse kohta, millest kirjutas Eduard Vilde 1904. aastal oma reisikirjelduses. Olukorda Kaukaasia asundusis ligi 15 aastat hiljem kirjeldas õpetaja August Nigol enam ülevaatlikumalt. Suhumi asunduste laulupeo puhul ilmus "Postimehe" lisalehes 14. maist 1914 kõster-kooliõpetaja M. J. Wunki kirjutus "Eesti asundustest. Mälestusi Suhhumist", milles tõhus ülevaade Suhhumi ümbruse asumise käigust (Abhaasia pealinn N. Vene Abhaasi Auton. Nõuk. Sots. Vab. Toim.).

M. J. Wunki kirjutusest paistab, et asunikud hakkasid Suhhumi ümbruse tulema Vene valituse üleskutse peale, kusjuures üheks meelitavaks asjaoluks oli lubadus, sisserändajaid teatud aja peale kroonuteenistusest vabastada. Alguses käis asunike käsi siin väga viletsasti. Tingimused selles Kaukaasia osas olid eesti asunikele täiesti võõrad. Maa oli põlise metsa ja läbi-pääsmatu tihniku all. Asunikel tuli põldu hakata alles metsast ja padrikust looma. Niisama puudusid elamud, ainult Ülem-Lindas leidusid mõned kreeklaste poolt rutuga ehitatud onnid. Kreeklased, Türgi Väike-Aasiast siia rännanud tubakakasvatajad, olid koha maha jätnud, sest et neil oli tubaka kasvatamiseks veel sündsamat maad valida.

Esialgseid hädahurtsikud elamiseks ehtasid asunikud sõnajalgadest, hiljem juba lepapalkidest. Alles pikapeale tekkisid kindlad elumajad. Ed. Vilde ütleb, et oma laadilt tuletasid need meelde kodumaa uuemaid elumaju, mis rehelalusest lahus, suuruse ja sisemise ilu suhtes aga Krimmi eestlaste majadest läbikaudu taha jäid.

Kuni 1890. aastani elatusid Suhhumi eesti asunikud enamasti põllutööst, piimasaadustest ja kanapidamisest. Peagu ainsaks põlluviljaks, mis tulu andis, oli mais ehk kohalikus keelepruugis "kukuruus". Alles käesoleva sajandi algul hakati rohkem puuvilja kasvatama, mis kliimale ja mullapinnale rohkem sobib. Ed. Vilde nendib, et asunikud võiksid ise hakata tubakat kasvatama, selle asemel, et selleks sobivat maad kreeklastest tubakakasvatajaile välja rentida.

Et ümbruses varemalt elanikud olid viljapuu-de kasvatamisega tegelejad, seda võis järeldada ka sellest, et metsas leidis metsistunud endiste viljapuu istanduste jälgi – pirnipuid, virsikuid, viigipuid, pähklipeid jne. Seda kinnitab M. J. Wunk eelnimetatud kirjutuses; sellest jutustas mulle sugulane, kadunud insener Gustav Klaas, kes oli noore poisina sealseid sugulasi külasta-

nud; sama nendib kadunud Rudolf Renning omal ajal ajalehes "Stockholm-Tidningen Eestlastele" avaldatud kirjutuses.

Ka kliima oli Suhhumi ümbruses eesti asunikele võõras, koguni vaenulik. See on subtroopiline, palav ja niiske, mis eriti soodustab malaaria või külmtove levimist. Selle kliimaga harjumataid eesti asunikke hakkas malaaria erilise vihaga nuhtlema. M. J. Wunk ütleb, et lisaks malaariale suri asunikke ka kõhutõppe, kuna nad vaesuse pärast püüdsid ennast toita ploomide ja muude toorete marjadega. Kõik olnud haiged. Kes toibus ja kelle rahaline seisukord lubas, see põgenes. M. J. Wunki hinnangul oli 1914. a. Linda ja Neudorfi külates ainult üksikud asunikud alg-sisserändajad või nende järglased; Estonia külas aga suurem osa. Suurel sisserändamise hooajal on vast sajast sisserändajast ainult üks siin peatuma jäänud. Malaaria võitlemiseks oli vähe abinõusid. Kroonu asutused jagasid asunikele selle haiguse vastu hiniini. Raskematele haigetele anti haiglates maksuta arstiabi. Ka A. Nigol ütleb, et "kõik oleks ilus ja armas, kui mitte külmtoibi, malaaria, kliimaga harjumata sisserändajaid ei vaevaks. Tema ohvriks on pea pooled esimesed asunikud langenud. Alles nüüd (s. o. 1917/18. aastaks) ei ole ta enam neile nii kole, kuid teeb siiski küllalt vaeva."

Kohalikke olusid iseloomustasid sel ajal, kui Ed. Vilde neid asundusi külastas, s. o. 1904. a. lõpul, veel vargused, teeröövimised, mõrvad, mis olid väga tavalised, aga peagu kunagi ei kuulud, et politsei roimareid kätte oleks saanud ja kohtud neid karistanud. Eriti vargus oli kohalikel elanikel – mingreelidel otse nagu veres. Ainus asi, mis asunikud varaste hirmutamiseks võisid teha, oli ketikoeri pidada. Samasugune olukord oli, nagu eelpool kirjeldatud, ka mägedes asuva is Eesti-Maruha ja Hussõ-Kardoniku eesti asundusis.

Põhja pool – Salme, Sulevi ja Punase-Lageda asundusis – oli olukord sellepoolest parem, et seal ei olnud malaariat karta. Need asundused on piirkonnas, kuhu tekkisid juba enne I maailmasõda kuulsad ja moodsad suvituslinnad, kuurordid Gagrõ ja Sotshi.

Ravisesoonid või suvitushooajad seal keetsid aasta läbi; Sotshi lähedal asuvad ka Matsesta väävlivee allikad. Sellesse piirkonda tuli suvitajaid ja terviseotsijaid, mille tõttu ümbruskonna eesti asunikel oli hõlbus oma aia- ja põllusaadusi müüa. Võib arvata, et nad seda praegugi teevad, niipalju kui neid sinna alles on jäänud ja sel määral, kuidas seda praegune kolhoosikord lubab.

Üldolukord Kaukaasia eesti asundusis

Üldisest olukorrast Kaukaasia eesti asundusis kirjutab A. Nigol, et eestlased said Krimmi ja Samaaraga (Kuibõshev. Toim.) ennemini tutvavaks ja sinna on ka esimesed eesti väljarändajad läinud, Kaukaasiaga aga umbes 15–20 aastat hiljem. Seda lugu tulevat õieti kahetseda. Olgu küll, et eestlased on jõudnud Krimmis ja Samaaras ilusa kodu luua, aga mõlemad on lagedikud, kus tihti mitmekümne versta peale muud ei näe kui maad ja taevast, ei ühte puud ega põõsast, mäge ega orgu, järve ega jõge. Kaukaasia loodus on aga väga mitmekesine, tihti suurepärase ja paradiisliku iluga.

Kaukaasiasse on eestlasi ka suuremal arvul voolanud – neid on siin ligi 6000 hinge. A. Nigol ütleb edasi, et Kaukaasiasse rännates ja eesti asundusi vaadates tuleb tahtmata mõte: kahju, väga kahju, et aasta 30–40 eest kedagi väljarändamise korraldajat ja nõuandjat ei olnud. Kaukaasias võiks, A. Nigoli arvates, palju rohkem eesti asundusi olla ja need, kes Siberi lagedikkudele ja Vologda metsadesse on läinud, neil oleks Kaukaasias ruumi küllalt ja siin oleks igatahes parem elada ja kultuuritööd teha kui mujal.

Aga teisel ütleb sama autor: “Liigutav on asunikku jutustamist läbielatud raskustest kodumaalt lahkumise järele kuulda. Paljud langesid, raskused purustasid nende jõu ja viisid nad hauda. Paljud tulid kodumaale tagasi, sest nad tundsid endid oma lootustes petetud olevat. Nad lootsid maad leida, kus “piima ja mett” jookseb, aga sattusid “kõrbesse”. Piima ja mett annab see maa küll aga alles visa ja usina töö järele.”

Sama kinnitab ka M. J. Wunk eelnimetatud artiklis, rõhutades eriti raskusi asumise alg-aastail ja eesti asunike visadust nende ületamisel.

Teisel ütleb A. Nigol: “Aga kes on jõudnud vastu pidada ja raskused ära võita, on haljale

oksale jõudnud ja ilusa eesti kodu loonud. Kaukaasia cestlased ei ole mitte nii rikkad kui Krimmis. Automobiili ei ole kellelgi, aga oma kaks hobust on igalühel ikka vankri ees ja kehvust ei ole mitte kuskil näha, nagu seda Kaukaasia päriselanikkude ja tihti ka venelaste külades leida on. Kõige jõukamad asunikud on Allmäe, Eesti-Haginski ja Livonia mehed, põllumehed ja põlised rikkad.”

“Pea sissetuleku allikaks on Põhja-Kaukaasias, Uus-Estonias (s. o. Karsi asunduses) ja Salmes põllutöö, Sulevis, Suhhumi ümbruses viljapuud. Rohkesti annab ka kari sisse, iseäranis Linda külades. Igal pool on eestlased kui tublid põllumehed tuntud, Punaselageda mehed aga kui tublid kütid.” A. Nigol ütleb uhkusega, et pärisrahvaste kõrval elavad eesti asunikud nagu mõisnikud. Siin tunned enese päris kodumaal olevat, ei tule meeldegi, et kaugel võõrsil viibid.

Temal on õigus rõhutada, et eesti asunikel Kaukaasias tuli raskustega võidelda, eriti asumise alg-aastatel. Aga seda tuli asunikel ka mu-

jäi Venemaal läbi teha. A. Nigoli ülevaatest näeme, et ka Kaukaasia aladel said jõukamateks need asunikud, kes läksid lagendikkudele Põhja-Kaukaasias: "põllumehed ja põlised rikkad". Muidugi polnud sel ajal, kui eestlased Kaukaasiasse asusid, mingeid juhtivaid asutusi või organisatsioone, kes oleks sinna rohkem eestlasi suunanud. Kõik väljarändamine toimus plaanitamata, spontaanselt, ja sellepärast ka paljud väljarändajaist olid sunnitud kodumaale tagasi minema. Alles käesoleva sajandi algul hakkas Vene valitsus Siberisse asunikke suunama, et asustada sealseid tühimaid ja leevendada maapuudust Euroopa-Venemaal.

KAUKAASIA ASUNDUSTE KULTUURILINE ELU

Nagu igalpool eesti asundusis oli ka Kaukaasia asunike esimeseks mureks laste kasvamine ja neile koolihariduse andmine. Algul olid laste õpetajaiks oma küla parema haridusega mehed. Nii oli Eesti-Haginski asunduses 1883. a. esimeseks laste õpetajaks üks esimesist asunistest Hendrik Härm. Kui aga majanduslikult paremale järjele jõuti, kutsuti kodumaalt selleks erihariduse saanud kooliõpetajad, kes enamasti täitsid ka kõstri kohustusi.

Ülem-Linda ja Alam-Linda küladel oli algul ühine koolimaja, mida ka palvemajaks tarvitati. See ehitati Ülem-Lindasse 1887. aastal, kui saadi kiriku abikassalt 400 rubla toetust. Nende külade vahel jookseb kaunis suur Bisletka jõgi, mis mägestikujõena on mässava loomuga, iseäranis vihma ajal. Sel põhjusel oli kooliskäimine asunduse teise poole lastele raske ja ohtlik. Sellepärast ehitasid Alam-Linda asunikud endile Agapa külla eraldi koolimaja. See oli kaunis kitsas ja madal ehitus, mille asemele otsustati 1902. a. ehitada uus koolimaja. Selleks kinkis abikassa 1600 rubla, koolivalitsus lubas anda kroonu abiraha 450 rubla ja puuduv osa ehituskuludest – ligi 2000 rubla – jäi asunike endi kanda. Ka Ülem-Lindas ehitati uus, ilus ja ruumikas koolimaja 1917. aastal.

Kerkivad koolimajad

Eduard Vilde Kaukaasias viibimise ajal oli 1904. a. Ülem-Lindas kooliõpetajaks P. Peets, Alam-Lindas Raudsepp. Viimane oli selles külas järjekorras juba kolmas kooliõpetaja, kes seal juhatas ka mängu- ning laulukoori ja korraldas näitemängu õhtuid.

Teistest Kaukaasia asundusist on teada, et Sulevi asunduses ehitati koolimaja 1901/1902. aastal; 1904. a. tegutses seal algkool eesti õpetajaga; 1907. a. oli seal õpetajaks Mart Pöder. Rahvamaja on Sulevi asundusse ehitatud Villem Ludviku ja August Tinneri juhtimisel 1912. aastal.

Otsustades A. Nigoli raamatus toodud andmete järgi olid Kaukaasia eesti asundusis tõega ilusad koolimajad. Allmää asunduse koolimaja pilt

ilutseb teose tiitellehel ja on toodud ka raamatus endas (lk. 67); selles koolis töötas kolm õppejõudu. Livonia asunduses töötas alaliselt kaks õppejõudu. 1917. a. oli Livonias juba gümnaasium; Allmää asunduses 7-klassiline keskkool; Esto-Haginskis teise järgu kool gümnaasiumi kavadega. Väiksemas asundusis töötas tavaliselt üks kõsterkooliõpetaja. "Krimmi Kalender ehk Tauria Tähtraamat 1905" (Tallinn, 1904) toob mõningaid andmeid asundusist pealkirja all "Eesti kogudused Lõunapoolsel-Venemaal". Sealt näeme, et kõstriteks olid sel ajal Esto-Haginskis – J. Lossmann, alates 1903. a.; Livonias – Nugis; Eesti-Maruha asunduses K. Jopp (teistel andmetel A. Kõiv 1907–1910); Hussõ-Kardoniku asunduses P. Kõiv, 1903. a. peale; Estonia asunduses M. Wunk; Ülem-Lindas – P. Peets; Alam-Lindas – Soovik; Salmes – T. Kama; Punaselagedal – Kirkmann.

Koorid — ja isegi laulupeod

Tavaliselt tegutsesid eesti asundusis laulukoorid ja pasunakoorid, kas alaliselt või siis ajuti. Esto-Haginski asunduses oli laulukoor juba enne 1890. aastat. Sellepärast pole midagi imestada, et ülevenemaalisesest eesti asunduste laulupeost Narvas 1912. aastal võttis osa ka Kaukaasia asunike laulukoor (ei tea ainult, kas see oli ühe teatud asunduse või mitme asunduse lauljaist koosnev koor).

Asundustesse tekkisid ajajooksul mitmesugused organisatsioonid. Esto-Haginskis tegutses puhkpillide orkester, näitetrupp, hariduselt, karskusselts ja ühistegelikul alal kaubatarvitajate ja piimaühisus. Sulevi asunduses asutati 1911. a. peale laulukoori ka pasunakoor. Salme asunduses tegutses 1917.–20. a.a. paiku spordiselts

Kaukaasia asunduste kultuurilise tegevuse kõrgpunktiks võib pidada 1914. aastal Suhhumis korraldatud Kaukaasia Eesti Asunduste Laulupeo. See korraldati Suhhumi asunduste 30. aasta juubelipeona. Nagu ikka olid selle peo algatajaiks kooliõpetajad – K. Reinmann ja A. Ruber Alam- ja Ülem-Linda asundusist. Peo läbiviimiseks moodustati juba 1912. a. komisjon, mille esimeheks valiti Suhhumi Eesti Põllumeeste Seltsi juhatuse liige A. Jacke, liikmeteks J. Mihkelson ja P. Litter (v. "Esimene Välis-Eesti laulupeo Krimmis", "Meie Tee" nr. 1–2, 1974). Ametliku korraldajaks oli 1913. a. asutatud Suhhumi Eesti Majandusühisus. Laulupeoks loa saamisega Vene võimudelt oli raskusi, lõpuks anti luba tingimusel, et pidu toimugu Kaukaasia Venemaaga ühendamise 50. aastapäeva pidustuste raamides.

Suhhumi Eesti Laulupeole tehti eesti ajalehtedes reklaami, anti juhiseid, kuidas sinna sõita ja kuidas saada soodustusi laevaseltsidelt.

Kontsertide juhatajaks kutsuti Juhan Simm ja kutsutud olid kodumaalt ja Peterburist eesti ajakirjanduse esindajad. "Päevalehes" kirjutas peo käigust G. E. Luiga, "Postimehes" Anton Jür-

genstein. Nende mõlemi kirjutusi on nende riikade koostamisel kasutatud.

Laulupidu toimus 26. ja 27. mail (8. ja 9. juulil) 1914. a. Suhhumi linnas prantslase Aloisi teatrisaalis. Pidul algas ametlikult rongkäiguga läbi linna, eesotsas Sulevi asunduse pasunakoos. Maaülem Wenzeli maja ees peatuti ja maaülemat tervitas kooliõpetaja Raudsepp, millele maaülem vastas eestlasi tunnustavalt hindava kõnega.

Mõlemal päeval toimusid kooride ja orkestrite ühised kontserdid. Laulude kavas olid üldtuntud lauludest K. A. Hermannini "Teretus", M. Lüdigi "Laevnik", A. Läte "Minu isa ütles mulle", Miina Hermannini (Härma) "Tule koju".

G. E. Luiga ütleb, et lauljaid oli umbes poolteist sada ja et laulud olid samad, mida lauldi Krimmi asunduste äsja toimunud laulupeol. Eelnimetatud "Meie Tee" artiklis ütleb tundmatu autor, et koore oli Suhhumi laulupeol rohkem – tervelt üksteist, nende seas ka Krimmist 2 meeskoori ja 1 segakoor; peale selle puhkpillide orkester Sulevi asundusest ja keelpillide orkester Estonia asundusest, mille koosseisus A. Jürgenstein üllatuseks nägi nelja viiuldajat neidu.

A. Jürgenstein oma mälestusis (v. Stockholm-Tidningen" 31. jaanuarist 1953) kirjutab, et Eesti hümnid ei olnud Suhhumi laulupeo kavas, ja et selle laulmiseks käis eridelegatsioon kubernerilt luba nõutamas; delegatsiooni kuulusid J. Mikkelsen, A. Jürgenstein ja Tallinna eestlane Hiio, kellel oli Punase-Lagedal maja; nad said loa "Mu isamaa" laulmiseks, kui Hiio seletas, et selles laulus palutakse tsaari, õigeusu ja vene valitsuse eest. Peab aga ka märkima, et Krimmi laulupeo kavas oli Eesti hümn küll ja seda seal ka lauldi. Suhhumi laulupeol tuli hümnid kooridel korjata, teisel päeval isegi kolm korda. Niisama tulid kordamisele "Laevnik", "Minu isa ütles mulle", "Tule koju" ja "Üles, üles, hellad vennad".

Mõlemal õhtul andis erikontserdi lauljatar Aino Tamm; G. E. Luiga kirjutab, et Aino Tamme teisele kontserdile oli õige vähe pileteid ostetud.

Peo esimesel õhtul kanti ette O. Lutsu näidend "Pauvere"; arvatavasti olid tegelased lähemaist asundustest Lindast või Estoniast.

Ülevas meeleolus korraldati balle ja pidusööke. Peeti tervituskõnesid; tervitajate seas olid peale A. Jürgensteini "Postimehest" ja G. E. Luiga "Päevalehest" veel Kider "Ühiselu" lehtede esindajana, August Vares Peterburi Eesti Haridusseltsi esindajana, Samuel Sommer Peterburi kubermangu eesti asunduste esindajana ning kooliõpetajad Lukas ja Reimann Krimmist.

Kuid ei unustatud ka tõsisemaid küsimusi. Mõlemal päeval peeti kontsertide vaheajal kõnesid. Siin kohtame asunduste tegelast, energilist Samuel Sommerit, kes esimesel päeval kõneles

emakeele kalliks pidamisest ja rahvusliku iseloomuse alalhoidmisest ning teiselt päeval peetud "Asunduste Päeval" asunduste lähematest tuleviku ülesannetest.

Asunduste päeval, 9. juunil 1914, kõneles kõigepealt vana Suhhumi asunik M. Kaares, kes oli 1884. aastal maakuulajana Kaukaasias käinud. Tema kõne teemaks oli asunduste ajalugu. Muuseas tekitas see kõne poleemikat, sest ta nimetas, et asjata on "Postimees" Lukatsi õiget väljarändamise käsitamist "vanderselli poliitikaks" nimetanud. Anton Jürgenstein, kes oli koosoleku juhatajaks, kõneldes asunduste ja kodumaa vahekorra kohta, vastas M. Kaaresele, et Lukatsi plaaniga eestlaste laialpildumise püüet terves maailmas käib kõige selle vastu, mille poole kõik rahvad uuemal ajal asumise-poliitikaks püüavad: nimelt asunikke võimalikult suurtes hulkades koondada, et nad oma rahvale mitte kaduma ei läheks.

Peab märkima, et nähtavasti oli enne seda "Postimehes" Jakob Lukatsit kui väljarändamise õhutamist kritiseeritud. "Postimees" asus sel ajal seisukohale, et "väljarändamine kodumaad mitte rahvast tühjaks ei teeks ja kodupinda võraste kätte minna ei laseks. Meil peab üleüldiselt hüüdsõnaks olema, et meie oma rahvuslik kodu Balti rannamaal mitte käest ei tohi anda" (v. "Postimehe" juhtkiri "Eesti asunduste juubelilaulupiduks" – just enne Suhhumi laulupeo algust).

Sama päeva õhtul, Aino Tamme kontserdi ajal, pidasid laulupeol viibivad kooliõpetajad omavalitsuse koosoleku, kus arutati kasvatuslikke ja kooliõpetajaid puutuvaid küsimusi. Valiti kolmeliikmeline komisjon, kuhu said Krimmist kooliõpetajad K. Reinmann, J. Toom ja A. Lukas. Komisjoni ülesandeks jäi koollasjanduse puutuvaid andmeid koguda. Selleks avaldas Kontsh-Shavva asunduse kooliõpetaja A. Lukas "Päevalehes" 14 (27) juulil 1914 üleskutse asunduste kooliõpetajatele, milles palus kooliõpetajaid ja teisi ärksaid isikuid saata andmeid asunduste kooliolude kohta. Pole teada, kas need teated kokku tulid ja mis neist sai.

Pärast Suhhumi laulupidu avaldas Samuel Sommer "Päevalehes" ja "Postimehes" juuni lõpul 1914. a. artikli "Suhhumi laulupidu lained", millest on näha, et S. Sommer pärast laulupidu reisis läbi kõik tähtsamad eesti asundused Kaukaasias Mustamere rannikul, propageerides sellise asutamise mõtet. Kavatsuses oli igal aastal asundusis suuremaid noorsoo pidustusi korraldada.

Anton Jürgenstein jagas "Postimehes" oma muljeid Krimmi ja Suhhumi asunduste laulupidudest "Reisikirjeldusis asunduste laulupidude teekonnalt" ning hiljem kirjutas neist oma mälestusis. Kuid ta ei olnud küll vaimustatud Kaukaasia loodusest; ta ütleb, et see on "ilus, kuid ainult lühikeseks ajaks" ning teisel: "olen igalt võõramaa reisult suurema lugupidamisega kodumaa vastu tagasi tulnud."

8 rahvamaja, 15 seltsi

Üldmuljed Kaukaasia asunike kultuurielust võtab kokku A. Nigol järgmiselt. "Kõik (asunikud) räägivad puhast kirjakeelt. Võru murret siin ei kuule. Väga rõõmustav, et asunikud seltsielu ja koolide eest rohkemsti hoolt kannavad. 12 asunduse peale tuleb 8 rahvamaja ja 15 mitmesugust seltsi või ühisust. Kooli asjus ei ole asunikud kitsid olnud, millest Allmäe, Livonia, Uus-Estonia, Estonia, Alam- ja Ülem-Linda ruumikad koolimajad tunnistust annavad. Ja edasi: "Kui elu ja olu Kaukaasia eesti asundustes senises sihis edasi läheb, siis ei ole iialgi nende asunikude kadumaminekut eesti rahvale karta. Kaukaasias on kreeka asundusi, kes juba enne Kristuse sündimist sinna asunud, aga Kreeka ise-laadi ja keele on nad siiaani alal hoidnud. Ei ole karta, et meie sugurahvaga seal lugu teistsi läheb. Tähtsamateks teguriteks on siin 3 asja: oma kirik, kool ja seltsid. Praegu tuleb Kaukaasia eesti asundusi kõige paremateks lugeda."

Tulevikku vaadates soovib A. Nigol Kaukaasia asunikele oma kogudus asutada. Ta seletab, et Kaukaasia eesti asundused on laiali pillutud kuue saksa õpetaja all. 1904. aastal käisid pastorid A. Schultz, J. Keerig, A. Bernhoff ja t. Novorossiiski, Vladikavkasi, Batumi ja Stavropoli linnadest asundusis kord või kaks aastat. A. Nigol ütleb, et nüüd (1917. a.) olevat otsustatud oma kogudus luua. Õpetaja asupaik oleks Suhumi linnas, mille lähedal rohkemsti eesti asundusi. Tema alla käiksid kõik Kaukaasia asunduste eestlased. Need kavad jäid, nagu nüüd teame, vagaks sooviks.

Enne I maailmasõda olid eesti asundusil võrdlemisi tihedad sidemed kodumaaga. Eestist tulid asunduste kõster-kooliõpetajad, kodumaalt telliti ajalehti ja kirjandust, paljudel asunikel oli ka isiklik kirjavahetus sugulastega ja sõpradega kodumaal. Asundusi külastasid kodumaalt meie tähtsamad tegelased, nagu kirjanik Eduard Vilde. Kirjanik Anton Hansen Tammsaare oli üliõpilaspõlves Punase-Lageda asunduses tervist parandamas; seal suvitasid ka Miina Härma ja keeleteadlane Karl Leetberg Asunduste elust ja tähtsamaist sündmusist kirjutati kodumaa ajalehtedes, nagu seda tegi Ed. Vilde oma reisikirjeldusis ja nagu seda tehti ka Kaukaasia Asunduste Laulepeo puhul.

Vene revolutsiooni hävitustöö

Kõik need sidemed katkesid Venemaa 1917. a. revolutsioonile järgnenud kodusõjas. Selle revolutsiooni esialgses väimustuses ja vabamas õhkkonnas said ka eesti asundused hakata vabamalt korraldama oma rahvuslikku elu ja kavandama vabamat setlskondlikku tegevust. Vene kodusõja ajal korraldati 1919. a. Rostovis Doni ääres Kagu-Venemaa ja Kaukaasia eesti asunike kongress, aga seal tehtud otsuseid ei saadud enam rakendada. Põhja-Kaukaasia ja osalt ka Lõuna-Kaukaasia aladelt käisid üle vene kodusõja la-

hingud, mis ei jätnud puutumata ka eesti asundusi. Nii isoleeriti asundused pikkadeks aastateks emamaast. Vahepeal kannatasid asunikud Stalini ja ko. kolhoosierimise poliitika all samal viisil ja määral, või veel rohkemgi, kui teised Venemaa põllumehed.

Nüüd, kus vene revolutsioonist on möödunud 60 aastat, kuuldakse kodumaal eesti asunistest väga vähe. Mõnikord kodumaa ajakirjanduses nagu imestades avastatakse eestlasi Venemaal. Salme asunduse 75-da aastapäeva puhul nähti Tallinna tänavail kirevaid plakateid kutsega tulla Salme küla Abhaasias pühitsema seda aastapäeva ja ka Stalini nimelise kolhoosi 30-dat aastapäeva 21. kuni 23. novembrini 1950. a. Nähtavasti see aastapäeva pühitsemine ja plakatid Tallinnas said toimuda ainult sellepärast, et see ühte viidi nimetatud kolhoosi aastapäevaga. Ja se on vist ka ainus juhus, kus kodumaal mainiti asunduste aastapäevi; teised juubelid – nagu näiteks Krimmi asunduste 100. aasta juubel 1961–1964 on täielikus vaikususes möödunud. Võibolla polegi seal enam neid asundusi olemas, nagu seda võiks järeldada teadetest bolshevistikus ajakirjanduses kodumaal. Nii teatas "Sirp ja Vasar" nr. 51 – 1961. a. "Meie kirjakastis" vastuseks ühele Hiiumaa lugejale, et "Tänapäevani on võrdlemisi kompaktelt jäänud väljarännanud eesti talupoegade järglasi elama just Kaukaasia asundustesse, eel kõige Salme ja Sulevi külasse."

Asundused lammutati

Uuemad teated kodumaalt kõnelevad peamiselt Salme ja Sulevi küladest. Punase-Lageda asunduse eestlasid kirjutasid kodumaal kirjanustegelased, kes seal käisid Eduard Vilde ja Anton Hansen Tammsaare järgi otsimas. 1959. aastal tegi seda Ed. Vilde muuseumi direktor Treier ja nüüd mõne aasta eest keegi K. Teder (v. "A. H. Tammsaare Kaukaasias" – "Vaba Eesti Sõna" 19. jaan. 1978). Need tegelased kirjutavad Punase-Lageda asundusest ainult nii palju, kui nad olid huvitatud A. H. Tammsaare seal viibimisest 1912. aastal. Nende kirjutusis nimetatakse ainult üksikuid eestlasi, kes mäletasid veel Tammsaare seal viibimise aega. Muuseas nimetatakse ka Anna Vaarmanni, kelle majas Tammsaare 1912. a. elas; öeldakse ka, et see maja on küla suuremaid ja hästi säilinud, aga endine perenaine Anna Vaarmann ei ela seal, kuna majas asub Adleri rajooni Mitshurini nimelise kolhoosi lasteaed. See tähendab, et maja omanikud "kolhoositati" sealt välja.

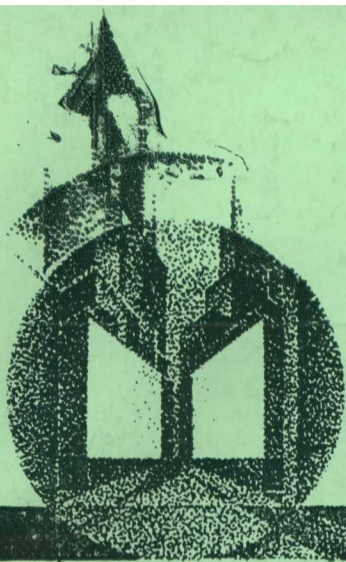
Salme ja Sulevi külates on 1972.–1974. a. käinud Soome president Kekkonen ja prof. Kustaa Vilku koos punaste tuusadega, kes nähtavasti käisid seal läheduses Sotshi ja teistes kuurortides. Prof. Vilku kirjutab siis, et eestlased on moodustanud 1929. a. seal "Sõpruse" kolhoosi. Aga hiljem oli see juba "Stalini nimeliseks" muudetud. Prof. Vilku andmeil kuuluvat Salme ja Sulevi ühiskonda 670 leibkonda 1500 üksikisikuga. Neist olevat 326 peret eestlasi 885

isikuga, teised kolm rahvust on grusiinlased, armeenlased ja 10 peret venelasi. Need arvud näitavad selgesti venestamise tendentsi, aga eestlaste osas nad kindlasti liialdavad. Meenutame, et Salme külas asus enne sõdasid ca 80 perekonda ja Sulevi külas 50 peret eestlasi, s. o. kokku 130 peret; seega on Vilkuna andmeil eestlaste arv seal kasvanud 2,5 kordseks, mida on raske uskuda.

Suhhumi asundusist vilksatas üks teade, et Estonka või Estonia asunduses on arvukamaiks asukaiks armeenlased, neile järgnevad eestlased ja selle järgi suuremate gruppidega grusiinlased ja t. (v. "90-aastane Estonka venestatud", "Meie Tee" nr. 3-4, 1973, "Kultuur ja Elu" andmeil). Neil andmeil olevat külla jäänud ainult 90 eestlaste peret, neistki puht eesti peresid vaid 73. Jällegi näeme siin nõukogude venestamise vähemusrahvuste poliitika tulemust.

Kui neis asundusis siiski eestlasi on säilinud, siis nähtavasti tänu asjaolule, et neil olid kasutada väikesed maakohad, aianduskrundid, mis ei lubanud neid "kulaku" seisusse viia ja nii jäid nad kolhoseerimisel siiski kohale. Või kolhoseeriti nende poolt uudismaadest loodud talud ja jäeti mõned endised pered sinna elama oma saunadesse ja aitadesse. Teada on, et asundusi tabas raskelt NKVD (KGB) küüditamine ja talunike orjalaagrites hävitamine.

(Järgneb ülevaateid teiste piirkondade asunikest-väliseestlastest.)

Eesti asundused Venemaal

VII

VÄLJARÄNDAMINE SAMAARASSE

Mo essama mägede taivalik lätte,
Konnas so mättal jäll' enga ma? –
Kes and mull' mo lotusse päivi veel kätte!
Viitmata lotele aijeva na.
Oh et ma nüüd äitsesse essama süllen
Nii kaunist, kui ossakenn' vigipu küllen!
Ma vaene jätti mo essama taiva
Sõuden nink purjetan ilmale.

Selle luuletuse avaldas eestlaste väljarändamise hooajal noor koolmeister F. Kuhlbars ja selle pealkirjaks oli "Võrro – ma tütarlapse kaibamine Samaran". Nagu edaspidi näeme, oli kaebamiseks küllaltki põhjust, sest Võrumaa väljarändajate käsi ei käinud sugugi hästi, vähemalt esialgu.

Väimela valla mehed Võrumaalt olid vist küll esimesed Eestist väljarändajad, kes mai kuus 1855. aastal Kirumpä kõrtsi juurest kauge reisi alustasid. Aga alles 1862. a. kevadel said nad uues asukohas oma hingemaadel põllutööd alustada.

Vastupidi neile väljarändajaile, kes Krimmi ja Kaukaasiasse läksid, algas Väimela meeste teekond täiesti huupi. Enne tegeliku väljarännu algust käisid Krimmi ja Kaukaasia asunike esindajad, nn. maakuulajad, kohapeal tulevase asumise kohti vaatamas, või vähemalt teadsid nad, kuhu lähevad. Väimela meestel polnud aimugi, mis neid kohale jõudes ootab. Nad teadsid ainult, et Venemaale "tühjale maale" asujaid soovitakse, aga kus need maad on, seda ei teatud.

Kuidas neil väljarändamise mõte tekkis ja kuidas tegelik väljarändamine toimus, sellest kirjutas Kristjan Palu teoses "Esimesed Eesti väl-

ja rändajad ehk 40 aastat Samaras", mis ilmus Tartus 1897. aastal. Selle järgi oli Väimelas väljarändamise algatajaid viis meest, kelledest rätsepmeister M. Korrol avastanud Järvere kohtumehe Jaan Tülki käes Riia kubernerri Suvorovi kuulutuskirja, mis oli kolmes keeles, s.o. eesti, läti ja saksa keeles, ja mille sisu seisis selles, et Liivi kubermangust võib igast vallast 20-es osa valla talupoegi tühjale lõunapoolsele Venemaale välja rännata. Enne kui tegelikult väljarändamisele asuda, küsivad mehed nõu Võrus härrade Helmerseni ja Rangi käest. Rang on linna vana kaupmees, kes olevat Saraatovi linnas ja kubermangus noores eas käinud hobuseid ostmas ja kes meestele kiidab sealseid olusid, eriti sakslaste kolonistide jõukust. Selgub, et õieti selle ebamäärase soovituspeale tahavadki Väimela mehed Saraatovisse välja rännata.

Väljarändamise põhjused olid Väimela meestel enamasti majanduslikud: kahel taluperemehele oli mõisnik renti kõrgendanud, mida nad liiga kõrgeks pidasid; ühe talupoja tahtis mõisnik teisele kohale viia, et talu maad mõisa külge liita; ühele talumehele oli mõis heinamaa ja osa põllumaast teisest kohast andnud; üks väljarändajaist oli metsavaht, kelle mõisnik vallandanud, et sellele kohale mõisa kupja poega panna. Väljarändajate seas oli ka Väimela õigeusu koolmeister Mihkel Pohla.

Pikk teekond algab

Kirumpä kõrtsi juurest lahkusid nad 10. mail 1855. a. kuue kahehobuse ja kolme ühehobuse vankriga, kuna üks mees, kellel ainult 60 kopikat taskus oli, koguni jala pikale teele julges minna. Nähtavasti oli see üks kahest vabadikust, kes sellesse seltskonda kuulusid. Nende reis läks kõigepealt Riiga, kus nad kubermanguvalitsuselt reisiluba taotlesid. Aga kuna neil ei olnud andmeid, missuguse maa peale nad Saraatovi kubermangus asuda saavad, siis said nad ainult "aastased plakatpassid".

Nii rändasid siis need kümme leibkonda õieti ainult lootuste peale välja. Reis läks neil Vitovski, Smolenski, Tuula ja Tambovi linnade kaudu ja kõrvalisi teid mööda, sest neil ei olnud luba kiviteed kasutada.

Saraatovi linna jõudsid need väljarändajad 30. augustil 1855. a., aga ametiasutis öeldi neile, et Saraatovi kubermangus kroonul ei olegi maad, mida asujatele talupoegadele võiks anda. Kuidagi said nad Saraatovis tuttavaks soomlasest tislmeisteri Ganthiga ja proua Stahviga, kes soovitasid nendele minna Samaara kubermangu Krasnojari külla, kus nad saaksid sealsete usuvendade – sakslaste – juures tööd ja leiba.

Volga sakslased – kolonistid – asustati siia ümbrusse Ekaterina II ajal 1764.–1768. aastatel;

neid oli esialgu 29.000. Pikkamööda läks nende hulgast ligi 2000 mujale; ka kasakad ja kirgiisid vangistasid nende seast 400 inimest Pugatševi mässu ajal 1773. a. Akadeemik P. S. Pallas, kes Lõuna-Venemaal 1793/94. a. uurimisreisil oli, leidis seal 33.000 volga-sakslast. Krasnojari küla oli ka üks volga-sakslaste küla.

Selles külas elasid meie väljarändajad kuni 1857. a. jüripäevani. Vahepeal käivad nende esindajad Peterburis ja Samaaras maa saamist taotlemas, kuni viimaks 1857. a. kevadel paigutatakse nad Karpenko külla – venelaste sekka, andes neile igapäevale (nähtavasti pere peale) 2 tiinu põllumaad ja majaaseme. See oli nähtavasti ajutine lahendus.

Liflândkas

Liflândka küla nimetab Kristjan Palu oma teoses esmakordselt 1859. aasta all; selle aasta kevadel mõõdeti Liflândka külale (Kr. Palu kirjutab järjekindlalt – “Lihvlandka”) 200 tiinu maad tarvitada. Sel ajal oli seal eestlasi 67 perekonda 113 revisjoni hingega. Ka see maa andmine ei olnud lõplik. Asunikest olid mitmed ilma hobuseteta ja mitmed jäid edasi vene küladesse leiba teenima. Asujad said esialgu ainult majaasemed, õuekrundid, aga põlluharimine toimus kroonult renditud maadel, kuna valitsusel ei olnud siis kombeks maid hingemaana välja jagada.

Alles 1862. a. kevadel mõõdeti valitsuse poolt Liflândka asunikele lõplik maakrunt 52 revisjoni hinge jaoks, iga hinge tarvis 15 tiinu head põllumaad, nii et üldine küla maa-ala oli halva maa-ga kokku üle 1000 tiinu; küla sai omale 6 versta pikkuse ja 1½ versta laiuse ala.

Liflândka küla asus ühe suurema oru kaldal; ühel pool oli 12 luteriusuliste maja, teinepool oru kaldal umbes 40 õigeusuliste maja. Kaevud asetsesid ainult orus, kuhu küla alla asunikud ehitasid tammid, mis kogus kevadel vett ja millest joodeti loomi.

Siin torkab meile silma märgatav vahe revisjoni hingede arvus 1859. ja 1862. aastatel. Tingitud on see asunike koosseisus vahepeal toimunud muudatusist. Kiõgepealt peab nentima, et 1855. aastal tuli sinna Sangaste kihelkonnast Kotri Taldrek oma perekonnaga; Kotri suri teepeal, Smolenski lähedal, aga tema tragi naine Lota jõudis septembrikuus Väimela rahva juurde Krasnojari.

Karpenko külla jõudsid meie asunike juurde veel Vastseliina kihelkonnast, Loosi vallast Temberi perekond 1857. a. ja Sangaste kihelkonnast ning vallast Hans Sisask ja Jaan Kirschbaum 1858. a. 1859. aastal tuli juba suurem hulk väljarändajaid, tervelt 63 perekonda Sangastest, Keenist ja Karulast. Nad pandi talveks korterisse vene küladesse – Karpenkosse, Loginovkasse, Krasnokutskisse ja Voskresenkasse ning kroonu andis neile ühe puuda 5 naela vilja hinge peale ja kevadel veel 10 puuda seemet laenuks iga hobuse kohta. Ka need vene küladesse elama paigutatud asujad said nähtavasti maad harida ainult kroonult renditud aladel.

Kuna paljudel asunikest hobused puudusid, siis tekkis neil kohe raskusi põldude harimisel. Põllumaad stepis olid raskesti haritavad, s.o. nende kündmiseks vajati rohkesti hobusejõudu. 1861. aastal tehti siiski kevadel mitmenädalase vaeva järele vili maha, aga mai ja juunikuu läbi ei tulnud vihma. Pika põua tagajärjel kuivas vili põldudel ja saak jäi väikeseks. Näiteks saanud üks peremees 13 tiinu pealt ainult 70 puuda vilja. See äpardus hirmutas viimastena (1859. a.) Sangastest tulnud inimesed minema enamasti Samaara maakonda, Peterpauli valda, nii et Liflândkasse ainult 13 peret alles jäi. Siis aga tuli sinna Väimelast 7 perekonda uusi väljarändajaid juurde, nii et sügisel 1861 oli Liflândka küla 20 suitsu suur ja nende asunike varanduseks oli 27 hobust, 37 karilooma ja 4 lammast terve küla peale kokku.

Kristjan Palu annab oma raamatus üksikasjaliku aruande Liflândka asunike põllumajandusest, alates 1861/62. aastaga ja lõpetades 1895. aastaga. Tema teosest leiame, et küla asus Samaara kubermangu Novousenski maakonnas. Lähemateks asulateks olid Pokrovskaja – 70 versta – ja Rovnoje – 60 versta eemal. Viimased olid sadamakohad Volga jõel, kuhu Liflândka asunikud oma vilja müügil viisid.

Kohanetakse uueks eluviisiks

Liflândka küla oli Samaara kubermangu lõunapoolses osas, stepimaastikus, kus maapind umbes jala paksuse musta mullaga kaetud, aga savi põhjaga. Küla maast oli umbes 50 tiinu salpetri- ehk soolamaad, mida Kr. Palu loeb halvemaks maaks. See on rebasekarva pinnaga maa, mis ära kuivades on kõva kui kivi. Sellel maal õnnestub vili harva.

Kui meie asunikud kohapeal olid juba veidi kodunenud, võtsid nad ümbruskonna vanadelt elanikelt üle kohalikud majapidamise ja maaharimise viisid. Põldu hariti nn. kolme-välja süsteemis ja täiesti ilma mingi väetusega. Sellepärast ei või imestada, kui ajajooksul maa välja kurnatakse ja “vanaks muutub”. Ja Kr. Palu kurdab, et “viimasel ajal (s.o. 1895. a.) on kaerad, odrad ja prossid (hirs) siinses nurgas õige haruldaseks viljaks jäänud”. Peamiseks müügi-viljaks oli siin nisu, vähemal määral rukis.

Kr. Palu ütleb, et asumise algaastail oli neil raskuseks tööjõu ja asjatundmise puudus. Alaliseks raskuseks oli aga see, et kuivas stepis sõltusid viljasaagid väga suurel määral õigel ajal tulnud vihmadest ja põua- ning ikaldusaastad olid sagedased.

1890. ja 1891. a. a. olid õieti nälja-aastad, mitte üksi eesti asunikel Samaara kubermangus, vaid palju laiemas ulatuses – tervelt kümnes kubermangus. Nälja leevendamiseks tegid ametiasutused ja kohapeal moodustatud abistamisorganisatsioonid kõik mis võimalik, muuseas ostes vilja Krimmist ja Ukrainast.

Käsitades eesti asunike raskusi Lifländka külas, kirjeldab Kristjan Palu ka looduslikke “nuhtlusi” rohutirtsude ja suslikute näol ja ka seda, kuidas nende vastu võideldakse ja neid hävitatakse. Suslik (*spermophilus citellus*) on oravate perekonda kuuluv närija, kes toitub viljast, kandes teri põsetagustes kotikestes; elab perede viisi koobastes; kahjustab väga teravilja põlde. Peab märkima, et Kr. Palu ja ka käesolevate ridade kirjutaja kasutab venekeelset nime “suslik”. Eesti keeles puudub sellel loomal nimi, kuna Eestis seda ei leidunud.

Kr. Palu kirjeldab üksikasjalikult tööde käiku eesti asunduses, kusjuures kerkivad esile kohalikud tavad, töövõtted ja tööriistad. Neid kirjeldades kasutab Kr. Palu tihti kohalikke nimetusi, või katsub ise uutele mõistetele eestikeelsed vasted leida. Näiteks, kes teaks öelda, mis on “õletelliskivi”. See on õieti saviplonn, s.o. savi ja õlgede segust valmistatud ja päikese käes kuivatatud tellis (suurusega umbes 6x8x16 tolli), millest oli ehitatud Lifländka külas enamik elumaju, sest seal muu ehitusmaterjal puudus või oli liialt kallis.

Tööriistadest nimetab Kr. Palu kahe sahaga atra, mis ei vaia erilist seletust, aga mis on “hohholi” ehk väike-venelase (ukrainlase) ader. See on ühe sahaga ader, mis arvatavasti toodud Samaara maile Ukraina kandist, sest ukrainlasi kutsuvad venelased “hohhol”, aga näiteks Krimmis tunti selliseid raske kesakünni atru tavaliselt vabriku nime järele.

Kergem on ehk mõista, mis on sõnniku turbad. Samaara mail eriti kubermangu lõunaosas, puudub küttematerjal ja ka eesti asunikud õppisid siin tegema “turbaid” sõnniku ja õlgede segust. Võib-olla sai selline “turbatööstus” alguse

kohalikele rändrahvalt kirgiisidelt ja teistelt, kes kasutasid kütteks päikese käes kuivanud “lehma-lahmakaid”. Aga õlgedega segatud sõnnikust turba produtseerimise olevat leiutanud volga-sakslased. Akadeemik P. S. Pallas ütleb, et sellist sõnniku-turvast soovitanud tarvitada 1788. a. Friedrich Risch'i nimeline saksa kolonist, kes pärines Rügeni saarelt Läänemeres.

Huvitav on ka rehepeksu kirjeldus. Olgu kohe öeldud, et siin pole mingit tegemist rehe hoonega. Seda asunduses ei vajatud. Rehepeks toimus Samaara mail, nagu sel ajal paljus kohades Lõuna-Venemaal, lageda taeva all, reheplatstil, kivrullidega, mille õige eestipärane nimi olevat “tamp” (v. A. Saareste – Eesti Keele Mõisteline Sõnaraamat).

Vaesusele vaatamata varandus sajakordseks

Asumise alguse raskusist said eesti asunikud varsti üle. Seejuures mängis tähtsat osa riigimaade rentimine, mida tehti naabrite, sakslaste ja venelaste, eeskujul. Kroonu maid rentisid eesti asunikud algul vahendajate, s.o. rahameestest rentnike käest, alates 1871. aastast aga otseteed kroonu enda käest. Rendimaad olid n.ö. noored, värskemad kesamaad, ei olnud välja kurnatud ja ametiasutused valvasid, et renditingimusi, mis ette nägid teatud külvikorda, ka täpselt täidetakse, nii et maad liialt ei kurnataks. Kui Lifländka mehed kord, nähtavasti tahtmata, sellest korrast üle läksid, tuli neil selle pärast kohutäia ja lõpuks 1883. aastal kallist õpperaha maksta.

Viljasaagi poolest parimaks aastaks loeb Kr. Palu 1881. aastat.

Lifländka asunduse majandusliku edu võtab Kr. Palu kokku üksikasjalikus küla talude va-

randuse loetus, hinnates nende varanduse väärtust – liikuvat ja liikumata vara 1895. aastal 315.400 rublale, kuna see 1860. a. sügisel oli ainult 3000 rubla

Nii oli Lifländka küla varandus vahepeal kasvanud sajakordseks. Inventari loetelust selgub, et 1895. aastal tarvitati veoloomadena peale hobuste, millede arv külas tõusis üle 150, veel ka 135 tööhärga ja 42 kaamelit. Põllutööriistade loetelust väärleb esiletõstmist, et sel ajal oli külas tarvitusel juba 8 hobuveoga rehepeksumasinat.

Tekib uusi asunduste pesasid

Algul hirmutasid ikaldused paljuid asunikke, nii et 1864.–1866. a. vaese viljasaagi tagajärjel läksid peagu pooled Lifländka asunikud Kaukaasiasse, kust aga 2–3 aasta pärast tagasi tulid.

Siiski ajajooksul said asunikud juba niivõrd jõukaks, et jõukamad perekonnad 1876. aastal ise maad juurde ostsid. Nimelt omandasid nad nn. Kulasina Kuteri ("hutor" – vene mõistes üksiktalu), 160 versta Lifländkast ida poole, Pokrovska-Uralski raudtee ligidal, 13 versta Altata jaamast. Selle 1723 tiinu suuruse maatüki eest maksid nad 15.000 rubla. Sinna asusid elama 8 peret Lifländka asunikke, peamiselt noored, seega siis asunike teine põlv. Kulasinas ei olnud põllumaa kuigi hea, aga seda parem heinamaa, mis kasvatas hinnatavat "vostretsi" heina ("vostrets", s.o. õieti vene keeles "ostrets" ehk "osoka" – *Carex caespitosa*).

Hiljem rändas Lifländka asunikke edasi. 1889. aastal läks siit kaks perekonda Ufa kubermangu rendimaade peale; nendega koos läks ka kaks peret lähemast eesti külast Koretskast. Neist läksid sealt üks Lifländka küla mees ja teine Koretska küla mees Siberisse – algul Barnauli lähedale ja sealt 1895. a. Akmolinski maakonda. Nii otsiti ikka paremaid elukohti.

1890. aastal ostis üks Lifländka küla peremees Ufa kaubermangu Belebei maakonda 900 tiinu suuruse maatüki, makstes 18 rubla tiinu eest. See maa asus Siberi raudtee Rajevka jaamast 12 versta kaugusel. Ostja oli 1860. aastal Eestist tulnud sulasena oma vanema venna seltsis Samaarasse, kus ta oli vahepeal omandanud 1000 tiinu pärismaad, 700 töölooma ja samapalju kariloomi. See tõendab eesti asunike agarust ja jõukale järjele püüdmist.

Naaberrahvad ja teised Lõuna-Samaara eesti asundused

Vaatamata liigsele viinajoomisele ei olnud Samaara eesti asunduste ümbruses märgatavat kuritegevust, väljaarvatud hobusevargused. Neid ei esinenud Lifländka külas kuni 1870. aastani, ehk küll hobused ilma karjaseta septembri ja oktoobri kuuni karjana, nn. "tabunina", stepis käisid. Aga 1870. aastast peale hakkasid õõseti paremad hobused karjast kaduma, ja eriti 1880. aastast läksid hobusevargused sagedaseks. Kahtlustati küll ümbruskonnas elunevaid kirgiise, aga vargaid kätte ei saadud. Siis tulid asunikud

päästvale mõttele – palgata hobuste karjaseks üks kirgiisidest, kellega sõlmiti vastav kirjalik leping, – ja siis kadusid hobusevargused.

Kirgiisid elasid, Kr. Palu andmeil, kuni 18. sajandi esimese pooleni Volga jõe kaldail Samaarast kuni Astrahani linnani. Sakslaste sissetrännu ajal aeti neid valitsuse poolt nende vanast elukohast välja ja sellepärast asusid nad Torguni, Malaja ja Bolšaja Useni ja Rinni jõe piirkonda (s.o. lõuna poole – enamasti Astrahani kubermangu ja Uraali piirkonna pool-kõrbeliste maadele). Et seal, Novousenski maakonnas, varemalt rändaja rahvas oli elanud, sellest tunnistavad lugematud kalmukünkad kogu maakonnas.

Peale kirgiiside elunes eesti asunduste naabruses, Samaara kubermangu lõunaosas, ukrainlasi, sakslasi ja venelasi. Kr. Palu annab kõigest neist rahvastest ülevaatliku kirjelduse.

Saksa kolonistidest oli juttu eespool.

Ukraainlased tulid 18. sajandi teisel poolel Samaara maadele ja asutasid Pokrovska küla, vastu Saraatovi linna Volga jõe vasakule kaldale. Nad elatusid kuni 19. sajandi alguseni karjakasvatusest ja pidasid härgi, kellega nad Eltoni järvest, 300 versta tagant, Saraatovisse soola vedasid. See tähendab, et ukrainlased-soolavedajad, nn. "tšumaki", toodi tsaarivalitsuse poolt siia just nende põlist ametit pidama. Sellele soolaveole tegid lõpu Volga jõeile ilmunud aurulaevad ja siis asusid ka sinna asustatud ukrainlased põldu harima.

Venelasist ütleb Kr. Palu, et nad rahvahariduse eest tublisti hoolt peavad, ning et vene rahvas on tööarmastaja, võõraste vastu lahke, valitsuse vastu sõnakuulelik. Nende asupaigaks on peamiselt Useni ja Jeruslani jõgikonnad, kuna saksa kolonistid olid venelaste Sise-Venemaalt siia tuleku ajaks Volga kaldale lähemad maad juba ära võtnud.

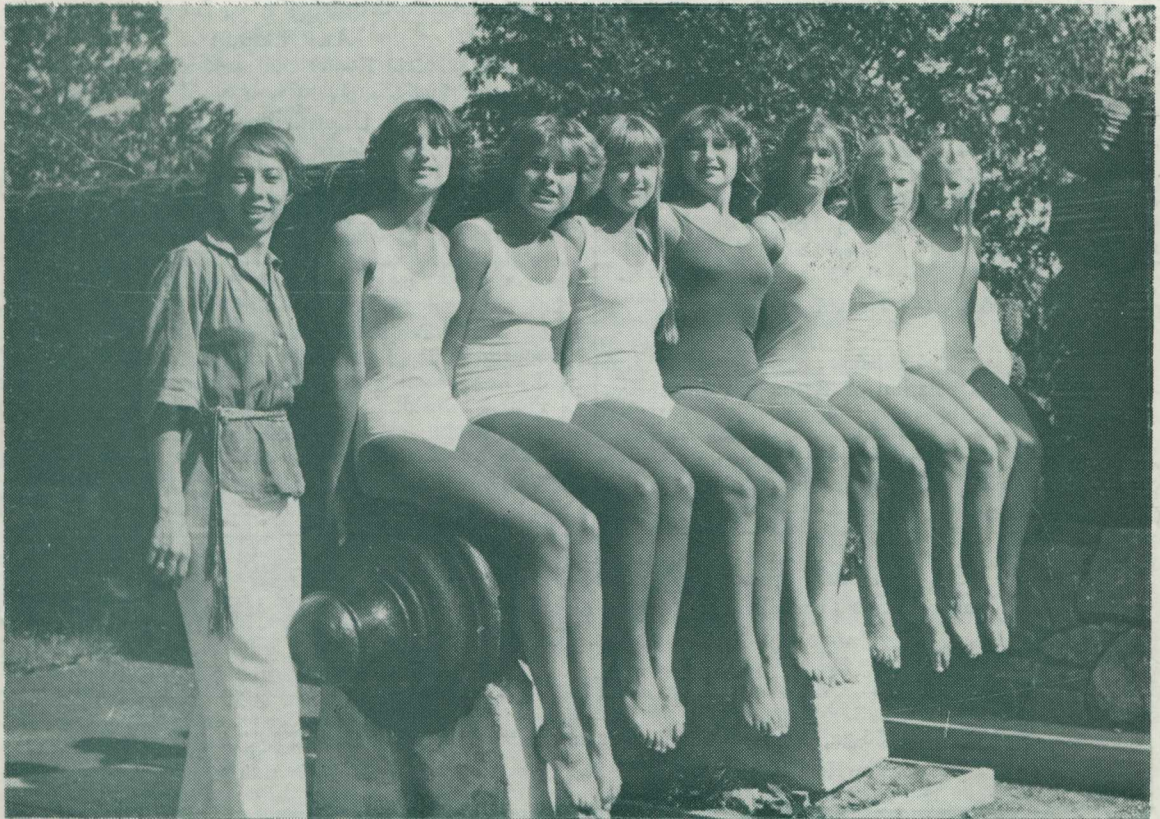
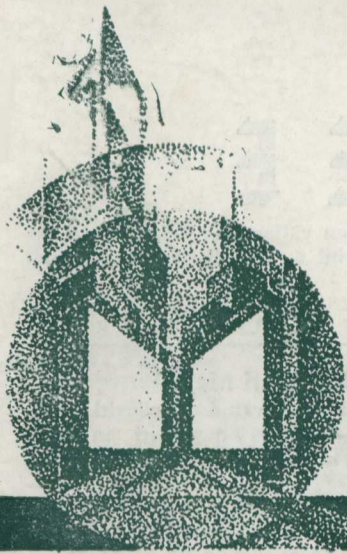
Samal ajal eestlastega asusid Novousenski maakonda sakslased-mennoniidid. Neid oli 10 külas ligi 300 perekonda. Neile anti igale perele 60 tiinu maad. Nad elavad üksiktaludena. Kr. Palu ütleb, et "põlluharimises ja majanduslikus elus on mennoniidid teistest siinsetest rahvastest ees ja võiksid igale põllumehele eeskujuks olla."

Enne, kui peatuda teiste Samaara kubermangu lõuna osa eesti asunduste juures, nentigem veel, et Lifländka asunduses elunes 1917. a. A. Nigoli andmeil 123 eestlast 22 perekonnas.

A. Nigoli andmeil võib eesti asundusi Novousenski kreisis jagada kahte gruppi: ühes Lifländka ja Koretska, teises Baltika ja Estonia. Lifländka ja Koretska asuvad vastavalt 18 ja 16 versta lõuna pool Krasnõi-Kut linna, kuna Baltika on sellest linnast 25 versta põhja pool ja Estonia on ainult 4 versta kaugusel Baltikast.

Oleme vaadelnud pikemalt Lifländka asundust, kuna selle kohta on tänu Kr. Palule rohkem andmeid. Järgnevalt kasutame teiste asunduste vaatlusel ka A. Nigoli andmeid.

Nr. 7-8

Väliseestlaste ajakiri

1979

Eesti asundused Venemaal

VIII

(Algus "Meie Tees" nr. 3/4, 1979)

Koretshka asundus 190 hingega on asutatud 1890. aastal kahe versta kaugusel Lifländkast. Asunikud seal olid pärit Väimela vallast, Põlva kihelkonnast, Võrumaalt. Külale anti hingemaad 8 tiinu hinge peale. Põllumaad ei või kõige paremasse liiki lugeda, aga küla rendib ka kaunis rohkesti kroonumaad. 1895. aastal puudus külal kool, aga palvemaja oli juba ehitamisel. Samal aastal on peagu pool Koretshka pere-meestest ennast lasknud Siberimaale asumiseks välja kirjutada. Olud selles asunduses on samad, mis Lifländkaski. Võiks ainult lisada, et kui 1892. a. Lõuna-Venemaal kolera möllas, siis surid Koretshkas 13 inimest (Lifländkas ainult üks tööline).

A. Nigoli andmeil oli 1917. a. selles asunduses 275 elanikku (Krimmi Kalendri andmeil 1904. a. – 190); maad oli neil 1200 tiinu; külal oli palve-ja koolimaja.

Baltika (Baltiska) asundus tekkis 1876. a. Asunikke oli sel ajal 330 hinge ja nad said iga revisjoni hinge peale 12 tiinu maad. Põllumaad oli kaunis hea, aga seda suurem puudus oli loomatoidust, sest et maa koguni vähe heina kasvatas ja selle tagajärjel pidid loomad juba septembris lauta jääma. Põuastel aastatel oli ka veepuuduse pärast suur häda. Pärts kaevu-vett ei olnudki. Tuli leppida tammide läbi sünnitatud tiikide veega. Mõnel aastal oli sellestki puudus ja külarahvas oli sunnitud viie versta tagant loomadele vett vedama. See on siis umbes sama olukord, millega paljud eesti asunikud

ka Lõuna-Albertas, Kanadas, kokku on puutu-nud.

Baltika küla rahval tuli 1899.–1891. a. võidelda palju puudusega, nii et kolmandik küla peremehi sel põhjusel 1889. aastal Ufa kubermangu rendimaa peale välja rändas. Aga ka seal ei tahtnud elu neil edeneda. Mõned tulid jälle Baltikasse tagasi. kuna teised läksid kaugemale, Siberisse, õnne otsima. Külal oli 1895. a. kool ja kirik ühe katuse all. Siin elas A. Nigoli andmeil 1917. a. 70 perekonda eestlasi, kokku umbes 400 inimest; maad oli külal 1400 tiinu.

Estonia asundusest kirjutab Kr. Palu, et see on asutatud 1885. aastal ja nähtavasti omaalgatuslikus korras, s.o. asujad on omavoliliselt kroonu maad kasutamisele võtnud. Olukord oli 1895. a. kohtus lahendada. Kr. Palu avaldas lootust, et kroonu neid asujaid enam ära ei aja. A. Nigoli andmeil elas siin 1917. a. 150 eestlast; neil oli ka oma 1901. a. ehitatud koolimaja.

Kulasini ehk Lifländski Hutoris, millest varem juttu oli, oli A. Nigoli andmeil eestlasi 1917. a. 7 perekonda, aga maad oli neil juba 3000 tiinu (algul ostetud 1723 tiinu asemel), mis näitab ka nende asunike edukust. See väikene asundus asetses 15 versta kaugusel Dergatshi jaamast (mille nimeks varemalt oli olnud Al-tata).

Lõuna-Samaara asunduste kooliõpetajate kohta on "Krimmi Kalendris" andmeid ainult kahe küla kohta: 1904. a. oli Lifländkas köster-kooli-õpetajaks K. Parts, Baltikas – 1895. a. peale – H. Neumann.

Lõuna-Samaara asundusist ütleb A. Nigol kokkuvõtlikult, et "rahva majanduslik järg on hea, Lifländkas iseäranis hiilgav. Vaimne elu ja edu jätab aga rohkesti soovida, kõige rohkem Goretškajas, kus rahvas setusid meelde tuletab. Baltikas ja Lifländkas on ühe osa asunikku-de juures aga juba rohkesti vaimseid huvisid ja edasipüüdmist märgata".

Põhja-Samaara asundused

Nagu nägime, ütleb Kr. Palu oma teoses, läks 1861. a. Lifländka külast (Novousenski maakonnast) hulk Sangastest tulnud rahvast Samaara maakonda, Peterpauli valda. Rohkem Kr. Palu Põhja-Samaara asunistest ei räägi. Piirdume A. Nigoli andmetega, mille järgi Samaara kubermangu põhja osas (nähtavasti Samaara maakonnas), vene küla Koshki ümbruses oli lähes-tikku kaks gruppi eesti asundusi. Koshki küla ise on lõuna pool Simbirski (nüüd Uljanovsk)-Bugulma raudteed, umbes poole maa peal Me-

lekessi ja Nurlati vahel. Koshkist on esimesse eesti külade gruppi 10 versta ja teise gruppi 17 versta maad. Esimesse gruppi kuuluvad järgmised neli küla (klambrites nende tekkimise aasta): Lifländka (1860) 12 perega, Baltika (1861) 19 perega, Estonka (1862) 12 perega ja Uusküla ehk Pikküla (1890) 210 elanikuga. Kokku oli neis neljas külas "Krimmi Kalendri" järgi 1904. a. 1000 elanikku, A. Nigoli andmeil 1917. a. 400 elanikku. Baltika asunduses oli kool (ehitatud 1871) ja palvemaja (ehitatud 1869). Uuskülas oli ka semstvokool. See külade grupp levis 7 versta pikkuse ribana.

Teine, Koshki külast kaugemal asuv grupp, koosnes viiest eesti külast, millest esimene järgnevas nimestikus oli asutatud 1863. a., teised neli kõik 1865. a.: Sabali (Kõrgeküla) 15 perega, Kivijärve (Verhnjää Pravaja Tshesnokovka, 2 versta Sabalist) 6 perega, Lohuküla (Srednjää Bõkovka) 24 perega, Lehmaküla (Oruküla, Korovino, 5 versta Lohukülast) 15 perega ja Vasikaküla (Tagaküla, Tjolkino, 1 verst Lehmakülast) 9 perega. Neis külades kokku oli "Krimmi Kalendri" andmeil 1904. a. 900 asunikku, A. Nigoli andmeil 1917. a. – 500 asunikku. Sabali ja Lohuküla asetsesid õieti koos 3 versta pikkuses reas, koolimaja ja kirik nende vahel. Lehmakülas ja Vasikakülas avati kahe peale kokku 1917. a. semstvo kool.

Nii näeme, et neist üheksast eesti asundusest tekkisid kõik, väljaarvatud Uusküla, 1860.–1865. aastate vahel.

Kõigi nende asunduste kohta ütleb A. Nigol, et "neis elumajad on kodumaa hoonetega võrreldes väikesed, enamasti ühe toaga. Hooned on palkidest ehitatud ja õlgedega ehk laudadega, mõned ka plekiga kaetud. Paljudel on rehepeksmise-, külvamise-, tuulamise- ja niitmise-masinaid. Külvatakse kaeru, nisu ja rukist. Metsa ligidal ei ole; küttematerjaliks on sõnnikust turvas ja õled. Varanduslik järg keskmine".

"Krimmi Kalendri" järgi oli Lohukülas kösterkooliõpetajaks, selle grupi viiele külale kokku, A. Rappin ja kirikuõpetajaks E. Allas; samal 1904. a. oli Tsesnokovkas preestriks D. Antson ja köstriks D. Laks.

Kuna meil puuduvad lähemad andmed kõigi Samaara asunduste kultuuriliste huvide ja ürituste kohta, siis vaatleme järgnevalt selles suhtes ainult Lifländka asundust, vastavalt Kr. Palu teosele.

Vaimsed huvid Lifländkas

Kirik ja kool on eesti asundusis omanud väga tähtsa koha, eriti eesti keele ja meelega säilitamise seisukohast.

Samaara eesti väljarändajad pidasid veel Karpenko külas elades 1857. kuni 1859. aastani jumalateenistusi eramajades ja ettelugijaiks olid seal J. Tember, Juhan Hellat ja Peeter Pohla. Hiljem, kui juba Lifländka külla asuti, peeti ka seal ettelugemisi asuniku J. Pohla aidas 1860. kuni 1863. aastani.

1860. a. sügisel külastas asunikke kohalike

saksa koguduste praost Allendorf koos õpetaja Dsirnega, ning järgmisel 1861. aastal, külastas Lifländkat Moskva superintendent. Sealt algab siis õieti asunike kiriklik teenindamine. Kõigepealt tegi asunikele muret kiriku hoone murretsemine. Selleks saadi Põhja-Jekaterinstadti (nüüd Marxi) Luteri usu abikomitee kaudu Moskva Luteriusu ringkonna heategevalt komiteelt 230 rubla, mille eest osteti Lugovaja Kräsnuha vene külast vana puukirik, ning P.-Jekaterinstadti abikomitee andis veel 1104 rubla kiriku ümberehitamiseks. Nii saadi Lifländka kirik pühitseda õpetaja Dsirne poolt 12. juunil 1865. a. Kirikuõpetajaist käis selles kirikus jumalateenistusi pidamas 1865.–66. a. kaks korda õpetaja Dsirne (nime järgi otsustades vist lätlane) ning hiljem kuni 1895. aastani kaks korda aastas saksa Seindorfi koguduse õpetaja Sprekelsen, kes elas Lifländkast 40 versta eemal.

Kuna külas ei olnud köster-kooliõpetajat, siis peeti uues kirikus jumalateenistusi 1865. kuni 1873. a. a. kohalike talumeeste Peeter Pohla, Jakob Temberi ja Juhan Pallo poolt.

Huvitava seigana nimetab Kristjan Palu, et 1883.–1884. aastal elas Saraatovi linnas Eduard Magnus Jakobson, C. R. Jakobsoni noorem vend, kes Piiblikoguduse liikmena Saraatovi ja Samaara kubermangus piibliraamatuid müümas ning selle juures ka rahva seas püüdis baptisti usku levitada. Ta käis ka Lifländka külas 1884. a. jutlustamas, kuid eestlaste seas ei olnud tal baptismi levitamiseks edu. Siinkohal võib märkida, et Eduard M. Jakobson on sündinud 1847. a. ja ta oli tuntud kui andekas graafik-puulõikaja, kes oma viimased eluaastad tegutses baptisti rändjutlustajana Pärnus ja Tallinnas. Ta suri Tallinnas 1903. a.

Olude sunnil ei olnud Lifländka asunduses kooliõpetajat kuni 1873. aastani. See ei tähenda aga, et lapsed täiesti ilma alghariduseta olid. Algul toimus laste õpetamine koduselt, aga 1871. a. algas ajutine lasteõpetus kaks korda nädalas J. Pallo juhatusel. 1872. aastal leidnud praost Allendorf, et külas üleskasvanud lapsed palju paremini lugeda mõistsid, kui samal aastal Eestist siia tulnud lapsed.

Esimeseks kooliõpetajaks palgati Lifländkas 1873. aastal Nissi kihelkonnast pärinev H. Pisang – 55-rublase aastapalgaga. Kooliõpetus toimus eramajades kuni 1881. aastani. Siis ehitati koolimaja. Samal aastal tuli kösterkooliõpetajaks K. Hansen, kes sai palka 80 rubla aastas.

Nii sai Lifländka asundus normaalse koolikorralduse. Üldiselt aga kurdab Kr. Palu, et küla kulutab alkoholi peale aastas iga 1000 rubla varanduse kohta 3 rubla, kuna vaimse töö vastu iga 1000 rubla varanduse kohta ainult 35 kopikat kulutatakse. Ta küsib siis, millal see aeg tuleb, et siin vaimu- ja südamehariduse eest niisama palju välja antakse, kui viina eest, ning leiab, et praegu (1895. a.) on selleks vähe lootust.

Peale liigse alkoholi tarvitamise kritiseerib

Kr. Palu ka asunduse noorsugu, et selle elukombed on alla käinud. Ta paneb süü laste vanemate peale, kes "annavad lastele liig suurt voli ja ei jõua sellele pärast enam piiri panna, kui noorsugu seda kurjasti tarvitama on hakanud."

Eesti asundused Siberis

Venemaal oli ümberasumine laialdaselt levinud juba enne käesoleva sajandi algust. Talupoegi, kes 1859.–1904. aastate vahel Sise-Venemaalt asustamata maadele välja rändasid, hinnatakse kahele miljonile inimesele. Peamiselt siirdusid nad Ida-Venemaa ja Siberi aladele. Nende ümberasumise põhjuseks oli maanälg, sest kasvav rahvastik ei leidnud külaldasi eluvõimalusi üha kitsamateks muutuvatel maalappidel. Seda ümberasumist katsus Vene valitsus piirata, kartes, et mõisad sel teel ilma töölisteta jäävad. See liikumine vaibus iseenesest 1904.–1905. a., aga suurenes jällegi 1906. a. peale, kui valitsus hakkas väljarändamist soodustama, et sel teel vähendada agraar-rahutusi Sise-Venemaal.

Juba läinud sajandi lõpul uurisid vene teadlased Siberi maade kõlbulikkust sinna asujate paigutamiseks, näiteks professor S. I. Zaleskii Barnauli ja Kainski piirkondades 1893. a.

Pärast 1905. a. rahutusi, 1906.–1907. aastatel rändas välja Kesk-Venemaa mustamulla ja idapoolseist kubermangudest ligi 500.000 inimest, kes asusid Uraalide taha, peamiselt Tomski kubermangu, Altai alale, Semitetshje ja Akmo-linski piirkondadesse, Ussuurimaale ja Amuuri-

maale. Sel ajal hakkas Vene valitsus väljarändamist soodustama, ühenduses Stolõpini agraar-seaduste maksmapanekuga 1906. a. Vene küla-desse saadeti sellekohast kirjandust – määrusi ja proklamatsioone, milles talumeestele välja-rändamise korda selgitati. Mina mäletan sellist raamatukest Krimmis, Samruki asunduses näi-nud olevat, kus mu isa tol ajal oli külavane-maks. Eestis on sellesisulise raamatu 1909. a. välja andnud raamatukaupmees K. Ehrenwert Paides. Aga tegelik väljarändamine Eestist Si-berisse algas juba varem.

Siberisse rännati aladele, mis olid põllumajan-duslikult kasutatavad, liiklusteede juures jne.

See Vene valitsuse poolt soodustatud ümber-asumine toimus juba täiesti plaanitsevalt: Üm-berasujate esindajad – maakuulajad – käisid Siberis maad vaatamas, enne kui sinna asuda; asunikele anti valitsuse poolt toetusi jne.

Kindralmajor A. Lossman oma mälestusis puudutab ka Siberi eesti asunikke. Ta kirjutab, et Vene valitsus soodustas eriti väljarändamist Siberisse, mida ka eesti asunikud suurel hulgal kasutasid. Neile anti prii sõit uuele elukohale ja väga soodsatel tingimustel maad. Nii tekkisid suured eesti asundused Kesk-Siberis, peamiselt Kanski, Krasnojarski, Novosibirski ja Tomski maakondades. Seal leidis külluses rohumaid ja selle tõttu hakati sisserännumeti poolt peami-selt karjamajandust arendama, tõukarja han-kima. Asutati piimaühinguid ja ühismeiereisid. Mõni aasta enne I maailmasõda ilmus Siberi või müügile Euroopa-Venemaal ja seda eksporditi ka Inglismaale. Oma rahalisi võimügi teh-ninguid toimetasid Siberi eesti piimaühingud Pe-

terburis asuva eesti panga Põhja-Krediitühisuse kaudu.

A. Nigol, kelle teosele siin toetume Siberi eesti asunduste lähemal vaatlusel, ütleb, et terve Siber on eestlasi täis. Siin ei ole eestlased mitte nii tundmata rahvas, nagu Sise-Venemaal. Peale 90 enam-vähem korraldatud asunduse leiame üksikuid perekondi, ehk paari pere kaupa, neid igalt poolt, kas läheme põhja poole, taigasse (põlisesse Siberi metsa) ja tundrassa või lõuna poole. Väga mitmed pered on neid Altai, Sajaani ja teistes mägedes. Isegi üle piiri Mongooliasse ja Hiinamaale on mõned üksikud või ka perekonnad elama asunud, olgu vabatahtlikult või ka sunnitöölt ära põgenedes. Kaugelt suurem osa elatub põllutööst, on tublid põllumehed ja karjakasvatajad ning on venelastele rohkesti äratust ja õpetust toonud. Ka Kesk-Aasias – Vernõi pool – elab mitukümmend eesti perekonda.

Kõige enam eesti asundusi on Lääne-Siberis, Tobolski, Tomski, Omski (Akmolinski) ja Jenissei kubermangus. Siis mõned asundused ida pool Amuurimaal ja mereäärsetes kubermangudes. Teistes kubermangudes eesti asundusi ei ole, on vaid üksikud perekonnad.

Oma eesti rahvuse on eestlased päris puhtalt alal hoidnud ja nad on kaugelt näiteks Petrogradi kubermangu eestlastest ees. Siberisse tulijad kolmandas, neljandas ja koguni viiendas põlves räägivad puhtalt eesti keelt. Koolisid on vähe ja seltsid ainult paaris asunduses. Kodune käsitöö ja laste koduõpetus on aga kaunis heal järjel, nii et lapsi, kes lugeda ei mõista, on raske leida.

Varandusline järg on enamasti hea. Kroonumaad on pea terves Siberis antud 15 tiinu meeshingele peale (ühe perekonna kohta tuleb läbi-segi 3½ meeshingele). Asunikel on põlise tarvitamise õigus, maad edasi müüa aga ei tohi.

Suurimaks varjuküljeks eesti asunike elus loeb A. Nigol kodust viinakeetmist.

Esimesed Siberi eestlased — asumisele saadetud

Esimesiks siia “tühjale või külmale maale” tulijaiks Eestist olid Vene valitsuse poolt sunnitiel asumisele väljasaadetud, kes moodustasid Siberis omaette asulad. Neist kirjutab pikemalt Georg Weem (praeguse peapiiskop Konrad Veemi isa) käsikirjas “Isklikke mälestusi eesti sundasundusist Siberis”, mis kirja pandud aastatel 1933/34. Tema andmeil oli neid sunniasundusi kolm rühma:

1. RÖZHKOVA rühm Lääne-Siberis, Tobolski kubermangu Tjukalinski kreisis, asutatud 1802. aastal.

2. OMI ehk JELANKA rühm, samas kreisis, kus Rõzhkovagi, asutatud 1861. aastal.

3. SUETUKI rühm Ida-Siberis, Jenissei kubermangu Kanski maakonnas, asutatud 1860. aastal.

Rõzhkova piirkonna asundusist kirjutab G. Weem, et esimesed asunikud siin olid ingerlased, Narva tagant, kokku üle 20 perekonna. Nemad käisid tsaar Aleksander I palvel, otsimas kaitset mõisniku omavoli vastu. Neile anti keisri korraldusel asumiseks maad Rõzhkovas. Nad olid nii edukad, et seda asundust hakati kutsuma “saksa koloniiks” Siis asutati kiriklikuks teeninduseks kihelkond 1819. aastal, nii et asujaid pidi seal olema juba enne seda aega.

1843. a. määrati keisri käsuga Rõzhkova Lääne-Siberisse asumisele saadetavate luterlaste keskuseks. Nii et siia saadeti mitmest rahvusest pärinevaid luterlasi, kes hiljem hakkasid eralduma omaette asulaisse.

Eestlased eelistasid algusest peale 100 versta eemal olevat Pole Tshistoje küla. Soomlased asutasid pärast Rõzhkova emaküla põlemist 1848. a. Taara maakonnas Bugene asunduse Matti Zaimka ja Assikova küлага ning Bojarka asunduse. Soomlastel oli siin 1885. a. oma kirkuõpetaja ja kooliõpetaja; Soome riigi kulul

osteti siia ka koolitalu 1888. aastal. (Peab nime-tama, et A. Nigoli teoses ei leidu eelnimetatud Pole-Tshistoje küla nime; nähtavasti arvestas A. Nigol sealsed asunikud Rõzhkova asunduse alla).

Sundasumisele saadetud asutasid oma külad

Omi ehk Jelanka rühma kuulusid Riia, Tallinna, Narva ja Helsingi asundused, millele hiljem tekkis juurde Kovaljova küla. Neis asundusis viidi G. Weemi andmeil rahvuste eraldamise põhimõtte läbi algusest peale. Seal kuulusid Riia nimeline asundus lätlasile ja sakslasile, Tallinn ja Kovaljova eestlasile, Narva ingerlas-tale ja Helsingi soomlasile.

Suetuki asunduste rühma kuulusid Ülem-(Verhne-) Suetuki, Alam- ja Ülem-Bulanka asundused. Verhne-Suetukist eraldusid 1858. a. lät-lased ja asutasid oma rahvale Kebezhi orgu uue asunduse Nizhnaja-Bulanka, kuhu ka sakslasi saadeti. 1861. aastal asutasid eestlased sellest 7 versta eemale Bulanka nimelise oja kaldale endi asunduse Verhnaja- või Ülem-Bulanka.

Eestlaste arvu sundasundusis hindas G. Weem 1900. aastal Rõzhkovas 500, Tallinna ja Kovaljova asundusis 800, Verhne-Suetukis 700 ja Verhnaja-Bulankas 900 peale, seega kokku sunniasundusis eestlasi 2900 hinge.

Vabatahtlik ümberasumine Eestist Siberisse algas hiljem kui Krimmi ja Kaukaasiasse. Siin ja Vologda kubermangus on kõige nooremad eesti asundused. Suur hulk asundusi Siberis on 1908. a. asutatud.

A. Nigoli teoses on andmed 105 eesti asunduse kohta Siberis. Suuruse järgi on neist 37 väiksemad, kuni 20 perekonnaga asundused; 20–50 perekonnaga on 31 asundust ja üle 50 perega 32 asundust; 5 asunduse suurus teadmata.

Asutamise aja järgi jagunevad Siberi asundused järgmiselt: enne 1860. a. on asutatud ainult 2 asundust, niisama palju ka 1860.–1870. aastate vahel, 1871. kuni 1900. aastani asutati 24 asundust, 1901. a. ja hiljem 63 asundust, kuna 14 asunduse asutamise aeg on teadmata.

Vaatleme Siberi eesti asundusi geograafiliselt, liikudes läänest itta, selles järjekorras: Tobolski kubermang, Omski kubermang (Akmolinski piirkond), Tomski kubermang (Altai piirkond), Jenissei kubermang, Irkutski ja Jakutski kubermangud, Mereääre piirkond (Ussuuri krai) Jaapani mere ääres.

Tobolski kubermangu asundused

Selles kubermangus on eestlasi rohkesti, kõige enam Tjukalinski ja Taara maakondades, s.o. kubermangu kagu osas, Irtõshi ülemjooksu lähedal. Tjukalinski ja Taara linnad on ka praegu sama nime all olemas. Asundused jagunevad siin kolme piirkonda:

1. Omi asundused Tjukalinski maakonnas — kokku 18 küla — Kolonia radteejaama ja Omi

jõe ümbruses, mille kohta A. Nigol kirjutab, et kuna siin palju eesti asundusi üksteise lähedal on, siis tunned ennast nagu kodumaal. Vene mõjust ei või siin juttugi olla; tarvis ainult koolilolu tõsta, rahvamajad, laulukoorid ja pasunakoorid asutada, siis oled nagu päris kodumaal.

Maapind on selles piirkonnas tasane mustamullamaa; puudest kasvab peamiselt kask, mida kütte- ja ehitusmaterjaliks tarvitatakse, kuuske ja mändi ei ole.

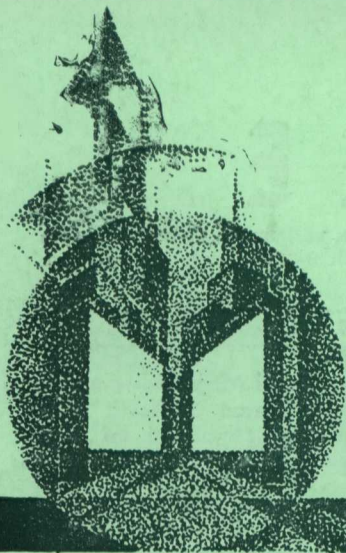
Suurem osa neid asundusi on põhja pool Si-beri raudteed, ainult Solotoniiva asundus on lõuna pool, 35 versta Kolonia ja 25 versta Kalatshinskaja jaamast. Vanemaks asunduseks selles piirkonnas on Rõzhkova (60 km Ishimi linnast, kus peeti ka laatu) – asutatud 1843. a. ca 500 eestlasega, kes olid enamasti väljasaadetute järeltulijad. Vanem asundus on ka Viruküla, teise nimega Revel ehk Tallinna asundus, asutatud 1860. a., kus asunikeks on paljud endiste sunnitööliste ja asumisele saadetute järglased.

Virukülas suri 1916. a. laialt tuntud “Mahtra Hans” – Hans Tertsius, kes oli Mahtra sõja ajal Mahtra vallavanemaks. Tema abi, Lustivere vallavanem Andres Leistik, elas veel 1917/18. a. Peab märkima, et Ed. Vilde “Mahtra sõjas” ütleb, et Ants Tertsius suri umbes kaheksakümne aastasena 1900. aastal Omi asutuses (asunduses) jõuka mehena (v. Ed. Vilde “Mahtra sõda”, teine trükk, Tallinnas, 1909, lk. 498).

Noorim asundus selles piirkonnas oli Uusküla – 210 elanikuga, asutatud 1895. a.; siin oli ka kahekordne ilus ja ajakohane koolimaja kahe kooliõpetajaga. Mõnes külas selles piirkonnas, nagu Troitski, Poludennoje ja Narva, elasid eestlased ühes teistest rahvustest asunikega.

2. Teine piirkond eesti asundusi Tobolski kubernangus oli Tara maakonnas, Tara linna ja Katarina sadama ümbruses, koosnedes 10 külast. Suurem osa neist asundusist oli tekkinud 1897.–1898. aastatel; suurim neist 300 elanikuga Jurjevi küla, millel ühine kool naabruses asuva Novikovski asundusega; ühine kool oli ka Eesti külal Irtõshi jõe ääres asuva Lillekülaga. Noorim asundus Liflândka – 250 elanikuga – tekkis siia 1909. a. Bojarski asunduse 15 peret eestlasi elasid koos soomlastega.

3. Kolmas asunduste ring – Tara maakonna lääne osas, Oserinski vallas, Ishimi ja Irtõshi jõgede vahel, koosnes viiest lähestikku asuvast eesti asundusest: Antsla, Karula, Saltõkova, Buravljan-ka ja Talovsk. Kõik need tekkisid 1910. a. Suurim neist oli Karula 40 perega, kus oli ka piimaühisus. Saltõkovas (12 peret), Buravljan-kas (5 peret) ja Talovskis (8 peret) elasid eestlased segi teistest rahvustest asunikega.

Eesti asundused Venemaal

IX

Asundused Omski kubermangu Akmolinski piirkonnas

Selles piirkonnas on ainult kolm eesti asundust. Neist asub raudteele kõige lähemal (nähtavasti raudteest lõuna pool) Polivanova asundus – 65 versta Omskist lääne pool. See oli üks noorematest aga jõukamatest ja paremini korraldatud asundusist. Asunikud, 23 perekonda, on tulnud 1908. a. ja lühikese ajaga kaunis rikkaks läinud. Maapind on siin tasane mustamullamaa, kus siin ja seal kased kaunistavad põlde; kuuski ja mändi ei ole. Asundusel oli oma koolimaja, põllumeeste selts ja tarvitajate ühisus.

Teised kaks asundust on raudteest kaugel lõuna pool: Petrovsk – Novotsherkasski vallas, Ishini jõe kaldal. Siin elas 400 eestlast, kes 1895.–1898. a. tulnud Võrumaalt, Samaarast, Ufast ja Krimmist. Maapind on siin hea, külvatakse nisu, kaera, otra ja herneid. Rukist ei kasvatata. Hooned ehitatakse plonnidest, mis näitab, et see ümbrus on metsata stepimaa. Asundusel oli oma koolimaja.

Liflândia asundus (teise nimega Pokornoje) asub kaugel teedest – Petrovski asundusest 250 versta lõunasse, 170 versta Akmolinskist ja 700 versta Petropavlovski jaamast. Eestlasi asus siin 600. Nad olid tulnud 1896.–1898. a. Võrumaalt, Samaarast ja mujalt, elanud mitmes vene külas, ja asutanud ühiselt Liflândia asunduse 1906. aastal. Asundusel oli oma kooli- ja palvemaja.

Petrovski ja Liflândia asunduste ala on nüüd Kazahstani piirides, niisama nagu Akmolinski linn (nüüd Tselinograd); viimane nimi vihjab sellele, et seal asetsevad kurikuulsad stepimaad, mida Hrushtshovi ajal harima hakati ja kuhu ka eestlasi tööle küüditati.

Peale asunike elas Omski kubermangus eestlasi 300 inimest Omski linnas.

Tomski kubermangu asundused

Tomski kubermang on Siberis eestlaste poolt kõige pererikkam. Kui asutamisel olev Altai kubermang kaasa arvata, siis on siin eestlasi peagu rohkem, kui kõigis teistes Siberi kubermangudes kokku, kindlasti 15.000 hinge. Siin on palju suuri eesti asundusi ja paljud on juba kaunis hästi korraldatud. Väiksel viisil aga elab eestlasi igas suuremas kohas üksikute isikute või perekondade kaupa. Väljaspool asundusi elab

eestlasi Anzherski raudteejaama juures söekae-vandustes, Rudovosovas, Altai mägedes, Barnauli, Tomski ja Novonikolaevski linnades ja Taiga jaama ümbruses.

Edaspidi vaatleme Altai piirkonna asundusi eraldi teistest Tomski kubermangu asundusist.

Tomski kubermangu 31-st eesti asundusest on 9 asundust väiksemad – kuni 20 perekonnaga, 12 keskmist – 20–50 perekonnaga ja 10 suuremat üle 50 perekonnaga asundust. Asutatud on neist 6 asundust 1891.–1900. aastatel, 20 asundust pärast 1900. aastat, kuna 5 asunduse asutamise aeg on teadmata, kuid arvata võib, et needki on noored asundused.

Tomski kubermangu asundused võib jagada kuude piirkonda. 1. Kainski maakonnas, kubermangu lääne osas, on võrdlemisi laialipillatult viis asundust, mis enamikus mitte kaugel raudteejaamadest (10–60 versta), ainult Nikolajevski asundus asub 200 versta kaugusel Tshanõ jaamast. Suuremad neist on Oravaküla – 97 peret, 550 elanikku (asutatud 1896) ja Nikolajevsk – 47 peret, 300 elanikku (asutatud 1897). Uue-Kasekülas, mis ka asutatud 1896. a., elab 35 peret koos venelastega. Kajaki külas 35 peret (asutatud 1907) ja Rozhdestvenskis (asutatud 1909) 15 peret eestlasi.

2. Tomski maakonnas on Moshtshishtshe ja Porossi raudteejaamade lähedal neli asundust, mis kõik noored (asutatud 1903–1910): Borovsk – 15 peret, Uue-Kamenka – 70 peret, Karbosak – 15 peret ja Porossi – 28 peret.

Nähtavasti ühte neist asundusist on külastanud okup. Eesti eestlased Ülo ja Toivo Tootsenid, kirjeldades seda külaskäiku okup. Tallinnas 1970. a. ilmunud reisiraamatus “Maa ja mere peal” (v. “Vaba Eesti Sõna” 24. sept. 1970). Nad nimetavad seda küla “Borovushka”, mis nähtavasti on 1910. a. asutatud Borovski asundus. Peale selle nimetavad nad veel samas naabrus asuvat Esto-Semjonovka küla. Tootsenid hooplevad asjata, et Siberis olevat veel alles 300 eesti asundust. Neid pole seal kunagi nii palju olnud. Nüüd muidugi on vahepeal nende arvu punaste küüditamised ja kolhoseerimised vähendanud. Seegi on ime, et selles piirkonnas, kuhu nüüd on tekkinud suured tööstused, veel leidub eesti külasid.

3. Barnauli maakonnas, Slavgorodi ümbruses on kaks asundust: Estonia – 70 versta Slavgorodist, 300 versta Siberi raudteest lõunas, kus asus 23 peret Võrumaalt ja Tartumaalt 1909. a. tulnud eestlasi. Maa olnud siin välja mõõdetud

239 eestlase jaoks, aga et viie aasta jooksul eestlasi nii palju ei tulnud, pandi nende asemele sakslased. Maapind on siin tasane stepimaa, mets puudub. Kasvatatakse suvirukist, kaera, otra, tatart, hirset. Ehitusmaterjaliks kasutatakse mäntaid.

Teine asundus selles piirkonnas on Sandai – Slavgorodist Barnauli poole (s.o. ida poole) minnes, 165 versta Rubtsovka jaamast, kus asus Tartumaalt ja Toropetsist 1896. a. tulnud 27 perekonda eestlasi. See küla asub metsa sees, aga põllumaad olid asunikel 20 versta külast eemal.

4. Mariinski maakonna põhjapoolsed asundused, mida A. Nigol nimetab ka Taiga asundusiks, kuna need asuvad põhja pool raudteed, Siberi põlismetsa “taiga” ääres. Siin on Mariinski linna ja Izhmorskaja jaama läheduses tervelt 11 eesti asundust, mis üksteisele päris lähedal asuvad. Need on kõik asutatud pärast 1902. aastat. Suurimaks neist on Vambola – 147 perekonda eestlasi, Kaseküla – 102 peret, Medotat – 70 peret ja Koidula asundus – ka 70 peret.

Vambola ja Vabaküla (teine nimi rahvasuus Morando) kohta kirjutab A. Nigol, et maa on siin hea mustamullamaa, savipõhjaga; kartulid ja kapsad kasvavad väetamata maa peal hästi; peaviljaks on rukis ja kaer, siis suvinisu; puudest kasvavad siin kuused, kased, haavad, lehised, pajud; marjapõõsastest metsades rohkesti mustisõstraid. Rohi ja viljad kasvavad hästi. Talu peale tuleb 4–10 lehma, 8–30 lammast, 2–4 hobust, 5–25 siga. Kahjuks on aga talv liiga pikk, 15. oktoobrist 15. aprillini. Talvel on tihti 40°R külma ja suvel 5 kuni 40°R sooja. Vihmasadu tuleb ka talvel ette. Lõunast, Gõbi kõrbe poolt puhuvad tuuled on palavad ja kuivad, loodepoolsed vilud ja toovad vihma.

Teistest üheksast Taiga asundusest moodustavad kuus küla nagu keskse tuumiku. Need on üksteisele ligidal asuvad Kaseküla, Medotat, Lillküla, Linda, Kuldorg ja Orehovo asundused. Vene ametnikud on siin asunikele nii ilusasti vastu tulnud, nagu sellest mitmel pool mujal undki ei julge näha, kirjutab A. Nigol. Eestlasi on suurel hulgal ühte kohta pandud ja tublisti

abiraha antud koolide peale ja muuks otstarbeks. Näiteks on kroonu Medotati asunikele koolimaja ehitamiseks andnud 1000 rubla ja tammi ehitamiseks tiigi jaoks, mille all 16 tiinu maad, 24.000 rubla (kuna külal kaevu ei ole). Neist kuuest asundusest puuduvad koolid ainult Kuldoru asundusel ja Orehovol (kus eestlased venelastega koos elutsevad). Kaseküla asunduses elavad asunikud üksiktaludes, kuna teistes asundustes elamud asetsevad küladena.

Selles ümbruses on loodus väga kena. Siin ja seal kaunistavad kasesalud põldusid; neid on asunikud kasvama jätnud kaitseks tuulte vastu, mis lume väljadelt ära ajavad ja talivilja rikuvad. Siin kasvavad samad viljad, mis kodumaalgi, ja puudest männid, kuused, kased, seedripuud ja haavad; ei ole õunapuid, tamme, kadakat, vahtrat ega saart. Suureks rikkuseks on siin paljudele taigas kasvavad seedripuud: nende pähklitega on paljud eesti perekonnad omale tubli summakese korjanud. Seedripuu pähklid kasvavad männi moodi käbides ja tuletavad suuri kohviteri meelde, neid süüakse Siberis aja viiteks, nagu Venemaal päevalille seemneid.

Vilja saavad asunikud rohkesti, maa on hea, heinamaa niisama; öökülm teeb siin veel vähem peavalu kui Eestis. Kuid suvi on lühike. Tuleb väga kibedasti tööd teha ja väga palju toitu muretseda pika talve jaoks loomadele ja enesele. Peale kangete talvekülmade on siin asunikele suurimaks nuhtluseks suvel sääsed ja kihulased. Nende kaitseks on inimestel mustad võrgud pea ümber; loomi määratakse nende tõrjeks tõkatiga.

Et siin on rohkesti metsa, siis ehitatakse kõik hooned palkidest; vastupidavamad on lehise palgid, mis ei mädane kergesti. Kive ei ole siin sugugi, niisama nagu Altai piirkonnas, nii et ka saunakerise kivide asemel tarvitatakse rauda, tellise tükke jms., mis aga kätte juhtub.

Peale Orehovo asunduse 10 perekonna elab venelastega koos ka 8 peret Pokrovkas, kuna Kuldoru asunduse 40 eesti perekonda elunevad kõrvuti Piksinovka vene külaga.

Sellesse Taiga asunduste piirkonda sattus küüditatuna Maria Kopperman, kes nimetab

oma mälestustes Lillenkõhvi (Lillenhofi), Medotaadi (venelastel Medjadja), Kaseküla ja Linda külasid. Tema andmetel oli Medotaadi külas pool küla eestlasi ja pool venelasi ja Kasekülas oli eestikeelne keskkool (v. Maria Kopperman "Minu 12 aastat Siberis", Stockholm, 1972, lk. 60–74).

5. Mariinski maakonna lõunapoolsed asundused – asetsevad Mariinski linnast lõunas, 15 kuni 100 versta kaugusel. Neid on kaheksa: Malkovi, Komissarovka, Koltsovi, Budovo, Tihijevi, Ülem-Simovsk, Jermolajevi ja Tunda. Viimane koos Koltsovi asundusega on tekkinud vastavalt 1899. ja 1900. a., teised kõik 1908. a. Suurimad neist on Koltsovi asundus 80 eesti perekonnaga ja Malkovi asundus 65 perega. Komissarovka asunduse 10 peret ja Tunda asunduse 15 peret elavad venelastega koos.

Peale selle on selles piirkonnas vähemal arvul eestlasi väga mitmes vene külas.

A. Nigol ütleb, et selles Mariinski maakonna osas jäävad asundused nii aineliselt kui ka vaimliselt sama maakonna põhjapoolseist asundusist maha. Maa on siin palju kehvem kui mujal Lääne-Siberi eestlaste juures. Kool on ainult Koltsovi asunduses. Kodust käsitööd tehakse ka siin tublisti. Suurem sissetulek on, nagu põhja poolgi, karjast.

6. Semipalatinski maakonnas on ainult üks eesti asundus – Prelestnoi, kus suure postitee ääres elunes 1908. a. tulnud 27 perekonda eestlasi.

Altai piirkonna asundused

Altai piirkonnas on üheksa eesti asundust, mis asuvad A. Nigoli andmeil 400–500 versta ehk rohkemgi Siberi suurest raudteest lõuna pool.

Smeinogorski maakonnas on kolm asundust: Liflåndka – 24 perekonda, asutatud 1895. a. kabineti maa peale, 12 versta Smeinogorski linnast ja 85 versta Rubtsovka jaamast. Asundus asetseb Karbolihi jõe ääres, just Altai mägede juures, mitme väikese mäe vahel, näeb välja nagu häll, mispärast naljatades öeldakse, et siin olevat eesti rahva häll olnud, kust eestlased Euroopasse ja Läänemere äärde asunud.

Rudovosova (Borovushka) asundus – 20 perekonda, kabineti maa peale asunud – 30 versta Smeinogorski linnast, 100 versta Pospelina jaamast. Asunikud elunevad laiali üksiktaludes, suuremalt jaolt Belaja ja Borovushka jõe orus, kõrgete Altai mägede ääres, väga ilusas kohas. Siin on A. Nigoli andmeil tõesti midagi suurepärast, otse paradiislikku ilu. Ilusad, enamasti õitsvate kuslapuudega kaetud mäed, kaugemal valendavad lumemäed, orud täis kõrget rohtu ja punaseid kullerkuppe, mägedest alla voolavad ojakesed, selge, puhas õhk, sinine pilvitu taevast. Siin ja seal tõusevad pilvede poole tulepurskamise läbi sündinud kõrgemad või madalamad mäed ja kaljurünkad; ühes kohas kaheksa üksteise ligi reas, mõne vanaaegse linna

või kindluse varemete sambaid meelde tuleta des, nagu inimeste kätega üles ehitatud.

Estonia asundus – 85 perekonda, suuremalt jaolt 1897. a. Kaukaasiast siia tulnud, – 45 versta Shipunovo jaamast. Asundus, nagu eelmisedki, kabineti maa peal. Koolimaja on asunikud ilma kroonu abita ehitanud. Jõukuse ja ühistegevuse poolest üks esimesi eesti asundusi Siberis.

Barnauli maakonnas on viis eesti asundust, Ojaküla – 15 peret, 1907. a. asutatud, 60 versta Ohtshinika jaamast. Selle lähedal, 5–7 versta kaugusel, läti külas – 7 peret ja Sinjuha külas 5 perekonda eestlasi.

Lebediha ja Serosiha asundused – asutatud 1907. a., kummaski 50 perekonda eesti asunikke, 150 versta Barnauli linnast ida pool. Kummalgi külal on oma piimaühisus. Kool ja palvemaja on kahe küla peale kokku.

Kusnetski maakonnas asub Kaseküla eesti asundus, 120 versta Barnaulist ida pool, kus elunes 25 perekonda eestlasi.

Peale nimetatud asunduste elas Altai piirkonnas veel Rubtsovka jaama juures 6 eesti perekonda.

Jenissei kubermangu asundused

Selles kubermangus elas üle 4000 eestlase. Asundusi võis siin loendada 20, millest väiksemaid – kuni 20 perekonnaga – asundusi on 9, keskmisi – 20–50 perega – 3 ja suuremaid 8 asundust.

Peale Ülem-Bulanka ja Ülem-Suetuki on kõik teised eesti asundused noored, enamasti 1908. a. asutatud.

Kuna mujal on lubatud eestlasil hulgakaupa ühte kohta asuda, kus ainult eestlased elavad, ja mitugi asundust ühte ringkonda, on aga

Jenissei kubermangus järjekindlalt püütud eestlasi väiksel arvul teiste rahvaste hulka

mahutada, et kergem oleks neid venestada. Nii on mitmel pool mõnda kohta näiteks 5–6 rahvusest inimesi elama pandud, nii et ühelgi rahvusel ei ole oma väikese arvu pärast võimalik oma kooli luua.

Looduse ilu poolest on, A. Nigoli arvates, Jenissei kubermang kõigest ees. Kui Omski, Lõuna-Tobolski ja Lõuna-Tomski kubermangudes eestlaste asukohal Eestit meelde tuletavad, siis Jenissei kubermang tuletab meelde Pühajärve ümbrust. Puud ja viljad kasvavad siin samad, mis Tomski kubermangu Mariinski maakonnas. Maapind on hea, vili kasvab hästi ja nii ilusat rohtu, kui siin, ei leia kodumaal tihti alastki. Paljud asunikud, endised moonakad, on siin jõukateks peremeesteks saanud. Kõik oleks hea, kui aga eestlasi enam üksteise lähedal asuks, ja talv kuu aega lühem oleks. Suvi on lühike: mihklipäeval (sept. lõpp) enam kartuleid võtta ei saa ja lumi on maas.

A. Nigol soovib tungivalt, et üksikud laiali asuvad eesti perekonnad kas kodumaale tagasi läheksid ehk suuremale kogule lähemale asuksid; muidu on hariduse ja kultuuritöö liiga raske. Niisama tuleks rahva alahoidmise ja vaimutöö edendamise huvides asutada Jenissei kubermangu kolmas puht-eesti kogudus. Seda soovivad eestlased ja praegune (s.o. 1917. a.) kubermangu õpetaja Reichvald. Viimasel ajal (1917) pole seal peale õpetaja Buschi ühtegi eesti keelt mõistvat kirikuõpetajat olnud.

Jenissei kubermangu asundusi võib jagada nende asupaiga järgi kolme gruppi:

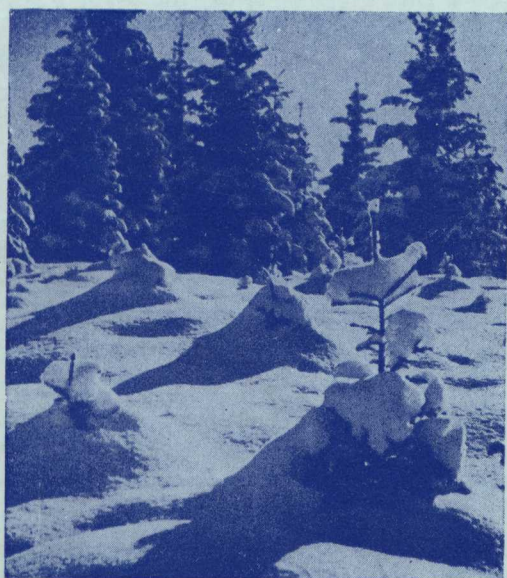
1. Balai ja Saosernaja raudteejaamade läheduses asetsevad tervelt neliteist eesti asundust, neist Kanski maakonnas viis ja Krasnojarski maakonnas üheksa asundust. Viimastest asuvad teistest kaugemal Bahtshinka asundus, 75 versta Krasnojarski linnast lõunasse, Jenissei jõe kaldal, – ning Maana jõe tagused eestlased, 100 versta lõuna pool Kamardzhaga jaamast.

2. Teine grupp eesti asundusi on Ilanskaja, Ingatskaja ja Tinskaja raudteejaamade läheduses. Siia kuulub neli asundust, mis kõik Kanski maakonnas: Tshumakovskaja, Kipelovo, Estonia ja Krutoi asundused.

3. Kolmanda grupi moodustavad vanimad eesti asundused Jenissei kubermangus: Ülem-Sujetuk ja Ülem-Bulanka, Sajani mägede lähedal, Minusinski maakonnas, vastavalt 65 ja 90 versta ida pool Minusinski linnast, asutatud 1848 ja 1861. a. Ülem-Sujetukis elab 130 perekonda eestlasi, kellel oma ilus kirik, kahekordne koolimaja ja tarvitajate ühisus. Ülem-Bulankas on eestlasi üle 900. Neil on oma kooli- ja palvemaja.

Need mõlemad asundused on endiste sunnitöölise Siberisse sunniteel väljasaadetute ja nende järglaste asulad, vähe üle 200 versta Hiina piirist. Eestlased on siin kaunis jõukad ja eesti rahvuse päris puhtalt alal hoidnud.

Järgnevalt jätkub Siberi asunduste käsitlemine.

Nr. 11-12

Väliseestlaste ajakiri

1979

Eesti asundused Venemaal

X

Jenissei kubermangu asundusi, missuguste nimed "Meie Tees", vaatleb lähemalt Georg Wehm oma "Isiklikke mälestusi eesti sunniasundusist Siberis" Kõigepealt peab ütlema, et Georg Wehm on sündinud 21. aprillil 1869 (vana kalender) Rakveres. Ta sai hariduse Rakvere alg- ja kreiskoolis, kus juhatajaks oli Johann Kunder. Lõpetas õpetaja Viesingeri usu- ja kasvatusteaduse kolmeaastase kursuse 1889. a. Tallinnas. Kursuse juhataja abiga ja daamide komitee rahalisel toetusel saadeti Georg Wehm Siberisse vähikabiliseks (Laiengehülfe) Alam-Bulanka koguduse õpetajale 1890. a. Hiljem oli ta Verhne-Suetuki eesti koguduse köster-kooliõpetajaks kuni 1. maini 1907. a. Pärast seda oli ta Tallinna vaeslaste kasvatuasutise juhataja 1907–1919; vabakutseline kuni 10. aprillini 1924 ja sealt peale Riigi hoolekandekooli juhataja k. t. kuni pensionile minekuni 10. nov. 1929. a.

Georg Wehm ütleb, et maapinna varanduste ja looduse anni pärast nimetatakse Minusinski maakonda üldiselt Siberi Shveitsiks.

Ülem-Suetuki asunduse tekkimisest kirjutab G. Wehm, et Jüri Kuldem Põltsamaalt saabus Tobolski 1827. aastal. Ta oli algul Rõzhkova sundasunduses sulaseks, kust siirdus 1833. a. Tshistaja külla, asutades seal jõuka talu. 1846. aastal kutsus Jenissei kubermangu ülem luteriusulisi sunniasunikke ümber asuma Minusinski maakonda, kus neile antakse kõlbulikku maad.

1847. a. nelipühi ajal lahkus Kuldem, niisama Tomason ja veel kolm perekonda Rõzhkovast. Juulikuul lõpul saabusid nad uude asukohta, kuid leidsid, et maapind oli halb ja olud ebasoodsad. See oli 200 km allpool Minusinski linna, Jenisei jõe lähedal. Sealt siirdusid nad lõunasse. elades talve ja paar järgnevat aastat ühes vene külas. Alles 1850. aastal asus Kuldem Suetuki jõe kaldale, pannes aluse Verhne-Suetuki asundusele.

Asukoha soodsad olud mõjutasid ka teisi asunikke, kes seni elasid ümberkaudseis vene külades, asuma Kuldemi juurde. Tomasonide perekond andis 1850/51 talvel Jenisei kubernerile palve, et neile eraldataks maa seaduslikult ja 1851. a. suvel neile määratigi 2766 tiinu maad.

Arvestades 15 tiinu meeshingele, oli võimalus sinna asetada 176 revisjoni hinge. Kuna aga tal ajal oli Lääne-Siberist saabunud ainult 19 meeshinge, siis oli võimalus asustada sinna veel 157 inimest. 1853. aastal, arvatavasti kirikuõpetaja nõudmisel, määrati asundusele juurde 10.177 tiinu maad, andes võimaluse asundada veel 641 hinge. Kokku endisega oli siis maad 817 meeshingele jaoks.

Verhne-Suetukist eraldusid 1858. a. lätlased ja asutasid oma rahvale Kebezhi orgu uue asunduse "Nizhnjaja-Bulanka", kuhu ka sakslasi saadeti. 1861. a. asutasid eestlased sellest 7 versta eemale, Bulanka oja kaldale, endi asunduse Verhnjäjä- ehk Ülem-Bulanka.

Varakult selgus, et oleks soovitatav erirahvusest asunikke paigutada eri asundusisse. Kord isegi kubermangu valitsus määras, et soomlased asuvad Ülem-Suetukki, lätlased Alam-Bulani ja eestlased Ülem-Bulani; aga sellest ei peetud kinni ja rahvustevaheline segadus kestis edasi. Eestlased elasid kuni 1861. aastani soomlastega ühes Ülem-Suetukis. 1861. aastal ehitati Ülem-Suetukki koolimaja, sama tehti Ülem-Bulanis 1862. aastal.

Ülem-Suetukiks nimetati asundust sellepärast, et sama jõekese alamjooksul oli kasakate küla, mida nimetati Alam-Suetukiks. Ülem-Suetuk oli vanim asundus, kus Soome Senati poolt ametisse seatud kiriku- ja kooliõpetajad aastakümneid töötasid, mispärast see oli Bulanist nii väliselt kui ka sisuliselt veidi kultuursem.

Kõigi nende sunniasunduste elanikkude seas oli meeste ülekaal väga suur: 1864. aastal elas siin mehi 875, aga naisi ainult 247. Muuseas võib märkida, et köster-kooliõpetaja Georg Wehm tõi endale nooriku kodumaalt, kui ta vahepeal Tallinnas külas käis.

Kolmest sunniasundusest oli kõige perekam läti-saksa asundus Nizhnjäjä-Bulanka – 180 talu peale ligi 2000 inimest. Verhnjäjä-Bulanka eesti asunduses oli 88 talu, Ülem-Suetuki asunduses 144 (hiljem 188) talu.

G. Wehmi kirjelduse järgi oli Ülem-Suetuki külal kaks osa: Ülevalkküla, kus oli puust, kirikutaoline palvela, soome koolimaja ja esimeste asunike elamud. Siin asusid soomlased, Lääne-Siberist tulnud ingerlaste järglased ja ka eestlased.

Altkülas oli asunduse rajaja, Kuldemi elamu. Elasid siin peamiselt eestlased, oli ka mõni soo-

me talu. Altküla oli aga asunduse elu keskuks – siin asus pood, piimatallitus, kõrts ja küla kantselei.

Kui G. Wehm 1890. a. kirikuõpetaja abilisena Ülem-Bulani asundusse jõudis, siis ei olnud tal algul mingit töökava. Ta algas siis koolimajas palvetundide pidamisega ja lauluharjutustega. Mõnikord asendas ta ka koolmeistrit Mühlbachi. Luluharjutusi peeti koolimajas õhtuti, kaks korda nädalas. Tegutses 20-liikmeline segakoor, lauldi vaimulikke laule. Koolis õpetati eesti keele lugemist ja kirjutamist, veidi “arvamist” (s. o. aritmeetikat), peasjalikult usuõpetust. Vene keelt ja muid teadmisi ei õpetatud ega ka nõutud. (Millest nähtub, et tsaar oli rahvuste osas paljukordselt inimlikum kui praegune punane võim. Toim.)

Ülem-Suetuki eesti koguduse asutamise küsimus kerkis esile 1891. aastal. Selles asjas pöördus eesti asunike volinik 16. veebruaril 1891 Moskva kindralintendendi poole, kirjeldades et 128 talust Ülem-Suetukis on ainult 12 soomlaste omad. Selle peale saabus veebruaris 1892 Moskva ev. lut. konsistooriumilt nõusolek G. Wehmi kõster-kooliõpetajana ametisse määramiseks. Tegelikult kolis G. Wehm Ülem-Suetukki juulis/augustis 1892. a., kus temale üüriti korter ja ka kooliruumid ühes eramajas. Algul oli õpilasi seal 35. Koguduse liikmeid oli samal aastal 500 hinge. Koolimaja ehitamine algas 1893. aastal. Ehitas ettevõtja Annik. Ehituseks lubas Kiriku Abikassa 500 rubla. 30. märtsil 1894. a. lasi kuberner teatada, et kooli avamist võib lubada, kui elanikud on nõus kutsuma kooli vene keele õpetajat. Moskva konsistooriumi vaheleasutmisel tuli lõplik luba 7. novembril 1894. a. (nähtavasti siiski vene keele õpetajat ei palgatud).

G. Wehm jätkas laulukoori õpetamist, asutas orkestri, muretsets kogudusele kodumaa koguduste annetustega raamatukogu (300–400 köidet) ja ka kooli raamatukogu (200 köidet).

Elust sunniasundusis

Oludest neis sunniasundusis kirjutab G. Wehm üldiselt, et nad asuvad Sajani mägede ligidal. Ülem-Bulani asunduses olid veised ka talvel lageda taeva all. Sead tuhnusid põhuhunnikuis, sõnnikut väetiseks ei vajatud. Lammaste jaoks oli külal eraldi piiratud lambaaed. Küla oli ka ümbristatud suure tihtaiaga, mis piiras niiviisi küla koplit hobuste ja vaskate jaoks.

Asunikud põllumehed külvasid siin tali- ja enamasti siiski suvevilja, eriti nisu, rukist, otra ja kaera, aga ka hernest, lina, kanepit ja tubakat.

Asunike ettevõtlikkusest tunnistasid vesiveskid Suetuki jõe peal. Jüri Kuldemil oli veski Ülem-Suetuki küla sees, Karl Tomasovil kilomeeter maal eemal. Mõlemad töötasid ühe paari kividega. Ka Ülem-Bulanis oli veski, mis vähese vee ajal ei töötanud, Alam-Bulanis oli kolm vesiveskit.

Korralikumad uustulnukad, kodumaalt tsaarivõimu poolt väljasaadetud, hakkasid külades sulasteks ja olid ka Minusinski linnas, mis asundusist 65–85 km kauguses, teenistuses, või elunesid linnas käsitöelistena, eriti naha- või ka puutöö alal.

Sunniasunduste lähedal, Sajani mägedes, olid kullakaevandused (vene keeles “pri-iski”). Kullakaevanduse tööle palgatavate luteriusuliste väljasaadetute arv oli algul 120–139, mis 1864. a. tõusis 180 peale.

Töö kullakaevanduses on väga raske ja võrreldav vabatahtlikult enda peale võetud sunnitööga. Kuid sellel on ka omad head küljed, õpetades igapäevast tööd tegema ja on asundusile ka tuluallikaks seega, et 300–500 rubla suvel teenitud raha tarvitab kullakaevur talvel asunduses. Ajajooksul on nii mõnestki kullakaevajast saanu hea asunik Mõnigi üleliigne töödööd leiab kullakaevanduses tasulist teenust, mida asunikudki kõrvalteenistusena edukalt kasutavad.

18-kilone kullaleid

Mihkclipäeva paiku tulevad kullakaevajad – pri-iski mehed – raskest mullatööst talveks asundusisse puhkama, sest lumi paneb talvel töö neil seisma. Siis algas külares kärarikas olemine, joodikute kära ja pidutsemine.

Kullakaevureiks olid suuremalt osalt hiljuti kodumaalt väljasaadetud. Nende seas kohtas G. Wehm kahte endist koolivenda: ühte algkooli ajast, teist kreiskoolist. Esimene oli Rakvere “Moskva” trahteri omaniku poeg, kes röövimise pärast Siberisse sattunud. Ta käis algul kullakaevanduses tööl, aga raha, mis ta kodunt sai ja teenis, raiskas ta joomise ja ulaeluga ära. Teine G. Wehmi koolivend oli kreiskooli lõpetamise järele õppinud Kulina mõisas valitsejaks. Töötades Siberis kullakaevanduses leidis ta 1 puuda ja 6 naela raskuse (ca 18 kg) kullatüki. Kuna ta oli peremehe (s. o. ettevõtja) teenistuses, siis sai ta selle eest vaid 3000 rubla vaevatasu, tollel ajal hea ja suure talu ostuhind. Mõne nädalaga kulutas ta selle läbi ja viimaks kadus sealt mailt.

G. Wehm imestab, kui lihtsalt toimus kulla vedu: kaevandustest tulevas kullaveo vooris oli umbes 30 rege, igal kolm hobust ees. Esimese ree peal istus peale ajuri veel kasakas ja viimase ree peal ka. Iga ree peal oli umbes paar puuda kulda. Aga nii nõrgalt kaitstud voorile keegi kallale ei kippunud. Ausust oli sel ajal palju enam kui tänapäeval.

G. Wehm peatub lühidelt ka selle juures, kuidas 1905. a. sündmuste järelkajad Siberisse jõudsid. Ülem-Suetukki saadeti kolmeks aastaks “Tartu kongressist” osavõtjaid, neli lihtsat meest Virumaalt. Nende saabumine asundusse mingisugust elevust ei sünnitanud. Järgmisel aastal aga hakkas valitsus ise märatsema. Sandarmid voorisid külast külla ja otsisid süüdlasi. Esimene kes nende küüsi sattus oli Aleksander Nasarov, naabri küla õpetaja, eeskujulik pedagoog ja jumalakartlik inimene, kes vangistusest pääsemise järele oli pastor Buschi koduõpetajaks.

Oli veel teisigi kahtlusealuseid, kellest kolm olid kaupmehed, nende seas ka Ülem-Suetuki kaupmees Friedrich Anderson ja üks kasaka küla kirjutaja. Jaoskonna ülemale tehti korraldus neid kinni võtta ja vanglasse saata. Nende

otsimine ja tagaajamine kestis kolm kuud, kuni nad kätte saadi.

Peale nimetatud asunduste elas eestlasi veel 4–5 perekonna kaupa Ilanskaja raudteejaama ning Bakalovo, Malinovka ja Sabolotnoje vene külares, mis kuuluvad nimetatud asunduste teise gruppi.

Lisaks eesti asundusile nimetab A. Nigol veel, et Jenisei kubermangus elab 5000–6000 setut. Nende vaimline seisukord olevat koguni vilets ja rahvas päris lapsekingades.

Setud elunesid eestlastega koos eelnimetatud asunduste esimeses grupis: Kanski maakonna Uue-Petseri külas elas 90 perekonda, Lebedevi külas 40 perekonda ning puht-setu asundustena Haidak külas 150 perekonda. Estonski Utshastok külas elas 33 setu, 6 eesti ja 1 vene perekond ja Panagaget asunduses, peale selle mitmel pool teistega segi.

Irkutski kubermang

Selles Siberi kubermangus elab ainult 180 eestlast. Eriti mainib A. Nigol, et Taisheti jaama ligidal elab Toropetsist tulnud 30 eesti põllumeest; see on nähtavasti Jenisei ja Irkutski kubermangude piiri peal. Siit idapoole pole eesti asundusi, kuni jõuame Jaapani mere äärde. Aga põhja pool – Jakutski kubermangus, on üks eesti asundus, Leena jõe paremal kaldal, 40 versta Khiganskist. Selle nimi on Oudova asundus, kus asus Oudovamaalt 1910. a. tulnud 12 perekonda eestlasi. See on ainus asundus, kus eestlased nii kaugele põhja on asunud. Oleks huvitav teada, kuidas nad sinna, polaarjoone lähedale, on sattunud, kuna mujal, nii Euroopa-Venemaal kui ka Siberis, elasid eestlased ikka lõuna pool.

Asundused Jaapani mere ääres

Selles piirkonnas elas eestlasi Vladivostoki linnas ja selle ümbruses, koos asundustega ligi 150 perekonda. Vladivostokis oli ka eesti selts ja kool. Ka Habarovski linnas elunes umbes 100 eestlast, kelledel oli ka oma selts.

Siin Ussuri piirkonnas (nüüd Primorje krai), loetleb A. Nigol seitse eesti asundust. Suurimad

ja vanemad neist olid Liflänka ja Linda asundused, 60 versta Vladivostokist põhjas. Neis elas 90 perekonda 1897. a. tulnud eestlasi. Kahe küla peale oli neil ühine kool. Selles ümbruses kasvavad meie kodumaa viljad; maapind on viljarikas, kuid udu ja sagedased vihmad lasevad harva viljal valmida. Peamine tulu oli asunikel karjast ja kalapüügist.

Teised viis väikest (8–15 perekonnaga) asundust ulatusid kuni 100 versta põhja ja lõuna poole Vladivostokist, olles asutatud 1907.–1911. a. Põhja pool Vladivostokki olid Tarvitshanka asundus Saiguni jõe suudmes ja Povorotna – samanimelise tuletorni juures. Lõuna pool, Korea piiril, olid Slavjanka, Mostovoi ja Passet asundused.

Nüüd on neist asundusist eestlased okup. Eestis avastanud Linda ja Liivi külad. Neist kirjutati okup. Eestis ilmunud raamatuis “Saaremaast Sajaniideni ja kaugemalegi” ja “Seal, kus algab päev” (v. artiklid “Vaba Eesti Sõnas” 23. juulil 1970 ja “Meie Elus” 22. augustil 1974). Liivi, s.o. endine Liflänka, küla kannab nüüd venekeelset nime Novaja Lifländija. Nõukogude võimu sunnil on eestlased selles ümbruses ühinenud nelja kaluriartelli. Kahest püsijäänust (nähtavasti Liivi ja Linda küladest) rajati 1930. a. kolhoos “Uus ilm”, mis nüüd on venestatult “Novõi Mir”, ja Liivi küla ühest otsast olevat välja kasvanud Bolshekamenski linn. “Novõi Mir” olevat praegu Primorje kraie rikkaim kalurikolhoos, kus töötavad inimesed kahestkümnest rahvusest. Kui palju eestlasi seal alles on, seda ei selgu. Nimetatakse ainult mõned eesti nimed Nende kirjutuste järgi asusid Liivi külas enamasti hiidlased, ning ka muhulased ja saarlased. Seal olnud 186 eesti peret. Linda külas olnud veerandsada eesti leibkonda.

MISSUGUST LAASTAMISTÖÖD

soveti režiim eestlaste seas teinud, sellest kirjutatakse neis teoseis tagasihoidlikult, et kolmekümnendate aastate lõpp tõi siingi musta muret. Hukkusid paljud. Isegi eesti kirjavaras on hävitatud: ühe kirjutise autoril õnnestus suuri vaevu leida pool aastakäiku eestikeelse ajalehe “Siberi Teataja” kirjanduslikku, ajaviitelist ja õpetuslikku kaasannet “Uus Küla” 1928. aastast. Siiski nähtub, et seal asuvad eestlased on nüüd mõnesuguse sideme loonud kodumaaga. Isegi kolhoosi klubi avamisel 1960. a. mängitud näidendit “Vigased pruudid”.

Asundus Kesk-Aasias Turkestanis

Selle asunduse kohta leiame teateid Oskar Keroni teosest “Rada Otsides” (lk. 124 ja 147), kus autor kirjutab, et Turkestanis on eestlaste asundus Andizhani ümbruses. Geograafiliselt asetses see asundus tolaegses Fergana piirkonnas (oblast), Sõr-Darja ülemjooksul (nüüd Uzbekistani piirides); s.o. samapalju lõunas, nagu Karsi asundus Taga-Kaukaasias, siin aga Tjan-Shani mägede jalamil. Kaasmaalasi – jõukaid mesilas-

tepidajaid – elunes selles asunduses 70–80 ümber.

Euroopa-Venemaa asundused

Nagu mainitud selle ülevaate alguses (“Meie Tee” nr. 3/4, 1978), oli kõige loomulikumaaks eestlaste asumaaks maa-ala ida pool Peipsi piiri, s.o. tolaeagne Peterburi kubermang ja Peterburi linn ise.

Martin Lipp kirjutas selle aastasaja algul, et eestlasi viidi kauges minevikus isandate poolt Peterburi ja juba 1765. aastal oli neid seal nii palju, et üks soome õpetaja pidas eestlastele jumalateenistusi. Sama M. Lipp nentis, et 1884. aastal oli eestlasi Peterburi linnas 10.000, Gatshinas 3000, Kroonlinnas 2400, Novgorodis 2000 (pole just selge, kas siin on mõeldud kubermangu või ainult Novgorodi linna), Pihkva kreisis 5000, Krimmis 1000.

Ka praost J. Lattik oma mälestusteoses “Teekond läbi öö, I” puudutab eesti asunikke. Tema andmeil elas Peterburis ja lähemas ümbruses 1906. a. paiku 75.000–80.000 eestlast. Eesti Jaani kogudusse Peterburis kuulus 50.000 hinge, Peterburi saksa Peetri kogudusse samal ajal umbes 6000 eestlast ning teistes saksa kogudustes võis eestlasi olla niisama palju. See tähendab, et neis kogudusis oli eestlasi ca 62.000. Kuni Eesti iseseisvuse ajani need arvud kindlasti suurenesid veelgi.

Kindralmajor dr. med. A. Lossman oma teoses “Rahutus maailmas” hindab eestlaste üldarvu Venemaal enne Eesti iseseisvust 200.000 isikule.

Tõepoolest ei olnud vist ühtegi suuremat linna Venemaal, kus ei elutsenud eestlasi, ja ka eesti asundusi leidis Venemaal rohkesti. Nii ei saa imestada, kui venelaste seas tekkis imetlev ja imestav arvamine eestlaste ja soomlaste kõikjal esinemisest. Vene kirjanik N. V. Gogol on kirja pannud 1846. a. vene muzhiku (talumehe) arvamise: “Ih tshort v koshelke taskal; gde uronil, tam i poselil” (Neid kurat tengelpungas tassis; kuhu pillas, sinna ka asustas). See iseloomustus käinud N. V. Gogoli järgi “tshuontsite” kohta, kelle all võidi mõelda soomlast, üldiselt soomesugu rahvaid, aga eriti eestlasi, keda venelased kutsusid sõimunimega “tshuhna”, “tshuhonets”.

Peterburi kubermangu alad olid õieti põliseks soome hõimude maaks, juba igivanast ajast. Enne I maailmasõda olid ligi 10% elanikest Peterburi kubermangus soomlased. Tsarskoje Selo kreisis või maakonnas olid pooled maaelanikest soomlased, samuti suurelt osalt Schlüsselburgi ja Jamburgi maakondades; viimases elas, nagu teada, ka hulgaliselt ingerlasi.

Idapool Peipsit polnud Vene valitsusel 19. sajandi teisel poolel enam nn. hingemaid vabalt jagada. Need alad – Peterburi ja Pihkva kubermangudes – kujunesid siiski eesti põllupidajatele asumaiks. Siia asuti aga enamasti mõisnikelt renditud või ostetud metsa-aladele, nn. puus-

tuste maadele, mis tuli metsast ja võsastikust puhastada enne kui sinna sai põldu rajada.

Suuri eestlaste asundusi tekkis Jamburgi maakonda ja eriti Oudovamaale, kus enne I maailmasõda eestlased moodustasid üle viiendiku elanikkonnast.

Seni oleme vaadelnud eesti asundusi ja nende tekkimist Krimmis, Kaukasuses, Samaaras ja Siberis. Nende kohta, väljaarvatud Siber, on käsitada rohkem allikmaterjali. Edaspidi käsitame ülevaatlilikult eesti asundusi Euroopa-Venemaa teistes osades, alates Peterburi kubermanguga ja liikudes läänest itta. Geograafiliselt kasutame toleaeget Venemaa administratiivjaotust. Peamiselt saame selles ülevaates toetuda pastor August Nigoli andmeile, mis avaldatud tema teoses "Eesti asundused ja asupaigad Venemaal".

Peale selle käsitab Oudovamaa eesti asundusi Ilmar Arens teoses "Die estnische Russlandkolonisten im 19. und 20. Jahrhundert und die Trans-Beipus-Esten unter dem Zaren- und Sowjetregime 1861-1941", mis ilmus kolmes osas, Baltisches Forschungsinstitut kirjastusel, Bonn, 1964, 1967 ja 1971. Ilmar Arens teostas Oudovamaa eesti asunduste uurimise viimase sõja ajal. Tänuväärset on ta selle uurimuse tulemused avaldanud mainitud teoses, andes põhjaliku ülevaate eesti asunduste ajaloolisest tekkimisest Oudovamaal, kuidas need asundused arenasid nii majanduslikult kui ka kultuuriliselt ning kuidas nad hävitati kommunistide poolt.

A. Nigol loeb asundusiks mõnel juhul üksikud asulad või külad, teisel aga terve asulate grupi. Siiski saab tema teosest ligilähedase ülevaate eesti asunduste levikust. Üle-Venemaalisele võib arvestada eesti asunduste arvu Euroopa-Venemaal 242 peale. Suuruse järgi, s.o. perekondade arvu järgi, on neist väikseid asulaid – kuni 10 perekonnaga – 29%, keskmisi – 10 kuni 50 perega – 53% ja suuremaid – üle 50 perega – asulaid 17%. Võrdlemise vähe eesti asundusi on tekkinud kuni 1870. aastani – ainult 14%, suurem osa asundusi – 51% – tekkis 1871.–1900. aastatel, kuna pärast 1900. aastat on tekkinud 25% asundusist (10% asunduste kohta pole teada nende asutamise aeg). Järgneb Euroopa-Venemaa eesti asunduste käsitlemine.

jade vahele ja juurde, näed teeäärseist nägusaist orgude küladest mitte väga kaugel, siin ja seal mäeveerul, või tiputeele kusagil poolel mäel, kollakat, õieti munarebu karva mäest alla lükatud mullakuhilaid, mis kunagi käinud läbi kullaotsija käest ja kust välja pestud enamik või ka kõik sellest kallist varast. Kui see töö enam ei tasunud, jäeti kaevandus, nii suur-väike kui see oli, lihtsalt seal Jumala hoolde. Näed seal mäekülgedele ehitatud majataolisi ehitusi, üks kõrgema, teine madalama neljakandilise tornitaolise ehitusega, samuti mahajäetud nagu kaevanduse käigudki.

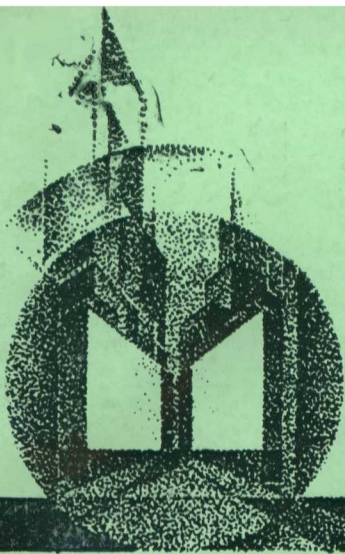
Kord kees seal elu. Kompaniid saatsid töölisi rajatud maa-alustesse käikudesse. Paljud mehed olid hankinud endile load omaette tegutsemiseks, südames kihk, olla leidja, suure kullakamaka omanik.

Tõsi. Miljoneid on seal mäekülgedele välja toodud. Ja samuti miljonid seal ka niisama "tuulde pillutud". Kaevur, kellel oli õnne, raputas hoogu sattununa maha endalt kõik senised mured-vaevad... ja elas. Oma arvates "väärt elu", ka sealse Central Citys, mitte kaugel Denverist, mäekülgedel, missugune linn praegugi kannab linna nime edasi ja on vaatamisväärsuseks ikka ja alati lõppematule turistirevoolule. Nende sekka on sattunud oma reisiteedel ka nende ridade kirjutaja. Neist on olnud ka juttu "Meie Tees" veel hiljuti.

Jah, kord kihas seal elu Loodi Denverigi jõukusele, veel enamgi, rikkusele alus. Ehitati linn – missugune. See on jäänud linnaks tänaseni. Colorado ilusaks pealinnaks, olles kasvanud ka üheks Ühindeeride suurlinnaks. Ent kulda tema mõjupiirkonnas enam ei kaevatud. Üteldi, et enam kunagi ei otsita sealsest mäemürakaist välja seda kollast, surnud, aga ikkagi kohutavalt suure mõjuvõimuga metalli.

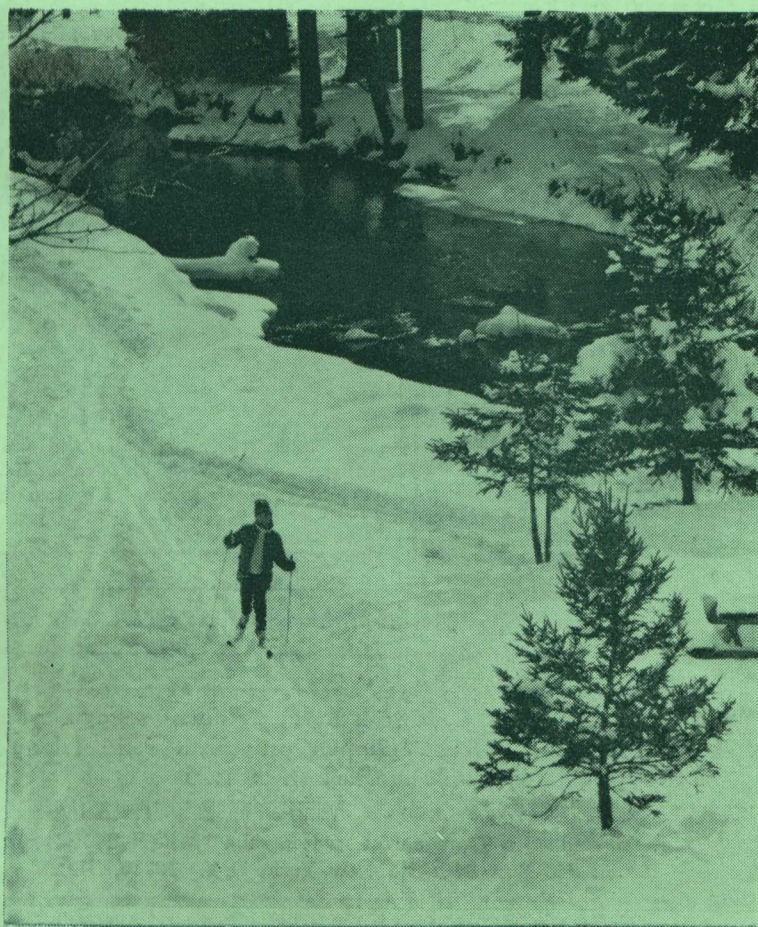
Ent ometi on tänaseks midagi muutunud. Juba kõnnib kunagise kaevanduse omanik ringi kava: Käiku ka kaevandus! Kallis metall on muutunud ka vähemas koguses väljavõtmiseks tasuvaks. Juba kõnnib üksik õnneotsija ringi, vaevatud pea kuhjani täis mõiteid, et... kui võtaks kätte need kullatoomise "relvad" ja asuks otsima, ehk leiaks. Ehk... Kindel on üks, et ka Rocky Mountaini mõnedki kullakohad on uuesti "ellu ärganud". Hilisem kullamaa Ühindeerides oli Kalifornia. Ka seal on omal ajal, pool sajandit tagasi, vähemalt – ja enamgi, paljud õnne otsinud, paljud ka leidnud ja paljud jäänud sinna, kus nad algasid. Oli nende seas ka Maarjamaa poegi Eestist. Kui palju neist keegi sealt õnne kaasa viis lahkumisel, selle üle pole nar aru andnud kellelegi. Ja siis vaibus seal suur hoog päris tasaseks. Jäid järele üksikud, ja elatusidki päris hästi sellest. Nüüd olevat nii nemand ja rida uusi, teisi, uue hooga ärkamas.

Kas on tagasi tulnud kunagine õnne, või õnnetuse aeg, – viimane – kus töö ei tasunud mitte päevast musta leibagi.

1980

1980

Nr. 1-2

Väliseestlaste ajakiri

1980

Eesti asundused Venemaal

XI

Eestlaste kodumaalt väljarändamise aja algust on raske praegu kindlaks teha, väitis O. Laaman juba tema poolt avaldatud uurimise alguseosas. Ta arvab, et suuremal hulgal võis see toimuda pärast seda, kui Eestis talurahvas orjusest vabanes, mis toleaeegses Eestimaa kubermangus sündis 1816 ja Liivimaal kolm aastat hiljem, 1819. a. Ta väidab, et raske on oletada, et enne seda eesti talunik Venemaale rändama pääses, lisab aga ka kohe, et mingil seletamatul kombel oli eestlasi siiski Vene selleaegsesse pealinna, Peterburgi pääsenud, sest neil oli seal juba enne 1860. aastat oma kogudus. Märgitud aastal õnnistati nimelt Peterburis uus Jaani kirik, kus õpetajaks oli eestlane Friedrich Cornelius Laaland, ja juba 1849. aastast.

O. Laaman arvab, et balti-saksa mõisnikud võisid viia Peterburgi kaasa mõlemast soost teenijaid ja ka käsitöölisi. See võib olla õige, kuid raske on oletada, et nad viisid neid sinna arvus, mis võimaldas oma koguduse loomist ja eestlastest õpetaja ametisse seadimist. Neid pidi sinna siirduma teistel teedel, ja need said olla sel ajal vaid salajased teed. Need panid aluse Peterburi arvukale eestlaskonnale, mis I maailmasõja päe-

viks ja Vene revolutsioonitamiste alguseks oli kasvanud mitmekümne tuhandeliseks.

Mõisnikud lasid eestlasi teatava tasu eest küll ka Peterburgi teenima, kuid ikkagi ei saanud see arv kasvada nii suureks kui seal eestlasi elas. Paljud neist olid kindlasti seal peidus oma mõisnike eest, kes neid vajadis tööjõuna oma maade harimiseks, teoorjuse kohustuste täitmiseks.

Tõsi on küll see, et vaevalt sai eestlane siis suuremal arvul põllumeheena asuda Venemaale, kus tühja maad oli külluses ja rahvas hästi mahajäänud, nagu ta seda on tänapäevani. Talurahva asumine Venesse põllumeestena sündis tõesti, nagu O. Laaman väidab oma uurimuses, pärast talurahva vabastamist, kuid mõisnikele voli jätmist, et maa oli nende oma. Rasked rendid vihastasid põllumeest, mispärast pole ime, kui ta katsus oma kurnajast vabaneda, keda liiategi Vene valitsus toetas ja neile kõigis õiguse andis.

Huvitav on märkida, et Vene võim jääb Vene võimuks. Jubedad küüditamised, mis praeguse terroristliku kommunismi valitsemise ajal aset leidnud vähemusrahvuste hävitamise sihiga, ei ole nende väljamõeldis. Neil oli eeskujuks keisrinna Katarina II, kes lasi Krimmist sunniviisil

Aasovi mereäärsetesse steppidesse küüditada armeenlasi ja kreeklasi, kes olid põlised Krimmi elanikud, märgib O. Laaman. Samal ajal põgenes küüditamishirmul Vene valitsejate eest Krimmist tuhendeid tatarlasi Türgimaale. Lõuna-Ukrainast vedas, küüditas, tolleaegne Vene valitsus zaporoozhlased-kasakad ja rändrahva nogailased, jättes tolleaegse Lõuna-Venemaa, selleaegse nimetusega Malorossija, tegelikult Ukraina, rahvast päris tühjaks.

Tühja maa jagas Katarina II oma armualustele vene suurnikele, eriti Krimmi lõunaranniku. Ka välismaalastele andis keiserinna maid ja mõisnikeks Venes said eriti rida prantsuse immigrante, keda noil aegadel hulgaliselt palgasõdureina Vene sõjaväes teenis.

Maade andmine suurnikele ei toonud sinna aga selle harijaid, mispärast katsetati sisemaalt tuua pärisorjadest venelastest põllumehi. Kuid see ka ei andnud tulemusi. Siis hakati Saksamaalt koloniste kohale meelitama. See sündis Katarina II ajal ja jätkus Aleksander I valitsemisajal.

1782. a. sattusid sakslaste sekka Hiiumaalt küüditatud Reigi rootslased, kokku 888 inimest, kes said elukoha Berislavi linna juurde. Nende hiiu-rootslaste seas oli olnud ka Kärblast pärit piirishiidlasi-estlasi. Võimalik, et ka teiste piirkondade eestlasi Hiiumaalt. Neid pidi seal olema, sest O. Laamani andmeil saanud Krimmi sõja ajal 1858. a. keisrilt tänukirja Ignas Kass, kes elanud rootsi piirkonnas. Ka autasustatud Kornelius Leppa, kes olnud külavanem Muntau külast, Tauria kubermangust, Molotshna piirkonnast.

Vene vajas neile maa-aladele uusi inimesi, põlluharijaid ja seepärast hakati pisitasa soodustama Baltikumist põllumeeste väljarändu, vaatamata mõisnike vastuseisule.

Eestlaste loomulikuks väljarännu alaks, kui selleks avanesid võimalused, märgib O. Laaman maa-alasid Peipsist ida pool, Peterburi, Pihkva ja Novgorodi selleaegseid kubermange. Need olid ju Eestile päris lähedal või suhteliselt lähedal. Asundusi tekkis, ja õige ohtralt. Varsti olid seal tegutsemas eesti seltsid, majandusühingud jne., kõik sealseile venelastele tundmatud asjad.

Seltside tegevusest kirjutab "Postimees" (nr. 107, 14/27. maist 1914) järgmist:

Kui 1909. a. Samuel Sommer esimest korda Peterburi kubermangus mõned asundused läbi rändas, koolide ja seltsielu kohta käivaid süitavaid kõnesid pidas, siis märkasid ja mõistsid asunikud asundustes, et nad juba kaugele kodumaast maha on jäänud. 1913. aastal sügisepoole

kutsus S. Sommer asunikke suu ja sulega semstvo valimistele, iseäranis Oudova semstvo valimistele. Väga palju on aga just Peterburi keskpõllutööseltsi agronoomi abi M. Talts kahe aasta jooksul, 1911. a. kuni 1912. a. Peterburi kubermangu asunikku keskel äratavat tööd teinud Asunikudel algas uus ajajärk. Ta oli enne mitmel pool kodumaal instruktoriks ja katsus ka kaugemal Venemaal õnne.

Ehk küll M. Talts Peterburi keskpõllutööseltsi Soome jaoskonnas töötas, tarvitas ta siiski oma vaba aega selleks, et Peterburi kubermangu asundustes, kus sel ajal ainult kaks põllumeeste seltsi oli, äratusetööd teha. Pikematel vaheaegadel käis ta kaugemates kubermangudes, Orellis, Kaluugas, Tveris ja Vologdas, kus Eesti asundusi leidus, neile põllumeeste- ja haridusseltside, laenu- ja hoiuühisuste, tulekinnituse seltside avamise ja tegevuse kohta nõu andmas ja ka põllutöös, karjakasvatamises ja piimatalituses juhatusi jagamas.

Et Peterburi kubermangus rohkel arvul Eesti asundusi on, siis reisib M. Talts oma vaheaegadel mitmel korral neis asundustes, nii et kahe aasta jooksul Peterburi kubermangu asundustes 20 eesti põllumeeste seltsi, mitu tulekinnisuseltsi, laenu- ja hoiuühisust, haridusseltsid, palju piimähisusi ja raamatukogusid ellu tõusta võisid. 1912. a. käis ta eriti Oudova maakonna Eesti asundused kordamööda plaanilikult läbi."

Oudovamaa eesti asundused

Elanike arvult jagunesid eesti asundused Oudovamaal järgmiselt: üle 1000 elanikuga 3 asundust, 500–1000 elanikuga 2 asundust, 300–500 elanikuga 12 asundust, 100–300 elanikuga 23 asundust ja alla 100 elanikuga 15 asundust (5 asundusel elanike arv teadmata). (V. lähemalt eelnimetatud ajaloolase dr. I. Arensi teos, eriti kaardid lk. 51 ja 101).

Vanimaiks asundusiks Oudovamaal olid Luuküda, Kudrovo, Sträkovo, Botshnikova-Zagorja, Lomovo, Sortovo, Niisa ja Trutnevo. Kõik nad on tekkinud enne 1868. aastat. Vanim neist oli Luuküla, Remda (Rämeda) vallas. See oli õieti grupp asundusi või vald, kuhu kuulusid 7 hinge-maa küla: Luuküla, Kasakovo, Kameniku, Jersovo, Suuresääre, Solna ja Griiva. Asub see asulate grupp Sambla (Samolva) nukal, poolsaarel Mehikoorma kohal üle Lämmijärve kaela, nn. "Väike-Eestis". Siin leidus juba aastal 1782 A. W. Hupeli järgi tervelt 21 eesti talu. Kiriklikult kuulusid eestlased siin Rápina abikoguduse Mehikoorma alla, kuna Mehikoorma alevist oli sinna ainult 8 versta maad. Luuküla grupis oli 300 peret eestlasi, 2000 elaniku ümber. A. Nigoli järgi on algasunikud siia Suure Põhjasõja ajal röövlite eest varjule põgenenud. Teisalt on andmeid, et esimesed eesti asunikud siia tulid juba

16. sajandil Ordu-aja lõpul (v. lähemalt dr. I. Arensi nimet. saksakeelses teoses).

Luukülale järgneb vanuselt Kudrovo asundus, mille asutamise ajaks loetakse 1860. a., aga ka sellesse asundusse, mis asub Peipsist 10 versta kaugusel, olevat juba orjapäolve ajal mitmed eestlased Liivimaalt põgenenud.

Sääritsa (Zaretshje), Seretka vallas, ca 40 km Samolvast kagu pool, on ka neid asundusi, kus eestlased juba varemalt asusid, kuigi ametlik asumise aeg oli A. Nigoli andmeil 1871. a.; selle asunduse alla kuulusid mitmed erinimesi kandvad külad.

Siin ei saa nimetamata jätta Oudova linna, kuigi seda pole asunduste hulka arvatud. Sellel linnal oli suur tähtsus eestlasi ühendava keskusena. A. Nigol ütleb Oudova linna kohta, et seal elab umbes 500 eestlast. Linna ümber on ka palju väiksemaid eesti külasid või elavad eestlased laiali puustuste peal. Viimaste asunike arvu A. Nigol ei näita, aga ta ütleb, et Oudova linna eestlastel on oma kirik, kooliselti kool kahe õppejõuga ja krediitühisus. Kindlasti teenisid need asutused ka ümberkaudsete põllumeeste huvisid.

Sellest koolist kirjutab "Postimees (nr. 107, 14/27. maist 1914. a.), et kooli juhatab mitu aastat järgimööda haritud kooliõpetaja. Kooliselti avamise pidul tunnistanud selleaegne semstvo esimees, et kohalik semstvo seni ei ole eesti rahva vaimuvalguse ja hariduse eest küllaltki hoolt kandnud, kes ometi ka maamaksu maksab. Ta lubas seltsi aineliselt toetada. Vahepeal ei tahtnud semstvo tegelased Ushakovi sõnadest aru saada ja ei toetanud eesti koolisid ja alles nüüd – 1914. a. – määrati semstvo kogu poolt koolile 750 rubla abiraha.

Vene kommunistide genotsiiditöö

Nagu mainitud on dr. Ilmar Arens oma saksakeelses teoses põhjalikult kirjeldanud Oudovamaa eesti asunduste tekkimist, nende majanduslikku ja kultuurilist arengut ning nende hävinut vene kommunistide poliitika tagajärjel. Sama autor kirjeldab lühemalt Oudovamaa asunduste saatust artiklis "Eestluse tekkest Peipsi taga ning ta hävitamisest kommunistliku rezhimi ajal 1917–1941", koguteoses "Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas, VI", lk. 113 jj.

Selle lõpusõnas ütleb I. Arens: "Eestlaste üldarv Oudovamaal oli 1926. a. vene rahvaloenduse andmeil 16.882 isikut. 1943. aastal tehti vähemusrhuvuste registreerimise korras endise Oudova kreisi ligilähedases ulatuses kindlaks ainult 6125 eestlast. Kui arvestada ka loomulikkju juurdekasvu vahepealse 17 aasta jooksul (300), siis oli eestlaste otsene füüsiline hävimine vastavalt eelkirjeldatud suur-vene kommunistlik-imperialistlikele vähemusrhuvuste hävitamisplaanidele nõudnud ohvriks ligikaudu 13.000 inimest, s. o. umbes 70% eesti vähemusrhuvusest Peipsi taga."

Jamburgi maakonna asundused

Jamburgi linn oli A. Nigolil arvatud asunduste hulka. Linnas ja lähemas ümbruses elas üle 2000 eestlast, see oli siis umbes pool toleaeegsest linna elanikkonnast, enamasti põllumehed, käsitöölised ja majaomanikud. Esimesed asunikud olid 60 aasta eest tulnud, s. o. enne 1860. aastat. Jamburgi kogudus oli 4500 hinge suur Eestlastel oli oma kirik, kirikukool 2 õppejõuga, Laenu- ja Hoiu-Ühisus ning Põllumeeste Selts ruumika ja ajakohase seltsimajaga ja näituseplatsiga. See oli siis tõeline eestlaste keskus, millele kommunistid hiljem andsid ka eestipärase nime – Kingisepp. See nimi anti seepärast, et Viktor Kingisepp oli Vene agent, oma rahva äraandja, kes tabati mustalt töölt Eestisse saadetuna ja kes kohtu poolt surma mõisteti.

Arvestamata Jamburgi linna oli selles maakonnas 31 eesti asundust või küla, suurem osa neist väikesed, kuni 10 perekonna suurused (18 küla) ja 10–20 perekonna suurused (6 küla).

Vanimaks asunduseks Jamburgi maakonnas oli Katla (Kattila), asutatud 112 aasta eest (1868); seal elas 700 eestlast, nähtavasti koos soomlastega, sest seal oli soome kogudus, ja ka kool oli asunikel soomlastega ühes.

Jamburgi maakonna asundusist oli 14 tekkinud 1870.–1890. aastate vahel ja samapalju pärast 1890. aastat. Tuntumad asundused olid siin Aasiku ehk Tikapesa (asutatud 1898) ja Simititsa (asutatud 1884) Esimesest neist oli 150 perekonda eesti talupidajaid, teises – 80 perekonda. Aasiku asundus oli Tikopis' jaama naabruses, 7 versta Jamburgist; Simititsa asundus 37 versta Jamburgist Narva maantee ääres.

... hiirehernes ja valge ristikein kõnelesid kunagisest eluasemest

Nagu Venemaa eesti asundusist üldse, nii ka Jamburgi ümbruse asundusist ei teata Kodu-Eestis nüüd midagi, vähemalt ei mainita neid ajakirjanduses. Ainult juhuslikult tilgub mõni sõnum neist läbi. Nii võib lugeda Oskar Kruusi artiklite kogust "Naine hanesulega", mis ilmus eriraamatuna 1971. aastal nn. "Eesti Raamatu" kirjastusel Tallinnas, kirjanikust Veera Saarest, kes Veera Dööringuna on sündinud 28. märtsil 1912. a. Tikapesa eesti asunduses. O. Kruus kirjutab "... neli aastakümnet hiljem (s.o. ca 1959) ulatus õpetajanna Veera Saare jalg kunagistele mängumurudele tagasi. Vahepeal oli siin palju muutunud, sõjad üle käinud, metsatalud hävitatud, lopsakas hiirehernes ja valge ristikein andsid siiski tunnistust kunagisest inimeste eluasemest..." Edasi kirjaniku Veera Saare enda sõnadega: "Ühe kase alt leian ma kaevu. Kask on noor, kuid kaev vana-vana. Ma kummardun ja vaatan kaevu... Ma tahan näha, mida enam keegi ei näe. Ma pean seda nägema, sest ma ei suuda uskuda, et inimeste elu ja töö, nende armastus, lootused ja unistused võivad kaduda jälge järele jätmata..."

Sellele kirjeldusele pole meil täna midagi uut lisada. Need eluasemed, kunagised suure hoole, töö ja vaevaga asutatud eesti talud hävitas kommunism oma kolhoosiga, mis tänaseks on Venest arendanud maa, kes end ei suuda toiduviljaga varuda.

Eestlased Peterhofi maakonnas

Siin on õieti Peterburi läheduses mitmed linna- taolised asulad või alevid, mida A. Nigol ka asunduste hulka arvas, nagu Volosovo raudtee- jaam, Kikerino jaam, Jelisavetino, Sergievo ja Ligovo. Viimase kolme kohta ei ütle A. Nigol muud, kui et igasühes neist on olemas eesti seltsid.

Volosovo jaama ümbruses elavat rohkesti eestlasi, iseäranis suvel, ja ka seal on eesti haridusselts. Napid on andmed ka Kikerino kohta; jaamas ja ümbruses elutsevat mitusada eestlast, kellest esimesed sinna tulnud 1878. a. paiku; neil on haridusselts, kool kahe õppejõuga, laulukoor, pasunakoor ja kaubatarvitajate ühisus.

Vanimaks asundusiks Peterhofi maakonnas on Teshkovo ja Kaporje, mis asustatud 1868.–1878. aastail. Need on ka maakonna suurimad asundused: Teshkovos 5000 eestlast, Kaporjes 500. Ka Serebata asundus on suur – 1300 inimest, pole aga andmeid, millal see on asustatud. Peagu kõigis maakonna asundusis on olemas mingisugune organisatsioon. Ka koolidega on sama lugu.

Tsarskoje Selo maakonna eestlased

Selles maakonnas oli A. Nigol arvanud asunduste hulka Gatshina linna, milles elunes 250 eestlast. Teisi asundusi oli maakonnas kokku 10, neist vanim 1860. a. asutatud Rääbise asundus; selles oli kokku 150 perekonda eestlasi, aga need jagunesid kuue väiksema küla peale, igasühes ca 25 perekonda. Rääbise asunduses oli kool, põl- lumaeste selts ja piimaihisus. Haridusselts oli Kolpino asunduses, mille kohta ainult niipalju andmeid, et seal elas paarsada eestlast.

Luga maakonna asunikud

Peale Luuga linna, kus elunes 200 eestlast, oli selles maakonnas 9 eesti asundust. Suurem osa neist oli tekkinud enne 1888. aastat, vanim neist Mõtusemägi – asustatud 1865. a., kus oli 70 perekonda eestlasi. Suurimad asundused selles maakonnas olid Katarina, Sirotkino ja Strugi (vastavalt 900, 600 ja 500 elanikuga). Rikkamaks asunduseks Luuga maakonnas oli suurte ostu- taludega Mägede asundus – 40 perekonnaga, asustatud 1878. a. – nüüdsest üle 100 a. tagasi.

Peagu igas asunduses Luuga maakonnas oli kool, selts või ka ühisus. Vist oli enam edene- nud asunduseks Strugi asundus, kus oli palve- maja (Gatshina abikirik), kool kahe õppejõuga, haridusselts ja laenu- ja hoiuühisus.

Sellele asundusele kuulus aukoht Venemaa eesti asunduste seas, sest siin peeti esimene ko-

haliku tähtsusega laulupidu 1910. aastal, kuna 1914. aastal peeti Mõtusemägi (Mjasnikova Gora) asunduses maakondlik laulupidu, s. o. Luuga maakonna eesti asunike laulupidu.

Schlüsselburgi maakonna eestlased

Selles maakonnas oli eesti asundusi 13; neist Järvasaari grupp ja Mishkino, asustatud 1885. a. Teiste asunduste asutamise aja kohta puudu- vad andmed. Suurimaks oli 75 perekonnaga Nurme asundus. Järvasaaris elas 400 eestlast, aga need jagunesid tervelt kaheksa väiksema küla peale.

PIHKVA KUBERMANGU ASUNDUSED

Andmed Pihkva kubermangu asundustest on A. Nigolil lünklikud. Neist võib järeldada, et selles kubermangus elas ligi 16.000 eestlast, neist Pihkva linnas ja lähemas ümbruses üle 2000.

TOROPETSI MAAKONNA EESTLASED

Selles maakonnas ulatus eestlaste arv 2850 peale. Toropetsi koguduse nimekirjas loetleti neid aga 8200. Suurem hulk neist elas laiali üle maakonna; üks kolmandik neist olid 20–50 tiinu suuruste talude omanikud, teised olid töölised, rentnikud, möldrid jms., kes siia asunud 19. sajandi 60. ja 70. aastate sees. Neil oli Toropetsi linnas oma kirik, kool ja haridusselts.

VELIKIE LUKI MAAKONNAS

elunes 1500 eestlast, enamasti laialipillatult.

A. Nigol nimetab selles maakonnas ainult kolme asundust: Velikie Luki asundus, üle 200 hingega, asustatud 1878. aastal; selles asunduses oli ka kool ja haridusselts; Belaja Lipa ja Perevosi asundusis oli kummaski 11 perekonda eestlasi. Need asundused olid asustatud 1890. aastal. Peale selle elunes Novosokolniki alevis ja ümbruses üle 200 eestlase.

PORHOVO MAAKONNAS

nimetab A. Nigol ainult Majakova asundust, kus oli 40 peret eestlasi, kes sinna asunud 1890. aastal. Neil oli kool, haridusselts ja laulu- ja pasu- nakoovid.

Holmi maakonna eestlased

Holmi maakonnas oli eestlasi ligi 4000: Holmi ja Krasinopolje kogudustes kummaski 2000. Need olid Toropetsi abikogudused.

Asundusi loetleb A. Nigol selles maakonnas viis. Vanim, asut. 1870, ja suurim neist oli Gora asundus, kus eestlasi elas 700 hinge. Teised asundused tekkisid 1884.–1887. aastatel; neis on eesti perekondi: Kulovos – 10, Kassavitsas ja Krihnovos kummaski 20 peret, Seredina asundu- ses 24 perekonda eestlasi. Viimati mainitud asun- duse tekkimise aeg on teadmata. Aga on huvitav teada, et see oli endine Rothi mõis, mille töölised ära ostsid ja ära jagasid. A. Nigoli and- meil olid selles asunduses jõukad talud.

Siinkohal peab nimetama Holmi maakonnas

elunenud Kraasna Maarahvast, kelle asumisala oli Pihkvast kagu pool, lõuna pool Staraja Rusat, lääne pool Seligeri järve, Lovati jõe ümbruses. Nende eestlaste kohta avaldas O. Kallas uurimuse 1903. aastal; selle järgi oli siin 32 külas eesti päritoluga rahvast 1977 inimest, kuid neist oskasid eesti keelt ainult 85 meest ja 14 naist. Nende päritolukohaks arvatakse Setumaad, kuid see pole päris kindel. Ka nende siia asumise aeg on vaieldav. Dr. I. Arens arvab, et Kraasna maarahvas on asunud sellesse ümbrusse enne Rootsi aega, s. o. enne 1621. aastat.

Huvitaval kombel kirjutab neist paruness Ludmilla Vrangell, kes Esimese maailmasõja ajal sattus elama Novosokolniki jaama ümbrusse. Tema kirjutab, et Holmi maakonnas, “keset metsi ja sood elas isegi väike rahvake, sugulane eestlastele, ametlikult õigeusuline, aga uskumuste ning vanade tavade poolest paganad”. (V. Bar. Ludmilla Vrangell “Vospominanija i starodavnie vremena”, Washington, 1964, lk. 115 ning dr. I. Arens “Die Estnische Russlandkolonisation ect.” lk. 17–19). Nende kuulumine õigesse usku vihjab ka sellele, et nad olid päritolult setud.

Luutsi maarahvas oli teine eestlaste killukene, kes oli sattunud igivanadel aegadel elama end. Vitebski kubermangu, Lutsini maakonna piiridesse, Nevelist ja Velikie-Lukist loode poole, Rezhitsa (läti keeles Rezekne) lähedale. See ala jäi pärast Vene revolutsiooni Läti Vabariigi piiridesse, Latgaliasse, vastu Vene piiri, Ludsa maakonna Pilda ja Nirsa valdadesse. Arvatakse, et luutsilased on sinna asunud 17. sajandi keskel või sinna küüditatud Suure Põhjasõja ajal,

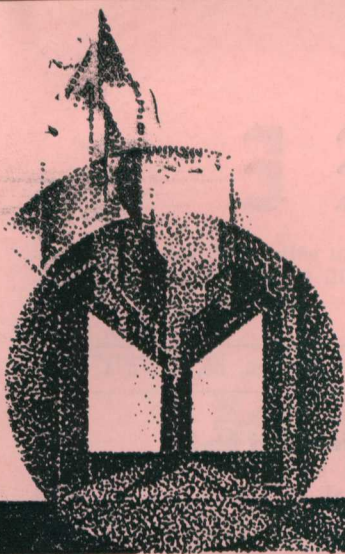
1700–1710. aastatel. Neid oli seal 1845. aastal 4387 inimest.

Eesti iseseisvuse ajal oli nende järglaste arv umbes 8000, aga eesti keelt (Võru murrakut) oskavate luutsialaste arv langes alla kümne vanema inimese. (V. dr. I. Arensi nimet. teos ning artiklid “Meie Elus” 27. dets. 1973 – “Kui “Puhu tuul” eesti keelde tuli” ning 24. jaan. 1974 – E. Toiger – “Luutsi maarahvas”).

Novgorodi kubermangu asundused

Selles kubermangus loetleb A. Nigol 14 eesti asundust. Neist on vanimaiks Selishtshe, asutatud 1865. a., ja Lozhitovo, asutatud 1866. a. Enamik Novgorodi kubermangu eesti aundusi on tekkinud 1870.–1890. aastate vahel; pärast seda on asutatud ainult kolm asundust, neist üks – Borets – 1905. a. Suurimaiks asundusiks siin olid Bugri, Krestsõ maakonnas ja vallas, asutatud 1890. a. ning Marjevo-Velilla, Demjanski maakonnas, Pihkva, Tveri ja Novgorodi kubermangude piiri peal; neis oli kummaski 1000 eestlast.

Üldiselt olevat A. Nigoli andmeil terve Novgorodi kubermang eestlasi täis (4300 hinge). Peale nimetatud asunduste esines eestlasi Jozelbitsas 50 hinge; Tihvini, Ustjuzhna ja Tsherepovitsi ümbruses 100 hinge; Bologoje ümbruses 100 hinge. Siis elas veel ka Staraja Russa linnas ja ümbruses 300 eestlast ja selles linnas oli neil alates 1876. a. kirik. Borovitshi maakonnas elas 500 eestlast, iseäranis Pavlikovos, Petrovskis ja Tshernetsovos; neil oli ühine kirik Borovitshi linnas.

N. 3-4

Väliseestlaste ajakiri

1980

Eesti asundused Venemaal

XII

Eesti asundused Tveri kubermangus

Siin on suur eesti asundus Nurmekunde, mille kohta A. Nigol kirjutab ainult niipalju, et see on asutatud 1885. a., umbes 1000 elanikku. Asundusel on oma palvemaja, kool, põllumeeste selts ja karskusselts.

Nurmekunde asub geograafiliselt ida pool Iilmjärve, Valdai kõrgendikul, seal kus algab Volga jõgi, või selle harujõgi Tsna, mille allikas on ühe eesti asuniku maa peal. Asundus on Torzhoki ja Ostashkovo vahemaal, tolleaegses Vöshni-Volotsheki maakonnas. Sellele asundusele kaunis lähedal asub läänes Marjevo-Velila asundus Novgorodi kubermangus.

Nurmekundest pärineva Alex Soopi andmeil, eluneb praegu Stettleris, Albertas, on see asundus asutatud 1880. aastal. Asunikke oli seal Viljandimaalt, Pärnumaalt ja mujalt. Esimesed väljarändajad sinna olid Jüri Pärnamägi ja Juhan Kaasik. Asunikud ostsid maa suurmaaomanikult Prantilt, kes oli sealt metsa maha võtnud ja müüs maa asunikele odava hinnaga ja järelmaksuga. Hiljem leidis Prant, et asunikud olid maa harimisega ja ehitustega väga kiiresti edasi jõudnud, ja hakkas nõudma, et asunikud maa kohe välja maksaksid ehk kui ei maksa, siis koligu välja. Teatud määral olid sellesse segatud ka kohalikud venelastest naabrid, kes olid eestlastele kadedad.

Pranti nõudmise tagajärjel hakkasid asunikud

oma krunte tükeldama; neil olid algul võetud 100–150 tiinu suurused kohad, millest said nüüd 20–50 tiinu suurused talud. Lõpuks pöördusid asunikud abi saamiseks kuberneriga poole. Asi lõppes sellega, et sel ajal asutatud Põllupank maksis maa Prantile välja ja asunikud maksid pangale pikaajalise laenuna.

Nurmekunde asundus koosnes 10 eesti külast: Konokova, Pugri, Salesje, Sernivitsa, Patshikova (mis oli asunduse keskuseks), Sarebitsa, Sasnovski, Sagarastova, Avintsova ja Abagorja. Kokku oli neil seal ca 450 perekonda eestlasi, üle 1200 inimese.

Asundusel oli oma seltsimaja, mis oli algul ka koolimajaks ja palvemajaks. Oli ka põllumeeste selts, millel oli pood ja selle ostjate/liikmete nimekirjas oli 1200 eesti nime, mis muidugi ei haaranud kõiki asunikke. Asunikel oli ka laulukoor ja 36-meheline puhkpillide orkester.

Kooliõpetajateks on Nurmekundes olnud Kaares, 1890. a. peale Käärrik, Sööt, Viitas, Jaan Vain (kes hiljem oli Eesti Riigikogu liige Sotsiaaldemokraatide rühmast) ja Liiva.

Pärast Eesti Vabadussõda, kui asunikud opteerusid, oli kooliõpetaja Juhan Liiva nende esindajaks. Oskar Löötsman oli Eesti Vabariigi saadikuks Moskvast opteerimise ajal; tema vanemate talus Vorobjova külas toimus asunike koosolek, kus paluti O. Löötsmani eestkostmist, et Eesti riik lubaks paar mõisat optantidele jagada. Seda ka lubati, määrates selleks Emumäe ja Koila mõisad. Nurmekundest opteerus Eestisse 83 isikut (nende seas mõni üksik perekond, kuna enamik olid üksikud inimesed); neil lubati kaasa tuua 1 hobune ja 1 lehm pere kohta. Optantidest said ainult kolm (3) talud, 7 läksid tagasi Venemaale, teised valgusid Eestis laiali.

Opteerimisele tegid Vene punased võimud takistusi, andes 1922. a. ainult 48 tundi väljakolimiseks, mida asunikud muidugi ei suutnud teha, kuna nii lühikese ajaga oli võimata saada kolimiseks tarvilikke raudteevaguneid. Nii jäi suurem osa Nurmekunde asunikke paigale. Viimati saadud teateil on Nurmekundes alles umbes 35 peret eestlasi, millest mõned segaabieliu pered. Teised asunikud on langenud küüditamiste ja kolihoseerimise ohvriks.

Peale Nurmekunde elas Tveri kubermangus A. Nigoli andmeil eestlasi veel Ostashkovo maakonnas ligi 100 ja Gradjonka maakonnas ka 100. Alex Soopi andmeil oli Ostashkovo maakonnas Voroljova eesti asundus (Nurmekundest 30 versta lõunasse), kus elas 10–15 perekonda eestlasi.

Sise-Venemaal

peale eelnimetatud Tveri kubermangu, on eesti asundusi vähe. A. Nigol loetleb neid Mogilovi,

Kaluga ja Orjolli kubermangudes, kuna Moskva kubermangus asundusi ei ole. Küll elunes Moskva linnas ligi 8000 eestlast, kellel oli oma luterlik kogudus, selts ja ka üliõpilaste selts.

Esimesed eestlased olevat Johan Julma ajal sõjavangidena Moskvasse toodud. Aastal 1576 olnud Moskvas eestlaste jaoks puust kirik, mis aga ära põlenud. 1868. aastal nõutud Moskvasse kirikuõpetajat, kes mõistaks eesti keelt, mis tähendab, et sel ajal pidi seal hulgaliselt eestlasi olema.

Peale Moskva linna elas Moskva kubermangus A. Nigoli andmeil 8500 eestlast, eriti Kolomnas, Serpuhovis ja Podolskis.

Mogiljovi kubermangu asundused

Selles kubermangus oli ainult kaks asundust Orsha maakonnas – Gorbovo ja Pantora, mis asutatud 1885. a. üksteise lähedale endisse põlisesse, läbipääsmatusse laande. Neis oli kokku 40 peret, 300 hinge eestlasi. Asundustel oli oma palvemaja, kaks koolimaja (üks luteri-, teine õigeusulistele), karskusselts “Allikas” ja pasunakoor.

Kaluga kubermangus

on ainult üks asundus – Koidula – Malojaroslavi maakonnas, kus asus 1910. a. tulnud 17 eesti peret, kes ostsid maa Dobroje mõisast. Asunduses oli põllumeeste selts, kuna seltsimaja ja koolimaja olid 1917/18. a. ehitusel. Peale selle elas Kaluga kubermangus mitu peret eestlasi Tihonipustõni jaama ümbruses.

Orjoli kubermangus

on kuuest külast koosnev Stolba ehk Uue-Estonia asundus Brjanski maakonnas. Siin asusid ostumaal, üksteise lähedal, Stolba, Uue-Estonia, Ivanovo, Podeko, Tokovi ja Koltovo eesti külad, kokku 120 peret. Neist väiksemas Tokovi külas ainult kaks peret, suuremais Uue-Estonia 44 ja Stolbas 50 peret. Esimesed asunikud tulid siia 1897. a. enamasti Pärnumaalt, Gorbovo asundusest (Mogilovi kub.) ja mujalt. Asundusel oli oma põllumeeste selts, laenu- ja hoiuühisus, piimakontrolli- ja rehepekusühisus ning kaks koolimaja.

Volgäärsete kubermangude asundused

Selles piirkonnas oli, peale Samara kubermangu, mida juba varem käsitatud, eesti asundusi veel Simbirski ja Ufa kubermangudes.

Simbirski kubermangus

elas üldse 2000 eestlast. Asundusi oli siin kokku 10, millest vanimad – Smorodina ja Ogibnaja klad (asutatud 1872. a.) ja noorim Lommi küla (asutatud 1896. a.). Ühe keskuseks on Smorodino asundus, 15 versta Shilovka sadamast, mille läheduses Ogilnaja, Lapshanka, Shirokodolnõi ja Lommi. Neis elunes kokku 400 eestlast.

Teise grupi keskuseks oli Svetloje Osero (Sakino), mis asutatud 1885. a. 250 elanikuga, 70 versta Simbirski (nüüd Uljanovsk) linnast. Selle läheduses (7–13 versta ringis) Tshambuli küla 7 perega ja Selenets 13 perega.

Neist kahest grupist eraldi oli veel kaks asundust: Tshistopolje, asutatud 1877. a., 20 perega ja Dobrovo, asutatud 1885. a., 15 perega.

Ufa kubermangus

oli üldse 7 eesti asundust. Belebei maakonna idaservas neli asundust bashkiiridelt ostetud maal. Vanimaks asunduseks kubermangus oli Krimmi Huutor 16 perega, asutatud Krimmist ja Samaarast tulnute poolt 1893. a., 20 versta kaugusel Davlekanovo ja Rajevka jaamadest. Krimmi Huutori lähedal 1½–20 versta kaugusel Linda (16 peret), Estonka (4 peret) ja Sakala (18 peret), mis kõik asutatud 1902. a. Need asundused asetsevad mägises maastikus, kus hein kasvab hästi ja metsa on mitmel pool rohkesti. Linda asundus oli üks jõukamatest ja ilusamatest asundustest.

Peale selle oli Sterlitamaki maakonna lääneosas Panga asundus – 26 peret; Slatouski maakonnas Aboressak asundus – 10 peret, 1910. a. tulnud, ning Birski maakonnas Hiiu asundus, 35 perega, mis asutatud 1895. a.

Slatouski linnas elas üle 100 eestlase ja neil oli Eesti selts.

Eesti asundused Kirde-Venemaal

Selles piirkonnas oli eesti asundusi Orenburgi, Jaroslavi, Kostroma, Vjatka, Permi ja Vologda kubermangudes.

Orenburgi kubermangus

oli ainult üks eesti asundus – Ülem-Uralsk – 15 versta Verhneuralski linnast ja 60 versta Beloretiski jaamast, kuhu asusid 1902. a. Samaarast 10 peret eestlasi. A. Nigol ütleb nende asunike kohta, et nad omavad 2200 tiinu maad ja kõik on väga jõukad. Peale selle elas Tsheljäbinski linnas paarsada 1907. a. tulnud eestlast, kes asutasid haridusseltsi 1917. a.

Jaroslavi kubermangu asundused

See kubermang asub Moskva kubermangust põhja pool ja sellele järgnevad ida suunas Kostroma, Vjatka ja Permi kubermangud, ulatudes nii Urali mägedeni välja. Nende nelja kubermangu põhjapiiril laiub Vologda kubermang, kus oli ka eesti asundusi.

Jaroslavi kubermangus on 7 eesti asundust Mologa, Ljubini ja Uglitshi maakondades. Neist on vanimaks Kamenka asundus, mis asutatud 1890. a., Sheksna jõe äärde, 12 versta Kongura sadamast. Seal elunes 21 peret eestlasi. Teised asundused selles piirkonnas tekkisid kõik pärast 1900. a., viimane Vladimiri mõisa maadele 1914. a. Seal asus 8 peret eestlasi, 45 versta kaugusel Mologa linnast, Mologa jõe ääres. Peale selle elas eestlasi Romanov-Borisoglebi maakonnas linnas ümbruses ja vabrikutes, 20 versta raudteest, 250 hinge, ning Rõbinski linnas 120 eestlast.

Kostroma kubermangu eestlased

Siin koosnesid asundused kuuest väikesest külast, mis enamasti tekkinud 1911. a. Ainult üks neist on suurem – 30 perega Nikonovka

asundus, 20 versta Kineshma linnast. Voltshina asundus – 20 versta Kineshmast lääne pool ja 5 versta Nikola-Meera sadamast, Volgal, koosnes öieti kolmest lähestikku asuvast külast: Bolshaja-Voltshina – 7 perega, Prudova – 4 perega ja Bessubitsa – 5 perega. Sellele lisaks elunes 80 eestlast Andropovo raudteejaama ümbruses.

Vjatka kubermangu asundusi

on ainult kolm. Neist Kaseküla asundus tekkis kabineti maa peale 1894. a. 30 versta Sarapulilinnast läände. Seal asus 10 perekonda eestlasi. Knäsevi-Estonia asundus 22 perega 65 versta Glasovi linnast põhja poole, tekkis 1907. a. Peale selle oli veel 3 eesti talu Kasekülast 20 versta ja Sarapulist 28 versta kaugusel.

Permi kubermangu asundused

Neid on ainult kaks: Katarina asundus – 80 perekonda – asutatud 1903. a. Ohanski maakonnas 60 versta Vereshthagino jaamast lääne pool, ning 10 talu Ossinski maakonnas, 2 versta Mihailovski vabrikutest eemal, asutatud 1900. a.

Ka elunes eestlasi Permi linnas ja ümbruses ligi 300 ja Jekaterinburi linnas ja ümbruses ka ligi 300. Mõlemas linnades olid Eesti seltsid olemas.

A. Nigol nimetab, et setusid on Permi kubermangu rohkel arvul välja rännanud.

Vologda kubermangu asundused

Eesti asunduste poolest on see üks pererikkamaid kubermange, kus elab ligi 7000 eestlast. Ja kõik 10 asundust on noored, tekkinud 1905. a. peale.

Vologda linna lähedal on kaks eesti asundust, mis asutatud 1905. aastal: Korsilka – 12 perekonnaga, 25 versta Vologdast, ja Kurakino – 20 perekonnaga – 5 versta Korsilkast.

Ülejäänud kaheksa asundust on kõik Nikolski maakonnas ja kõik on tekkinud 1908. aastal. Need asuvad Vologda kubermangu lõuna osas, üks – Permas 35 perekonnaga, 35 versta Nikolskist, ja selle lähedal 40 versta kaugusel Paavina vallas 10 perekonda ja Safrasija vallas ka 10 peret. Teised viis selle maakonna asundust asuvad Oparino, Starovertsheskaja ja Almezhi jaamade ümbruses (Vjatka, nüüd Kirov, ja Kotlase vahel). Need asundused on maastikuliselt Severnõje Uvalõ kõrgustikul, mis lahutab Volga jõgikonda Põhja-Düüna (Dvina) jõgikonnast. Maastik on kohati mägine ja kaunis ilus. Jõgede kaldad tuletavad Liivimaa Shveitsi meelde. Maa-põhi enamasti savikas ja viljakandja. Suurem jagu ümbrust on veelgi ilusa leht- ja okaspuu metsa all, enamasti nii paks, et võimata läbi pääseda. Suvi on lühem, talv pikem ja karedam, kui meie kodumaal, Eestis. Lund sajab palju. Kus palju sood ja raba, seal teevad öökülmad rohkesti kahju, kõrgematel kohtadel aga vähem. Kui sood kanalite abil kuivaks teha, on tulevikus öökülma vähem karta. Siin kasvavad meie kodumaa viljad. Viljasaak rahuloldav. Maad on veel vähe metsast põllu jaoks puhastatud.

Vaimline järg ja seltsielu jätab rohkesti soovida, kuid nendel asundustel võib rohkesti tulevikku olla.

Et eestlasi suurel arvul ühes kohas elab, terve ümbrus, 60 versta pikuti ja 60 laiuti, eestlasi täis, see asjalugu kergendab hariduse- ja kultuuritöö tegemist. Nii iseloomustab A. Nigol sealset olukorda. Aga ta kurdab, et põhjamaail on teed võimata olekus; enamasti on tee peal puud üksteise kõrvale pandud, sõidavad nagu silda mööda. Et puud aja jooksul ära mädanevad ja uute asemele panemisega ei rutata, pead peale hariliku põrutamise tihti ühest august välja ja teise sisse käima.

Suurem hulk Vologda eestlasi on Võrumaalt pärit. Aastal 1908 jagati kabinetimaid siin maata inimestele suuremal määral ja seda õigust on ligi 7000 kehvemast eestlast kasutanud, enamasti endised mõisa moonakad.

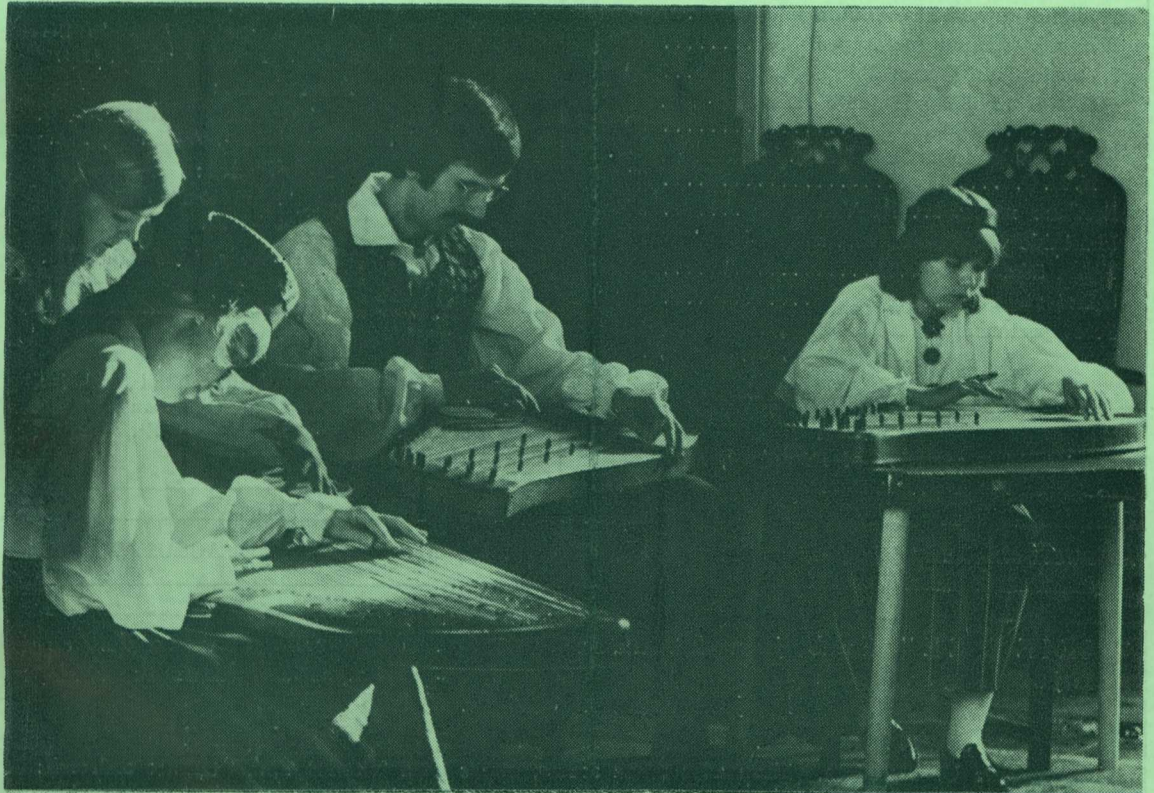
Siinkohal sobiks seletada, mis need kabinetimaa on. Need on Vene keisri isiklikud maad, mida valitses hooviministeeriumile alluv eriasutus. Tema majasteedi kabinett – siit pärineb ka nimi – “kabinetimaa”. Neid hakati suuremal hulgal maata inimestele jagama pärast nn. Stolõpini maareformi seadusi, kui Vene valitsus hakkas igati soodustama väljarändamist sise-Venemaalt. Vologda kubermangus anti igale perekonnale harilikult 20 tiinu maad, oli aga perekonnas meeshingi rohkem kui üks, siis sai pere iga meeshinge kohta veel 5 tiinu juurde. Ostuhinnaks oli 8 rubla tiin, mida alles 5 aasta pä-

rast tasuma hakati. Võlg pidi olema tasutud 44 aasta jooksul, makstes aastas 30 kopikat tiinu pealt. Igale perele anti veel 165 rubla abiraha laenuks ja 1500 rubla küla kooli- ja palvemaja ehitamiseks. See laen on aga enamasti kingitud.

Need viimatimainitud viis asundust on A. Nigoli andmeil järgmised: Starovertsheskaja – 104 eesti perekonnaga, Oparino – üle 200 perega, Almezhi – üle 100 perega, Moloma – 150 peret ja Pereselentshetskaja (Palometsa) – 120 peret. Neist oli Oparino Nikolski maakonna eestlaste keskuseks, milles oli semstvo kool, palvemaja ja vallavalitsus. Niisama olid olemas kooli-palvemaja ja vallavalitsused ka Molomas ja Palometsas. Viimasel ajal on selle piirkonna asundusi ja nende arengut kirjeldatud ajakirjas “Meie Tee” nr. 9-10, 1961. a. artiklis “Üks eestlaste asundusi Põhja-Venes”.

Huvitaval kombel leidis nende ridade kirjutaja väikese teate Vologdasse asumisest “Päevalehe” 8/21. mai numbris 1914. aastast. Pealkirja all “Keilast. Väljarändamise kitsendus”, kirjutatakse seal, et “tänavu kevade kolisid kaks perekonda Keilast Vologdasse. Asi meelitas mitmeid, ja nad andsid Tallinna komissarile sellekohased palved ära, et siis piletid saada, millega Vologdasse sõit osalt kroonu kulul sünnib. Nüüd anti komissari poolt mõnele Keila mehele teada, et neid mitte sinna ei lasta minna, s.o. kroonu kulul.

Tallinnamaal on tarvitusel väljarändajatelt järgi pärida, kas nad põllutööd tunnevad, kui kaua ja kus kohas on nad põllutööga tegemist teinud, mis amet nüüd on, kui palju raha ja muud varandust on, kas naine ka on nõus välja rändama jne. Kõige sellele järgneb siis politsei läbi ülekuulamine sealt, kus inimene võib olla mõnekümne aasta eest põllutööd tegi. On need teated kõik politseil käes, millede korjamine mõnikord mitu nädalat kestab, siis tehakse otsus kas lubada või ei. Tartumaal sarnaseid ülekuulamisi ei tunta. Keegi väljarändaja Tartu mees tõendas, et temale päeva pealt tarvilikud dokumendid kätte antud." Ajaleht küsib: "huvitav oleks teada, kas Vologda elanikud käsitöölisi ei tarvita." Nähtavasti olid ametivõimud Harjumaal pannud maksma teatud korra väljarändajate Vologdasse suunamisel; asunikke valiti ja igaühte sinna ei tahetud lasta, vähemalt mitte kroonu kulul.

Nr. 5-6

Väliseestlaste ajakiri

1980

Eesti asundused Venemaal

XIII

Asunduste kultuurne elu

Nii oleme jõudnud lõpule, jälgides eesti asunikke läänest itta üle laia Venemaa, Peipsi piirilt Vaikse ookeani veteni. Võiks ju ütelda, et edasi üle selle ookeani on teine manner – Uus Maailm, kuhu võisid rännata ja rändasidki eestlased uuemal ajal, aga see rändamine sündis juba teises suunas, idast läände, üle Atlandi, ja see väljarändamise vool väärrib eri vaatlust mõnel teisel korral.

Jäeb veel ütelda, et meie ei saa kasutada olevate allikate varal kindlaks teha eestlaste arvu Venemaal. A. Nigoli teos annab küll peagu täieliku ülevaate asundusist Venemaal, aga sellest teosest ei selgu eesti asunike arv, mis mõnel juhul on antud teatud asunduse kohta isikute, või nagu A. Nigol ütleb, hingede arvuna, mõnel juhul perekondade arvuna, ning mõnel juhul täielikult puudub.

A. Nigoli teos sisaldab eraldi artikli Samuel Sommeri sulest, milles viimane hindab väljaspool kodumaad elutsevate eestlaste arvu 250 tuhandele, kaasa arvates setu asundused ja ka eestlased ülemeremaades. Kindralmajor A. Lossman hindab varemnimetatud mälestusteoses enne Eesti iseseisvust Venemaal elanud eestlaste arvu 200 tuhandele, võrdluseks nimetades, et Venemaal soveti valitsuse ajal 1926. a. teostatud rahvaloenduse andmeil oli seal siis alles 154.000 eestlast.

Me ei saa mööda minna eesti asunike kultuurilist üritusist. Tsaari ajal oli sel alal asunike tegevus piiratud, kuigi mõnel pool tekkisid haridusseltsid ja ka ühistegelised ettevõtted.

Asunduste laulupidu 1912. a.

Asunike ühisüritusist nimetagem siin Asunduste Laulupidu Narvas 1912. a., kus üldkoori juhatajaks oli Peetrus Penna, kes tunud ka rahvaviiside üleskirjutajana Venemaa eesti asun-

dusis. Aga enne seda, nagu varem mainitud, peeti kohaliku tähtsusega laulupidu 1910. aastal Strugi asunduses, Peterburi kubermangu Luuga maakonnas, ning sama maakonna asunduste maakondlik laulupidu 1914. aastal Mõtusemägi (Mjasnikova Gora) asunduses. Samaaeras peeti 1911. aastal laulupidu kohalike asunduste 50-aastase kestvuse mälestuseks. Krimmi eesti asunikud pühitsesid sealsete asunduste 50-dat juubeliaastat laulupeoga 1914. a. suvel ja samal suvel peeti ka Suhhumi asunduste 35-aasta juubelit laulupeoga Suhhumis, Kaukaasias.

Peterburis peeti 23. veebruaril 1913. a. Teine Venemaa eestlaste asunduskonverents, kus peakõnelejaks oli Madis Jaakson. Tehti rida ettepanekuid asunike olukorra edendamiseks. Muuhulgas soovitati ametisse panna haridusinstruktorit, kes külastaks kõiki asundusi. Asundusinstruktoriks saigi R. Berendsen, kuid ta jõudis läbi töötada vaid Peipsi-tagused alad. Siis puhkes maailmasõda ja töö jäi katki.

Robert Berendseni oluline töö

Siin nimetatud Robert Berendsen oli sündinud 7. novembril 1884. a. Amblas. Ta oli "Peterburi Teataja" toimetaja 1909–1914 ja "Tallinna Teataja" toimetaja 1914–1916. Peterburis oli ta Peterburi Eesti Hariduseltsi asunduste osakonna juhatusliige, kirjatoometaja ja hiljem esimees; asunduste jaoskonna maakomitee esimees asuniskohtade otsimiseks; asunduste laulupeo organiseerijaid ja peotoimkonna sekretär 1912. a. Ta oli avaldanud artikleid eesti asunduste eluolu kohta "Peterburi Teatajas" ja "Pealinna Teatajas" jne. Nii oli Robert Berendsen üks tähtsamaid tegelasi asunduse elu korraldamisel.

Nagu mujal Venemaal, oli ka Kaukaasias eestlasi kogunenud linnadesse, kus nad tegutsesid mitmetel kutsealadel. Tiflisis (nüüd Tbilisi, mis gruusia keeles tähendab – kuum vesi) oli kadunud koolitegelase Otto J. Kieseli andmeil eestlasi 300 ümber. Otto J. Kiesel kirjutab, et peagu kõik apteegid seal kuulusid eestlastele, oli seal õpetajaid ja teisi tegelasi, majaomanikke jne. Viimane Kaukaasia sõjaväeringkonna ülem Bergmann oli eestlane; siis oli veel Kaukaasia asevalitseja suurvürst Mihaili perekonnas kasvatajaks Anton Mei-Meier; Tiflisis observatooriumi direktoriks oli eestlane A. Assafrei; samuti linna haiglas direktoriks dr. Rosenberg.

Tiflisis Eesti Selts oli asutatud 1910. aastal; selles tegutses koolitegelane August Kõiv, kes varem olnud kõster-kooliõpetajaks Maruha asunduses, selle järel õppinud Tiflisis õpetajate instituudis ja Politehnikumis ning tegutses Tiflisis 1914–1918 gümnaasiumi õpetajana. Tiflisis eestlastest on Otto Kieseli andmeil kirjutatud eraldi.

Peale selle oli Eesti selts ka Kislovodskis, asutatud 1915. a., mis näitab, et seal pidi elama ka hulk eestlasi. Sealseid tähtsamaist eestlasist on teada dr. Hans Kukk.

A. Nigoli andmeil oli ka Novorossiiskis 500 eestlast ja õlilinnas Bakuus 200; viimases oli ka

Eesti selts, kuna Suhhumis oli majandusühisus.

Pärast Vene 1917. a. veebruari-revolutsiooni said eestlased Venemaal vabamalt hakata tegutseda ja igalpool tekkisid ka uued seltsid, kus neid varem ei olnud, või siis Eesti komiteed. Viimased loodi 1918.–1920. aastatel Tiflisis, Kislovodskis ja Batumis. Nende ülesandeks oli ka eestlaste kodumaale evakueerimine, nagu ka Sõjapõgenike Abistamise Komiteel, mis tegutses Kislovodskis 1918.–1919. a.a. Osalt sama ülesandega loodi 1920. a. Tashkentis Turkestani Eesti Selts.

Asundused ühtlustavad tegevust

Asundustevaheliseks ühenduseks ja tegevuse ühtlustamiseks rajati Peipsi taga, Oudovamaal 1915. a. Oudova Seltside Liit. Samal otstarbel peeti asunike kongresse. Nii peeti Kaukaasias, Livonia asunduses, 1917. a. Lõuna-Venemaa asunike kongress ja hiljem -- 1919. a. Kagu-Venemaa ja Kaukaasia eesti asunike kongress Rostovis Doni ääres, kus juhatajaks oli Karl Solon.

Siberis peeti asunike kongresse mitmeid: Vladivostokis peeti Kaug-Ida eesti organisatsioonide esindajate kongress 1917. aastal; Omskis Lääne-Siberi I eestlaste kongress 1917. a., kus organiseerijaks ja juhatajaks oli koolitegelane August Luiga; Tomskis toimus 1918. a. Tomski kubermangu eesti asunduste esindajate kongress, kus juhatajaks oli Rudolf Kuuskmaa; Tomskis toimus ka 7. kuni 12. detsembrini 1918. a. Teine Eesti Ülesiberlik kongress, kus juhatajaks oli kirjanik Bernhard Linde. Ka tegutses Tomskis Ülesiberiline Eesti Asunduste Komitee.

On teada ka katsed eestikeelseid ajalehti välja anda. Oudovamaal hakkas 1913. a. ilmuma ajaleht "Oudova Sõnumid". Siis ilmus Kaukaasias "Kaukaasia Eesti Asunduste Teataja", mille abitalitus oli 1918. a. Pjätigorskis. Kahjuks pole teada, kus seda lehte välja anti. Siberis, Tomskis, ilmus 1918/19. a. "Siberi Asunik", mille toimetuses olid tegevad dr. Juhan Vilms, Rudolf Kuuskmaa, Aleksander Rost ja Karl Söödi.

August Nigol ja Samuel Sommer

Eesti asunike organiseerimisel olid eraldi energiliselt tegutsemas pastor August Nigol ja Samuel Sommer. Need mõlemad mehed väärivad seda, et neid siinkohal meenutame.

August Nigol sündis 1. augustil 1877. a. Vana-Pranglis, "Voka" talus, Tartumaal. Kehva perekonna lapsena püüdis ta oma haridust täiendada, katsetades mitme elukutsega: oli algkooliõpetajaks, apteegi õpilaseks, apteekri abiliseks. Ta on õppinud Hugo Treffneri gümnaasiumis, lõpetanud gümnaasiumi 1900. a. Peterburis ja Tartu Ülikooli usuteaduskonna 1905. a. Oli Pärnu gümnaasiumides usuõpetajaks. Pärnus kutsuti tema õhutusel ja kaastegevusel ellu kohaliku kooliseltsi progümnaasium. Ta oli 1905. aastal lühemat aega vangistatud ja saadeti kodumaalt välja. Oma teoses "Eesti asundused ja

asupaigad Venemaal”, mis ilmus Tartus 1918. a., ütleb ta iseenda kohta: “Olen 1906. a. kodumaalt administratiivsel teel väljasaatmise järele elanud Peterburis, siis, et kodumaale koha saamine võimatuks tehti, 1907. a. Samaara kubermangus, siis Kaukaasias, Rostovis, Jamburis ja 1911. a. saadik Helsingis. Väljaspool kodumaad elamine on huvitust asunduste vastu äratanud ja asunduste tundmaõppimiseks olen 4 suuremat ja mitu väikest reisi hiljem ette võtnud. 1915. a. Krimmis ja Kaukaasias, 1916 Arhangeliskis, Vologda kubermangus ja Kaukaasias ja 1917 Siberis, Vologda, Vjatka, Kostroma, Jaroslavi, Samaara ja Peterburi kubermangus jne.” Nagu sellest loetelust näha, viibis pastor Nigol tema rännakutel peagu kõikjal Venemaal, kus aga leidus eestlaste asundusi. Eelnimetatud teoses ütleb autor, et tal leidub andmeid küllaldaselt ka suurema teose jaoks ja et peatselt ilmuvad eesti asunduste kohta suurem teos Samuel Sommeri sulest. Kahjuks pole ei A. Nigoli andmeid ega ka S. Sommeri teost avaldatud.

Venemaal oli pastor A. Nigol Samaaras ja Rostovis gümnaasiumes saksa keele õpetajaks, Pjätigorskis abipastoriks, 1910. a. Jamburis komertskooli õpetajaks, selle järel Helsingis Eesti Püha Pauluse koguduse asutajaks ja hingekarjaseks, ning samas ka vene gümnaasiumis saksa keele ja usuteaduse õpetajaks.

Mina mäletan, et kui pastor A. Nigol 1915. a. suvel Krimmis käis, siis viibis ta ka Samruki eesti asunduses ja pidas siin ühe kõne meie koolimajas. Selles kutsus ta asunikke üles pidama sidet kodumaaga, külastama Eestit ja ka Soomet. Soome kohta jagas ta välja illustreeritud broshüüre, millest mul veel hulk aega üks alles oli, kuni Krimmist lahkusin. Siis oli aga sõja aeg.

Samrukis, kui rannikukülas, asus mereväe sideosasisid, piirivalve kordoni koosseis oli suurendatud ja külas elas politsei sandarm. Viimase ni ulatusid teated A. Nigoli loengust ja pastoril oli sekeldusi politiseivõimudega. Mäletatavasti ta arreteeriti ja viidi Bahtshisaraisse, kus aga vabastati süütõenduse puudusel. Kuna A. Nigol Helsingis tegutses ka sõjaväe pastorina, siis oli tal arvatavasti kerge Krimmi politiseivõime venda enda usaldatavuses.

Mõrvarite ohver

August Nigol jatkas Venemaa eesti asunduste organiseerimise tööd ka pärast 1917. a. revolutsiooni. Nendel reisidel sattus ta punaste tege- laste kätte Permi linnas, kus ta kohalike eest- lasist kommunistide “ühe mehe tribunaali” ot- susega mõrvati koos tema saatja leitnant Endel Reinikuga 15/16. augustil 1918. a. Nende kuu- lidest purustatud kehad heideti kommunistide poolt Kama jõkke.

Samuel Sommer on sündinud 4. augustil 1872. a. Torma vallas, Tartumaal. Hariduse sai ta Torma küla algkoolis 1882–1885, Torma kihelkonnakoolis 1886–1889, Eesti Aleksandri linnakoolis, Põltsamaal, 1890–1893, Hugo Treffneri gümnaasiumis vaheaegadega 1895–1903. Õiendas ekstermina küpsuseksami Peterburis 1903. a. ja selle järel õppis Peterburi ülikoolis õigusteadust kuni 1911. a.

Kodumaal oli S. Sommer kooliõpetajaks Lohusuus 1894/1895 ja Saadjärvel 1900/1901; korraldas Torma-Tõikvere laulupeo 1894. a. ja asutas Torma Põllumeeste Seltsi 1899. a.

Väsimata Samuel Sommer

Venemaal rändas S. Sommer Peterburi ja Pihkva kubermangu eesti asundusis 1905.–1909. a., kogudes materjale nende ajaloo kohta ja asutades seltsi ning koole. Tema õhutusel õnnestub Oudovamaal üksikuis asundusis Peterburi Haridusseltsi osakondade ellukutsumine.

Edasi korraldab ta Peterburis Esimese asunikude kongressi 1910. a.; võtab osa Samaara eesti asunduste 50 a. juubeli pühitsemisest kõnelejana 1911. a.

Hiljem rändab S. Sommer Volga-äärsetes, siis Jaroslavi, Orjoli ja Novgorodi kubermangude eesti asundusis, asutades eesti hariduslike ja majanduslike iseloomuga seltsi.

Ta on Esimese Asunduste Laulupeo korraldajaiks Narvas 1912. a. Oudova maakonnas korraldab ta 1913. a. semstvo valimisi, mille põhjal pääses eestlasi esimest korda maavalitsusse. Suhhumi asunduste 35-aasta juubeli-laulupeol 1914. a. esineb S. Sommer kõnelejana ja selle järel töötab Põhja-Kaukaasias, Livonia asunduses, 1914.–1917. a. Tema on ka Krimmi, Samaara ja Kaukaasia asunduste kongressi korraldaja, kokkukutsuja ja juhataja 1917. aastal ning rändav lektor ja kursuste korraldaja suuremais eesti asundusis Kaukaasias ja Krimmis enne kui ta 1921. a. kodumaale jõuab.

Selle järel on ta oma energiat rakendanud kodumaal siseministeerium teenistuses ja on üldiselt tuntud "setude ristiisana" sellest ajast, kui ta Petserimaal ja Narva taga teostas perekonnanimede panemist. Setumaal tegutses Samuel Sommer edasi kongresside ja pidude korraldajana, hariduslike ja majanduslike seltside organiseerijana ning suuremas ulatuses ka vanavara korjajana.

Ma mäletan, et Samuel Sommer käis 1919/20. a. Samruki asunduses, ja ka teistes asundustes, Krimmis. Ta õhutas kohalikke noori ühinema seltsidesse ja seltside tegevusest rohkem osa võtma. Samrukis organiseeris ta kohalikus seltsis deklamatsiooni ja muid ettekandeid.

Mäletan, et ma kord pidasin koolimajas loengu geomeetriast, mida ei olnud sugugi kerge teha, sest puudusid igasugused eestikeelsed ainet käsitavad raamatud ja tehnilisist väljendusist tuli puudu. Siis veel hankis S. Sommer mulle Fr. R. Kreutzwaldi "Lembitu", mille üle pidin

tegema analüüsiva ettekande, kuid vist jäi see tegemata, sest ajal olid siis ärevad ja segased. Küll aga teostusid S. Sommeri soovitatud asunduste vahelised vastastikkused külaskäigud näidenditega, kooride ettekannetega jne.

A. Nigolil ja S. Sommeril valmis ka laialdasem kava Venemaa eesti asunduste ühistegevuseks, mis leidub eelnimetatud A. Nigoli teoses. Sellekohaselt asunduste välise korralduse suhtes soovitati asundused ringkondade ja jaoskondade viisi organiseerida ning asundused eesti kogudusteks ühendada, asutades üle Venemaa kümme eesti kogudust. Peale selle olgu asundustel side kodumaaga, loetagu rohkem kodumaa ajalehti jne.

Asunduste sisemise korralduse alal soovitas see kava igasse asundusse asutada oma kool, oma raamatukogu, laulukoor; igas suuremas asunduses ehk 2–3 väiksema asunduse peale kokku asutatagu oma rahvamaja; loodagu oma rahaasutused, laenu-, hoiu- ja krediitühisused; kutsutagu ametisse naisinstruktorid käsitöö jms. aladel; asunike omavahelised tülid lahendatagu omavahelises kohtus; põhimõtteks olgu, et iga asunik on Eesti rahva esitaja.

Neist kavatsusist jäi kahjuks suurim osa teostatamata, kui vene revolutsiooni ja kodusõja järele bolshevistlik võim eesti asunikelt oma-algatusliku tegevuse võimaluse sootuks ära võttis.

Kunagisi nimekaid eestlasi Kaukaasias

Kaukaasias, Tiflisis, nüüdse nimega Tbilisi, elas vanal Vene ajal kui veel punakeisreid polnud võimul, kui neist ei olnud kõnetki maailmas veel, päris arvukalt eestlasi ja üsna nimekaid. Mõningaid andmeid sealseist eestlasist tõi kaasa ka pagulaspõlve meie tuntud ühiskonnategelane ja pedagoog, Tallinna poeglaste komertskooli direktor, vahepeal ka haridusministeeriumi Teaduste ja Kunsti Osakonna direktor Otto J. Kiesel, kes puhkab nüüd vaba USA mulas. Ta märkis kord, et Tiflisis viibis noil tosinal aastail, mil tema oli seal, sõjaväeteenistuses ülesannetes ka pärasine E. V. sõjavägede ülemjuhataja kindral Johan Laidoner. Ta teenis tsaari-vene väeosas, missugune asus Tiflisis. Seal elas siis ka kindral Pukk, kelle hilisemast saatusest puuduvad igasugused andmed.

Teise tähtsama sõjaväelasena elas Tiflisis Kaukaasia sõjaringkonna ülem kindral Bergmann, ka puhastverd eestlane. Ta käis seal ka eestlastega läbi. Otto J. Kiesel oli üks neist. Tiflisis on elanud ka meie üldtuntud sajandivahetuse kirjanik Bornhöhe-Brunberg, kelle poeg Walter, kutselt insener, elab kauaaegse ameerika eestlasena vahel New Yorgis, vahel oma maakodus, Maines, olles praegu puhkepalgal. Ta on koos abikaasaga tänaseni meeleldi nähtud mees New Yorgi eestlaste üritustel, ja mitmeski veel kaasalõija.

Tagasi Tiflisi kunagiste eestlaste juurde min-

nes meenutame sealset haridustegelast Retzoldit, kellel Tiflisis oli oma era progümnaasium. Hiljem asunud ta sealt Siberisse. Kuulsamaid eestlasi oli seal tol ajal maalikunstnik Maibach, kes seal ka suri ja kes on maetud sealsele luteriusu kalmistule. Tähtis mees oma suhete poolest võimudega oli Mei-Meier, kes oli Kaukaasia asevalitseja perekonnas õpetajaks. Hiljem töötas ta kadettide korpuses. Ka tema on maetud Tiflisis. Tiflisi obescrvatooriumi direktoriks oli tallinlane Assafrei. Ta kuulus ka sel ajal seal tegutsenud 1910. a. asutatud Tiflisi Eesti Seltsi. Linna haigla direktoriks oli eestlasest arst Rosenthal, kes Kaukaasiasse oli saabunud Türgi sõja ajal ja kes oli jäänudki sinna elama. Kohtupalati sekretäriks oli seal E. Maddisoo, kes Eesti iseseisvuspäevil oli Riigivolikogu peasekretär. Linna kõige suurem apteek Sololakis kuulus eestlasest rohuteadlasele Ottenile.

I maailmasõja ajal käinud Tiflisist läbi päris palju eestlasi, teiste seas ka pärastine E. V. välissaadik Kaarel Robert Pusta. Ta märgibki seda oma raamatus "Kehra metsast maailma" (lk. 189). O. J. Kiesel andnud temale nii "kange ja kõva" tunnistuse eesti seltsi ja komitee poolt, et Pusta sellega pääsenud isegi punaste rindest, sealkandis, läbi ja tagasi Eestisse.

Muide, dr. Rosenberg, kellest juttu eespool, raevinud Tiflisis sel ajal seal peatunud Georg Lurichi, tehes temale vajaliku operatsiooni. Apteekritest on nimetatud nimepidi ühte, kes oli suurima apteegi omanik. Eestlasist rohuteadlasi elas siis Tiflisis veel mitmeid. O. J. Kiesel märkinud, et linnas apteekidest olnud pea kõik eestlaste omad. Samuti oli Tiflisis eestlasi sõjaväelasi, kes õppisid selles linnas asunud nn. junkrute koolis (sõjakool kadettidele). Kindral Pukk olnud ka seotud selle junkrute kooliga.

Kadunud Otto J. Kiesel avaldas kord arvamist, et Tiflisis võiks veel praegugi eestlasi olla, kuna nad ei pääsenud sealt pärast Vene revolutsiooni tulema. Kommunistide terror on neid seal ka rängalt hävitanud.

O. J. Kiesel elas Tiflisis aastatel 1906 kuni 1918, mil ta üle Mustamere ja läbi Euroopa saabus tagasi kodumaale, jõudes kohale ajaks, mil tal oli võimalus osa võtta ka Eesti Vabadussõjast.

Nimekaid eestlasi, tsaaride ajal kodumaal ja Venes visa tööga ja läbi raskuste õpingud lõpetanud, siirdus häda sunnil mõnigi elama Venemaale, kuna neile Kodu-Eestis ei võimaldatud haridusekohast tööd. Venemaal olid nad varsti hea tööga, oskuste ja korralikkusega silma paistvad, kõrgetel kohtadel – kuni tuli kommunism ja algas vähemusrahvuste hävitamine. Selle kommunismi metsikuse ohvriks langes kümneid tuhandeid eestlasi... ja langeb veelgi edasi kuni maa ja rahva on jälle vaba kolonialistliku imperialistliku Vene okupatsioonist ja Moskva türrannidest Kremelis.